

EESTI MAJANDUSPOLIITILISED VÄITLUSED

Majanduspoliitika teooria ja praktika
Artiklid (CD-ROM) * Kokkuvõtted * Kroonika

ESTNISCHE GESPRÄCHE ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK

Theorie und Praxis der Wirtschaftspolitik
Beiträge (CD-ROM) * Zusammenfassungen * Chronik

DISCUSSIONS ON ESTONIAN ECONOMIC POLICY

Theory and practice of economic policy
Articles (CD-ROM) * Summaries * Chronicle

19. aastakäik * 19. Jahrgang * 19th year of issue

1/2011

**Eesti majanduspoliitilised väätlused: Majanduspoliitika teooria ja praktika /
Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik: Theorie und Praxis der
Wirtschaftspolitik / Discussions on Estonian Economic Policy:
Theory and practice of economic policy**

Asutatud aastal 1984 / Gegründet im Jahre 1984 / Established in 1984

TOIMETUSKOLLEEGIUM / REDAKTIONSKOLLEGIUM / EDITORIAL BOARD

Peter Friedrich (University of Federal Armed Forces Munich, University of Tartu)

Manfred O. E. Hennies (Fachhochschule Kiel)

Enno Langfeldt (Fachhochschule Kiel)

Stefan Okruch (Andrassy Gyula Deutschsprachige Universität Budapest)

Armin Rohde (Ernst-Moritz-Arndt Universität Greifswald)

Mart Sörg (Tartu Ülikool)

TOIMETAJAD / REDAKTEURE / EDITORS :

Sulev Mäeltsemees (Tallinna Tehnikaülikool)

Janno Reiljan (Tartu Ülikool)

ASUTAJA, KOORDINAATOR JA PEATOIMETAJA /

GRÜNDER, KOORDINATOR UND CHEFREDAKTEUR /

FOUNDER, COORDINATOR AND CHIEF EDITOR:

Matti Raudjärv (Tartu Ülikool – Pärnu Kolledž ja Mattimar OÜ)

Publikatsioon ilmub kuni kaks korda aastas / Die Publikation erscheint bis zu zwei
Mal im Jahr / The publication is published once or twice a year

Artiklid on avaldatud andmebaasides: / Die Beiträge sind in der Datenbanken: /
Articles have been published in the databases: EBSCO (USA) and ECONIS (Germany)

KONTAKT - CONTACT: Matti Raudjärv

Tartu Ülikool (Pärnu Kolledž)

University of Tartu (Pärnu College) **or** Mattimar OÜ

Ringi 35

Kose tee 79

80012 Pärnu

12013 Tallinn

Estonia

Estonia

matti.raudjarv@ut.ee

mattir@hot.ee

www.mattimar.ee

ISBN 978-3-8305-1940-9 (trükis)

ISBN 978-9985-844-27-4 (trükis)

ISBN 978-3-8305-1940-9 (CD-ROM)

ISBN 978-9985-844-28-1 (CD-ROM)

ISBN 978-9985-844-31-1 (pdf)

ISSN 1736-5597 (trükis)

ISSN 1736-5600 (CD-ROM)

TARTU ÜLIKOOI UNIVERSITÄT TARTU UNIVERSITY OF TARTU
TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOI TECHNISCHE UNIVERSITÄT TALLINN
TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

KIELI RAKENDUSÜLIKOOI FACHHOCHSCHULE KIEL
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES OF KIEL

Ernst Moritz Arndt GREIFSWALDI ÜLIKOOI
Ernst Moritz Arndt UNIVERSITÄT GREIFSWALD
Ernst Moritz Arndt UNIVERSITY OF GREIFSWALD

MATTIMAR OÜ * GmbH * Ltd

EESTI MAJANDUSPOLIITILISED VÄITLUSED

Majanduspoliitika teooria ja praktika

ESTNISCHE GESPRÄCHE ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK

Theorie und Praxis der Wirtschaftspolitik

DISCUSSIONS ON ESTONIAN ECONOMIC POLICY

Theory and practice of economic policy

1/2011



BWV • BERLINER WISSENSCHAFTS-
VERLAG GmbH



MATTIMAR
anno 1993

BERLIN * TALLINN

Eesti majanduspoliitilised väitlused: Majanduspoliitika teooria ja praktika, 2011, nr.1
Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik: Theorie und Praxis der Wirtschaftspolitik, 2011, Nr.1
Discussions on Estonian economic policy: Theory and practice of economic policy, 2011, No.1

Berlin, Tallinn: BWV * Mattimar

19. aastakäik / 19. Jahrgang / 19th year of issue

BERLINER WISSENSCHAFTS-VERLAG GmbH, MATTIMAR OÜ, 2011

ISBN 978-3-8305-1940-9 (trükis), ISBN 978-9985-844-27-4 (trükis)
ISBN 978-3-8305-1940-9 (CD-ROM) ISBN 978-9985-844-28-1 (CD-ROM)
ISBN 978-9985-844-31-1 (pdf)
ISSN 1736-5597 (trükis)
ISSN 1736-5600 (CD-ROM)

Käesolevas publikatsioonis avaldatud artiklid on eelretsenseeritud anonüümselt sõltumatute doktorikraadiga retsententide poolt.

Alle Beiträge der vorliegenden Publikation wurden vor der Veröffentlichung anonym von unabhängigen promovierten Experten rezensiert.

Before publishing, the articles in this collection have been anonymously peer-reviewed by independent reviewers holding a doctor's degree.

Trükitud trükikojas Miniprint OÜ / Gedruckt in der Druckerei Miniprint OÜ /
Printed in the publishing house of Miniprint OÜ

© Esikaas ja üldkujundus: Mattimar OÜ, 2011

© Kirjastamine: BWV * BERLINER WISSENSCHAFTS-VERLAG GmbH,
MATTIMAR OÜ, 2011

SISUKORD

Eesti ja Euroopa Valuutaliit / sissejuhatuse asemel / (Manfred O. E. Hennies ja Matti Raudjärv)	9
Estland und die Europäische Währungsunion / statt Einführung / (von Manfred O. E. Hennies und Matti Raudjärv)	13
Estonia and the European Monetary Union / instead of introduction / (by Manfred O. E. Hennies and Matti Raudjärv)	17

KOKKUVÕTTED / ZUSAMMENFASSUNGEN / SUMMARIES

Jürgen G. Backhaus	Realwirtschaft und Liquidität	23
Velda Buldas, Priit Sander, Mark Kantšukov	Üksikisikutele mõeldud maksusoodustuste kasutamise ulatus Eestis 2007-2009	27
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Tax benefits for individuals and extent of their use in Estonia during 2007-2009	20
Mojmir Helisek	Economic barriers of the Czech Republic's euro-area accession	32
<i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Wirtschaftliche Hindernisse für den Beitritt der Tschechischen Republik zur Eurozone	36
Maret Kirsipuu	Perettevõtte rollist Eesti majanduses	37
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	The role of family business in Estonian economy	50
Ants Kukrus, Raul Kartus	Patendivaidluste lahendamise majandus-õiguslikke küsimusi Euroopa Liidus: arengud ja perspektiivid	43
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Economic and legal aspects of the patent litigation in the European Union: developments and perspectives	69
Arvi Kuura	Poliitika projektistumise suhtes: toetada, tõrjuda või lasta juhtuda?	49
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Policies for projectification: support, avoid or let it be? ...	92
Sulev Mäeltsemees, Michael Kull, Mikk Lõhmus	Pealinnaregiooni juhtimise õiguslikud ja majanduslikud probleemid ning nende lahendamise võimalused	54
<i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Rechtliche und wirtschaftliche Probleme der Verwaltung der Hauptstadtregion und ihre Lösungsmöglichkeiten	112
Sirje Pädam, Üllas Ehrlich	Ülemiste järve kaotatud rekreatiivne väärtus	61
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	The foregone recreation value of Lake Ülemiste	135

Janno Reiljan, Aivo Ülper <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Administratiiv-territoriaalse reformi vajadus riigis: Eesti juhtum	65
	The necessity of an administrative-territorial reform in a country: the case of Estonia	149
Armin Rohde, Frank Ehrhold <i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Is the European currency euro put at risk?	70
	Ist der Euro gefährdet?	177
Tõnu Roolah <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Nõudluspoolsed innovatsioonipoliitika ja jätkusuutlik areng Euroopa Liidu väikeriigis	73
	The demand-side innovation policies and sustainable development in the small EU country	191
Priit Sander, Oliver Lukason, Kaia Kask <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Diskonteerimismäära leidmine riiklikele investimisprojektidele Eesti riigi kinnisvara näitel	78
	Discount rate for government projects: the case of government real estate in Estonia	212
Mart Sörg, Nadežda Ivanova <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Euro nõrkuste juured	83
	Roots of the weaknesses of the euro	228

**Käesoleva publikatsiooni numbris 2/2011 ilmuvad järgmised artiklid /
In der Ausgabe 2/2011 der vorliegenden Publikation erscheinen folgende Beiträge /
The following papers will be published in issue 2/2011 of this publication:**

Meelis Angerma <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Suhteline hinnatase Balti riikide majandustes ja kriisikogemused Relative price level developments in the Baltic economies and lessons to learn from the crises
Peter Friedrich, Janno Reiljan <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	FOCJ-mudel Eesti üldhariduse rahastamiseks FOCJ as model for financing the Estonian general education
Vivika Halapuu, Tiiu Paas <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Konkurents inimeste kui tulevase majanduskasvu käivitajate järele: eurooplaste hoiakuid immigratsiooni suhtes selgitavad tegurid Competition for people as drivers of future economic growth: European people's attitudes towards migration
Jüri Kleesmaa, Marko Viiding, Eduard Latõšov	CO ₂ heitmekaubanduse kvoodihinna kehtestamise mõju Eesti energia-efektiivsete ettevõtete konkurentsivõimele aastast 2013

<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Implications for competitiveness of Estonian energy-intensive industry after establishment of CO ₂ pricing from year 2013 onwards
Enn Listra, Katriin Rahu, Niina Vaiser <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Valuutade jaekursside kursivahede süstemaatilised erinevused mõnedes Euroopa Liidu riikides: pangad versus finantsintegratsioon
Oliver Lukason, Kadri Ukrainski, Urmas Varblane <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Systematic differences of retail exchange rate spreads in some EU countries: the banks against financial integration
Mikk Medijainen <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Veokite täismassi regulatsiooni muutmise majanduslikud mõjud eesti metsatööstuse sektorile
Milan Palát <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Economic benefit of maximum truck weight regulation change for Estonian forest sector
Matti Raudjärv <i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Eesti vanaduspensionipoliitika mõjud pensionilejäämise ajenditele
Olev Raju <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Incentives to retire imposed by old-age pension policy in Estonia
Jüri Sepp, Diana Eerma <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Wirtschaftliche Auswirkungen der internationalen Arbeitsmigration
Merle Tambur, Maaja Vadi <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Economic consequences of international migration of labour
Viktor Trasberg <i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Majanduskriis ja majanduspoliitika Eestis 2007-2010
	Economic crisis and economic policy in Estonia 2007-2010
	Mõned kriitilised märkused Eesti majanduspoliitika viimastele arengutele
	Einige kritische Betrachtungen zu den letzten Entwicklungen in der Estnischen Wirtschaftspolitik
	Konkurentsipoliitika infrastruktuursetes erandvaldkondades Eesti näitel: loomuliku monopoli ja universaalteenuse põimumine
	Competition policy in infrastructure specific sectors in the Estonian case: entwining of natural monopoly and universal services
	Kas psühholoogilise töövägivalla levik on majandussektorites erinev: olukord Eestis?
	Bullying at work: do industries differ in the Estonian case?
	Füüsilise isiku tulumaks – kelle koorem?
	Personal income tax in Estonia – who’s burden?

KROONIKA / CHRONIK / CHRONICLE

A.

Tähelepanuväärsed Eesti majandusteadlased / Bedeutende estnische Wirtschaftswissenschaftler / Notable Estonian economists

Prof. Juhan Vaabel (1899 – 1971) Akadeemik, dr. jur. (Inga Löökene)	89
Prof. Juhan Vaabel (1899 – 1971) Akademiker, Dr. jur. (Zusammenfassung) ...	94
Prof. Juhan Vaabel (1899 – 1971) Academician, Dr. Jur. (Abstract)	96

B.

Majanduspoliitika teaduskonverentsid Eestis (1984-2011) Wissenschaftliche Konferenzen über Wirtschaftspolitik in Estland (1984-2011) Scientific conferences on economic policy in Estonia (1984-2011)

Majanduspoliitika teaduskonverentside loetelu / Liste der wissenschaftlichen Konferenzen über Wirtschaftspolitik / List of scientific conferences on economic policy	97
--	----

EESTI JA EUROOPA VALUUTALIIT (sissejuhatuse asemel)

Teaduspublikatsioon „Eesti majanduspoliitilised väitlused“ ilmub nüüd juba 19. aastakäiku. Täispikkuses artiklid on CD-ROMil, paberkanjal on esitatud aga artiklite teisekeelsed kokkuvõtted ja kroonika.¹ Kvaliteedi tagamiseks on artikleid eelnevalt anonüümselt Eesti ja välisriikide majandusteadlaste poolt retsenseeritud. Alates 2001. aastast ilmub käesolev publikatsioon saksa kirjastuse Berliner Wissenschafts-Verlag ja eesti kirjastuse Mattimar OÜ koostööna. Kirjutiste-artiklite eesmärk on analüüsida majandusarenguid Euroopa Liidus, teha sellest majanduspoliitilisi ja vajadusel ka poliitilise korra põhielemente puudutavaid järeldusi. Ülemaailmse rahandus- ja majanduskriisi järgsel ajal on see omandanud erilise tähenduse.

Euroopa Liidu 17. liikmesmaana hakkas Eesti 1. jaanuaril 2011 kasutama eurot riikliku väeringuna. Juba aastaid varem oli Eesti raskusteta liitumiskriteeriumeid täitnud, kui inflatsioonikriteeriumit mitte arvestada. Nii suudeti eelarve puudujääk püsivalt alla kolme protsendi sisemajanduse koguproduktist (SKP) hoida. Sellele lisaks oli üleminekueelne ja -järgne riigivõlg umbes kaheksa protsenti SKP-st, olles seega konkurentsivõimeline Euroopa Liidus. Põhjendatud oli ka Eesti Valitsuse käitumine majanduskriisi ajal kui ei reageeritud Eesti krooni devalveerimise spekulatsioonidele. Pidades silmas Eesti majanduse suhteliselt väikest ekspordivõimet ei oleks Eesti kroon selle abil saavutanud mingeid tuntavaid ekspansiooni efekte. Seevastu oleksid aga Eesti võlakohustused välismaal drastiliselt kasvanud, sest üle 90 protsendi välislaenudest on faktooringud euro baasil. Jätakuvalt range kinnipidamine valuutakomitee süsteemi (Currency-Board-System) reeglitest tagas seega ka vahetuskursi kriteeriumi täitmise.

Ülemaailmne rahandus- ja majanduskriis tabas Eestit eriti rängalt. Samal ajal kui aastatel 2000 kuni 2007 reaalne SKP kasvas keskmiselt veel üle kaheksa protsendi, vähenes see 2008. aasta (miinus 5,1%) ja 2009. aasta (miinus 13,9%) peale kokku peaaegu 19 protsenti. Kõikidest EL-liikmesriikidest oli see suurim tagasilöökk. Eelkõige oli löögi all ehitusvaldkond, mille osakaal moodustas 21% majandusest. Niisuguse arengu tagajärjeks oli tööpuuduse kasv: võrreldes 4,7 protsendiga 2007. aastal tõusis see kolm kuni neli korda. Seetõttu pole ka imeks pandav, et tarbijahinnad, mis 2008. aastal võrreldes sellele eelneva aastaga 10,6 protsenti tõusid, jäid järgneval aastal peaaegu stabiilseteks.²

Kallinemise taseme drastiline alanemine johtus niisiis olulisel määral konjunktuuri tuntavast halvenemisest. Seda silmas pidades on vägagi küsitav, kas niisugune hindade arengu stabiliseerumise trend on püsiva iseloomuga. Euroga liitumise otsuse aluseks võeti Eurostatistika andmed, mille kohaselt 2009. aasta aprillist kuni 2010.

¹ Autori valikul kas eesti, inglise või saksa keeles.

²Allikas: Euroopa Komisjon, Eurostatistika; võetud: Informationsdienst des Instituts der deutschen Wirtschaft (Köln), 16.12.2010, nr. 50, lk 8.

aasta märtsini langes hinnatase Eestis 0,7 protsenti, nii et ka eurole ülemineku inflatsioonikriteerium oli formaalselt täidetud.

Kuivõrd euro kasutuselevõtt Eesti majandust stimuleerib, seda näitab tulevik. Hoolimata Tallinna börsi suhtelisest väiksusest annavad vähemalt sealseid arengud tunnistust majanduse kiirest elustumisest. Pärast majanduslanguse aegset järsku kukkumist tõusis peaindeks OMX Tallinn eelmisel aastal taas, ja nimelt üllatavalt kõrge 73 protsendi võrra.³

Euroalaga liitumises peituvad ka Eesti jaoks riskid, mis tulenevad süsteemist enesest. Madalmaade Panga direktoraadi kauaaegne liige André Szász, kes 40 aastat osales otseselt Euroopa vääringuturgudel toimunud vaheldusriikaste sündmuste keerises, on kord välja ütelnud järgmise sarkastilise lause: „Mitte keegi valitsusjuhtidest, kes kirjutasid alla ühisvääringu sisseviimise Maastrichti lepingule, ei olnud tegelikult aru saanud, mille tegemiseks nad oma nõusoleku andsid.“ Kindlasti on see väljaütlemine pisut liialdatud, aga oma põhisilult ikkagi õigustatud, sest Euroopa Valuutaliidu loomise lähtekohad on viinud kriisiolukordade tekkimiseni, nagu on viimase aja arengud näidanud.

Endise Euroopa Komisjoni presidendi Jacques Delors'i sõnade kohaselt seisneb „valuutaliidu põhiline konstruktsiooniviga“ algusest peale selles, et poliitilise tahteavalduse alusel liideti kokku pehme ja kõva valuutaga riigid ühtselt valuutaliiduks. Seejuures lepitati teadlikult sellega, et Euroopa Keskpanga juhtintressid ei vasta nii mõneski riigis nende tegelikule majanduslikule olukorrale. Ühised intressid on paratamatult liiga madalad kiiremini arenevate riikide jaoks, kus seetõttu domineerib tendents kõrgema hinnatõusu määra poole. Teisest küljest on aga juhtintressid liiga kõrged niisugustele riikidele, kus on võimust võtnud stagnatsioon. Nii näiteks osutusid intressid liiga madalaks sellistes maades nagu Hispaania ja Iirimaa, kus liialt kiire areng põhjustas majandusmulli tekke. Loodeti, et ühtne rahanduspoliitika mõjutab arenguid üldises plaanis, millega niisuguseid lahknevusi saab tasakaalustada. Aga nagu kogemused on näidanud, oli see lootus petlik. Väärhinnangud viisid selleni, et Euroopa Liidus tekkis aja jooksul üha rohkem kriisikoldeid.

Lisaks sellele lähtuti sellest, et üksnes turujõudude toel saadakse jagu konkurentsi moonutustest, mis ühises valuutaruumis palgamäärade, tööviljakuse ja vastavate kulude erineva arengu juures vältimatult tekivad. OECD statistika kohaselt on erinevused tööjõu erikuludes viinud selleni, et näiteks Saksamaal on tänu madalama majanduskasvuga aastate jooksul saneeritud tootmisstruktuuridele saavutatud 10%-line globaalne konkurentsielis. Samal ajal aga Kreeka, Portugali ja Hispaania konkurentsi võime langes tunduvalt. Sellelaadsed lahknevused põhjustavad ühiste vahetuskursside juures bilansi ülejääkide tekkimist edasijõudnud maades ja rahvusvahelise kaubavahetuse defitsiidi teket mahajäänud riikides. Usk, et turu

³ Estland, Lettland und Litauen auf der Überholspur. – Handelsblatt (saksa majandus- ja rahandusajaleht), 06. jaanuar 2011, lk 18.

isetervendavad jõud tasandavad konkurentsihalvemused probleemilt ja defitsiit on võimalik finantseerida, osutus järjekordseks pettekujutluseks.

Rahandus- ja majanduskriis on paljud traditsioonilised rahvamajanduslikud lähtekohad viinud absurdini, eriti uusklassikalises-monetaristlikud eeldused vabade turgude põhimõttelisest funktsioneerimisest,⁴ stabiilsetest tasakaalustavatest faktoritest ja eksimatult ratsionaalselt tegutsevatest majandussubjektidest, samuti arvamus, mille kohaselt riigi sekkumine toob rohkem kahju kui kasu. Viimaste aastate arengud on aga näidanud, et ilma piisava riikliku regulatsioonita viib inimlik tung maksimaalset kasu lõigata katastroofiliste kriisideni. Seda silmas pidades tuleb meelde tuletada nn „uue majandusõpetuse“⁵ põhitõdesid ja defineerida riigi roll uues valguses.

Kogemused õpetavad, et vääringud rahvamajanduses on tihedalt põimunud kapitaliturgude mittefunktsioneerimisega. Meetmed kriisist jagusaamiseks, mis piirduvad üksnes – kuigi vaieldamatult hädavajaliku – raha- ja kapitaliturgude reformimisega⁶, toimivad kõigest lühiajaliselt. Ei piisa sellest, kui tulevikus hakkab Brüssel Euroopa Liidu riikide eelarveprojektidele nii-öelda „oma õnnistust“ andma, see tähendab, et asutakse kontrollima eelarvepuudujääke ning jälgima nende vähendamist kuni lubatava ülemmääraneni. Riikide rahvuslike majanduspoliitikate ebapiisav koordineerimine niisuguses majandusruumis nagu euroala, viib paratamatult reaalmajanduste destabiliseerumiseni. Selleks, et EL-maade majanduslik areng ei lahkneks nii tugevasti kui viimastel aastatel, tuleks lisaks tsentraalsele rahanduspoliitikale tulevikus ka maksu-, tööhõive- ja sotsiaalpoliitika eraldada üksikute liikmesriikide otsustusalast ja – analoogselt Euroopa Keskpangale – üle kanda kõrgemalseisvale instantsile⁷.

Käesolev teaduspublikatsioon ilmub 2011. aastal kahes osas, juunis – esimene number ja sügisel – teine number. Loodetavasti saab see ka tulevikus nii olema. Esimeses numbris tuuakse ära ka need autorid ja nende artiklite pealkirjad, mis sügisel teises numbris ilmuvad.⁸ Väljaanne „Eesti majanduspoliitilised väitlused“ on fikseeritud rahvusvahelises ISBN (*International Standard Book Number*)⁹ ja ISSN

⁴ See tähendab „turu nähtamatu käe abil“ (Adam Smith). Joseph Stiglitz väidab seevastu: „Võib-olla on nähtamatu käsi paljudel turgudel seepärast nähtamatu, et seda lihtsalt polegi olemas.“

⁵ 30-ndad aastad; võrdle siinkohal: Skidelsky, R. Die Rückkehr des Meisters – Keynes für das 21. Jahrhundert. München: Verlag Antje Kunstmann, 2010.

⁶ Võrdle siinkohal: Eesti majanduspoliitilised väitlused – 18/ Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik – 18/ Discussions on Estonian Economic Policy – 18. Berlin, Tallinn: BWV, Mattimar, 2010, (sissejuhatas).

⁷ Seoses sellega nõuab Saksamaa Liitvabariigis loodud töörihm „Alternatiivne majanduspoliitika“ pikemas perspektiivis Euroopa majandusvalitsuse moodustamist.

⁸ Kuna esimese ja teise numbril avaldamise vahel on arvestatav ajaline vahe, siis võivad autorist, retsenseerimisest, toimetamisest ja muudest asjaoludest tulenevalt teise numbril ilmumisel, võrreldes kavandatud, tekkida mõningad muudatused.

⁹ ISBN on raamatu jms, sh eripealkirjaga perioodiliste jadaväljaannete, elektrooniliste väljaannete (näiteks CD-ROM-id) jmt väljaannete rahvusvaheline 13-kohaline standardnumber, identifikaator.

(*International Standard Serial Number*)¹⁰ süsteemis ning ETIS-es (Eesti Teadusinfosüsteem – *Estonian Research Information System*) teadustegevuse tulemuste klassifikaatori numbritega 1.2¹¹ ja 3.1¹².

Alates 2001. aastast on väljaanne registreeritud ka ISBN-is Saksamaal. „Eesti majanduspoliitilised väitlused“ (kus kirjutised on nii inglise, saksa kui eesti keeles) on esindatud Saksamaa Liitvabariigis, ühes majandusmaailma tuntumas majandus-uuringuid tegeva teadusorganisatsiooni – Kieli Ülikooli juures asuva Kieli Maailmamaajanduse Instituudi (IfW-Kiel) raamatukogu andmebaasis *ECONIS* (Deutsche Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften – German National Library of Economics (ZBW))¹³ ja USA-s Massachusettsis asuva andmebaasi *EBSCO* alamandmebaasis Central & Eastern European Academic Source (CEEAS).¹⁴ Käesoleval ajal tegeletakse sellega, et rahvusvahelist levikut veelgi suurendada ning täiendavates tunnustatud andmebaasides esindatud saada.

Veebruar/märts 2011

Manfred O. E. Hennies
Kiel/ Warder, Saksamaa

Matti Raudjärv
Tallinn/ Prita-Kose ja Pärnu, Eesti

¹⁰ ISSN on rahvusvaheline jadaväljaande standardnumber – perioodilise väljaande identifikaator, tema kordumatu kaheksakohaline identifitseerimiskood.

¹¹ number 1.2 – rahvusvahelise teadusajakirja artikkel, millel on registreeritud kood (identifikaator), rahvusvaheline toimetus, rahvusvahelise kolleegiumiga eelretsenseerimine, rahvusvaheline levik ning kättesaadavus ja avatus kaastöödele.

¹² number 3.1 – kogumiku artikkel/ peatükk raamatus ETIS-e poolt tunnustatud kirjastuste välja antud kogumikus.

¹³ www.zbw-kiel.de

¹⁴ <http://www.ebscohost.com/thisTopic.php?marketID=1&topicID=1284>, akadeemiliste väljaannete loetelus <http://www.ebscohost.com/titleLists/e5h-coverage.pdf>

ESTLAND UND DIE EUROPÄISCHE WÄHRUNGSION (statt Einführung)

Die Publikationsreihe „Estonische Gespräche über Wirtschaftspolitik“ erscheint nunmehr in der 19. Ausgabe. Die einzelnen Beiträge werden auf der beiliegenden CD-ROM und in Kurzform im vorliegenden Sammelband erfasst.¹ Die Artikel sind zuvor von Wirtschaftswissenschaftlern aus dem Aus- und Inland anonym rezensiert worden. Die Beitragsbände als selbstständige Sammlungen wissenschaftlicher Artikel erscheinen seit 2001 im Berliner Wissenschafts-Verlag in Kooperation mit dem estnischen Verlag Mattimar OÜ. Die Dokumentationen haben das Ziel, wirtschaftliche Entwicklungen in der Europäischen Union zu analysieren und daraus wirtschaftspolitische und gegebenenfalls auch ordnungspolitische Schlussfolgerungen zu ziehen. Nach der weltweiten Finanz- und Wirtschaftskrise erlangt dieses Anliegen eine besondere Bedeutung.

Estland hat am 1. Januar 2011 als 17. EU-Staat den Euro als Landeswährung eingeführt. Bis auf das Inflationskriterium erfüllt Estland bereits seit Jahren ohne Schwierigkeiten die Beitrittskriterien. So ist das Haushaltsdefizit bisher stets unter der Marke von drei Prozent des Bruttoinlandprodukts (BIP) geblieben. Darüber hinaus ist der öffentliche Schuldenstand von derzeit etwa acht Prozent des BIP in der EU konkurrenzlos niedrig. Auch hatte die Regierung in Tallinn auf die Wirtschaftskrise aus gutem Grund nicht mit einer Abwertung der estnischen Krone reagiert. Dadurch hätte sie in Anbetracht der relativ geringen Exportabhängigkeit der estnischen Wirtschaft kaum spürbare expansive Effekte erzielt. Stattdessen wäre nur der Schuldendienst Estlands gegenüber dem Ausland drastisch gestiegen, weil über 90 Prozent der Auslandskredite auf Euro-Basis fakturiert sind. Durch die weiterhin strikte Einhaltung der Regelungen des Currency-Board-Systems war somit auch das Wechselkurskriterium erfüllt.

Die weltweite Finanz- und Wirtschaftskrise hat Estland besonders stark getroffen. Während das reale Bruttoinlandprodukt Estlands im Zeitraum 2000 bis 2007 noch um durchschnittlich über acht Prozent gestiegen war, schrumpfte es 2008 (minus 5,1 %) und 2009 (minus 13,9 %) um insgesamt beinahe 19 Prozent. Das war der stärkste Rückgang aller EU-Staaten. Vor allem die Bauwirtschaft war davon betroffen, die mehr als 21 Prozent zur Wirtschaftsleistung beiträgt. Diese Entwicklung ließ die Erwerblosenquote gegenüber 2007 (etwa 4,7 %) um das Drei- bis Vierfache ansteigen. Insofern ist es nicht verwunderlich, dass die Verbraucherpreise, die 2008 gegenüber dem Vorjahr noch um 10,6 Prozent gestiegen waren, im darauf folgenden Jahr fast stabil blieben.² Der drastische Rückgang der Teuerungsrate war also im Wesentlichen auf den sehr starken Konjunkturéinbruch zurückzuführen. Insofern ist es sehr fraglich, ob dieser Trend zur Stabilisierung der Preisentwicklungen nachhaltig sein wird. Immerhin sank das estnische Preisniveau nach Berechnungen von Eurostatistik im Zeitraum April 2009 bis März 2010, welcher der Entscheidung

¹ je nach Wahl des Verfassers in deutscher, englischer oder estnischer Sprache.

² Ursprungsdaten: Europäische Kommission, Eurostatistik; übernommen aus: Informationsdienst des Instituts der deutschen Wirtschaft (Köln), 16.12.2010, Nr. 50, S. 8.

über den Euro-Beitritt zugrunde gelegt wurde, um 0,7 Prozent, so dass auch das Inflationskriterium für die Euro-Einführung formal erfüllt war.

Inwiefern die Euro-Einführung die estnische Wirtschaft stimulieren wird, bleibt abzuwarten. Zumindest signalisierte die Entwicklung an der – relativ kleinen – Tallinner Börse zunächst eine rasante Wiederbelebung der Wirtschaft. So stieg der Hauptindex, der OMX Tallinn, nach dem Absturz während der Rezession im vergangenen Jahr wieder an, und zwar um die überraschend hohe Rate von über 73 Prozent.³

Der Beitritt zum Euro-Raum birgt aber auch für Estland Risiken, die im System begründet liegen. André Szász, langjähriges Mitglied des Direktoriums der niederländischen Notenbank, der fast 40 Jahre das wechselvolle Geschehen an den europäischen Währungsfronten hautnah miterlebt hat, prägte einmal den sarkastischen Satz: > Keiner der Regierungschefs, die den Maastrichter Vertrag zur gemeinsamen Währung unterzeichneten, hatte wirklich verstanden, worauf sie sich eingelassen hatten. < Sicherlich ist diese Aussage etwas übertrieben, in ihrem Kern aber berechtigt. Denn dem Konzept der Europäischen Währungsunion liegen Annahmen zugrunde, die – wie die Entwicklungen der jüngsten Vergangenheit gezeigt haben – zu krisenhaften Entwicklungen geführt haben.

Ein „grundlegender Konstruktionsfehler der Währungsunion“ (Jacques Delors, früherer Kommissionspräsident) besteht von Anfang an darin, dass Weich- und Hartwährungsländer zu einer politisch gewollten Währungsunion zusammengeschweißt worden sind. Man hat dabei bewusst in Kauf genommen, dass die Leitzinsen der Europäischen Zentralbank vielerorts nicht der jeweiligen wirtschaftlichen Situation der Länder entsprechen. Die Einheitszinsen sind zwangsläufig zu niedrig für Länder, die schneller wachsen und entsprechend zu höheren Preissteigerungsraten tendieren; andererseits sind sie zu hoch für jene Länder, welche weitgehend stagnieren. So waren sie lange Zeit für die rasch wachsenden Länder Spanien und Irland zu niedrig und führten dort zu blasenartigen Verwerfungen. Man hoffte, dass eine einheitliche Geldpolitik generell Entwicklungen bewirken werde, wodurch diese Diskrepanzen ausgeglichen würden. Das war, wie die Erfahrungen gezeigt haben, ein Trugschluss. Diese Fehleinschätzung hat dazu geführt, dass sich im Laufe der Zeit zunehmend Krisenherde in der Union herausgebildet haben.

Darüber hinaus ging man davon aus, dass Wettbewerbsverzerrungen, die sich in einem gemeinsamen Währungsraum bei unterschiedlichen Tarif-lohn-, Produktivitäts- und entsprechenden Kostenentwicklungen zwangsläufig aufbauen, durch die Kräfte des Marktes wieder beseitigt würden. Laut Statistik der OECD haben Unterschiede in den spezifischen Lohnkosten dazu geführt, dass beispielsweise Deutschland dank seiner in den Jahren gedämpften Wachstums sanierten Produktionsstrukturen in der Spitze einen globalen Wettbewerbsvorsprung

³ Estland, Lettland und Litauen auf der Überholspur, Handelsblatt (Deutschlands Wirtschafts- und Finanzzeitung) vom 06.01.2011, S. 18.

in Höhe von zehn Prozent errungen hatte, wohingegen Länder wie Griechenland, Portugal und Spanien deutliche Wettbewerbsverluste erlittenen. Divergenzen dieser Art führen bei gemeinsamen Wechselkursen in den progressiven Ländern zu Leistungsbilanzüberschüssen und in den zurückgebliebenen Ländern zu Defiziten im internationalen Güteraustausch. Der Glaube, dass durch die selbstheilenden Kräfte der Märkte die Wettbewerbsnachteile ohne Weiteres wieder ausgeglichen und die Defizite finanziert würden, hat sich als weiteren Trugschluss erwiesen.

Die Finanz- und Wirtschaftskrise hat viele überkommene volkswirtschaftliche Annahmen ad absurdum geführt, insbesondere die neoklassisch-monetaristischen Prämissen grundsätzlich funktionierender freier Märkte⁴, stabiler Gleichgewichte und unfehlbar rational handelnder Wirtschaftssubjekte, wonach staatliche Eingriffe mehr Schaden als Nutzen stiften. Die Entwicklungen der vergangenen Jahre haben aber gezeigt, dass ohne ausreichende staatliche Regulierung der ungezügelt menschliche Trieb zur Gewinnerzielung zu katastrophalen Krisen führen kann. Insofern muss durch eine Rückbesinnung auf die Kernaussagen der sogenannten 'Neuen Wirtschaftslehre'⁵ die Rolle des Staates neu definiert werden.

Volkswirtschaftliche Fehlentwicklungen sind, das haben die Erfahrungen gelehrt, eng mit einem Versagen der Kapitalmärkte verbunden. Eine Krisenbewältigung, die sich allerdings nur auf eine – unbestreitbar notwendige – Reform der Geld- und Kapitalmärkte⁶ beschränkt, greift aber zu kurz. Es reicht nicht aus, nur die Haushaltsentwürfe der EU-Länder zukünftig in Brüssel absegnen zu lassen, also die Haushaltsdefizite zu kontrollieren und deren Reduzierungen auf ein zulässiges Höchstmaß zu überwachen. Unzureichende Koordination der nationalen Wirtschaftspolitiken in einem Gebiet wie dem Euro-Raum führt unweigerlich zu einer Destabilisierung der Realwirtschaften. Damit sich die Euro-Länder wirtschaftlich nicht weiter so stark auseinanderentwickeln wie in den vergangenen Jahren, müssen komplementär zur zentral bestimmten Geldpolitik zukünftig auch die Fiskal-, Beschäftigungs- und Sozialpolitik aus den Ermessensspielräumen der einzelnen Nationalstaaten herausgelöst und – analog zur Europäischen Zentralbank – einer übergeordneten Instanz übertragen werden.⁷

Die vorliegende wissenschaftliche Publikation erscheint 2011 in zwei Teilen; der erste im Juni und der zweite im Herbst. Die Beiträge des zweiten Teiles sind bereits in diesem Band mit Titeln und Verfassernamen aufgeführt.⁸

⁴ durch die „unsichtbare Hand des Marktes“ (Adam Smith). Joseph Stiglitz wendet dagegen ein: „Vielleicht ist die unsichtbare Hand auf vielen Märkten deshalb unsichtbar, weil es sie gar nicht gibt.“

⁵ der 30er Jahre; vgl. hierzu: Skidelsky, R., Die Rückkehr des Meisters — Keynes für das 21. Jahrhundert, München (Verlag Antje Kunstmann) 2010.

⁶ vgl.: Eesti majanduspoliitilised välilused – Estnische Gespräche über Wirtschafts-politik – Discussions on Estonian Economic Policy, Berlin/Tallinn 2010, S. 9 - 20.

⁷ Eine in der Bundesrepublik Deutschland gegründete Arbeitsgruppe „Alternative Wirtschaftspolitik“ fordert in diesem Zusammenhang längerfristig eine EU-Wirtschaftsregierung.

⁸ wobei Änderungen noch auftreten können.

Die Publikationsreihe „Etnische Gespräche über Wirtschaftspolitik“ ist in den internationalen Systemen ISBN (*International Standard Book Number*⁹) und ISSN (*International Standard Serial Number*¹⁰) berücksichtigt sowie im estnischen wissenschaftlichen Infosystem ETIS (*Eesti Teadusinfosüsteem – Estonian Research Information System*¹¹) vertreten. Darüber hinaus ist sie in den Datenbanken *ECONIS* der Deutschen Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften (ZBW, German National Library of Economics) des Instituts für Weltwirtschaft Kiel (IfW)¹² und *EBSCO* (Massachusetts, USA), Subdatenbank Central & Eastern European Academic Source (CEEAS)¹³ erfasst. Die Aufnahme in weiteren anerkannten Datenbanken wird angestrebt.

Februar/März 2011

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder,
Deutschland

Matti Raudjärv
Tallinn/Pirita-Kose und Pärnu,
Estland

⁹ ISBN ist eine internationale 13-stellige Standardnummer zur eindeutigen Kennzeichnung von Büchern, darunter auch von periodischen Schriftenreihen mit selbständigen Titeln und von elektronischen Publikationen (z. B. auf CD-ROM).

¹⁰ ISSN ist eine internationale 8-stellige Standardnummer, die periodische Schriftenreihen eindeutig identifiziert.

¹¹ unter den Klassifikationsnummern für Ergebnisse wissenschaftlicher Tätigkeit 1.2 (Beiträge in einer internationalen wissenschaftlichen Zeitschrift mit einem eingetragenen Identifikator. Die einzelnen Beiträge werden von einem internationalen Kollegium redigiert oder vorzensiert und werden international verbreitet) sowie 3.1 (Beiträge in einem Sammelband oder Kapitel in einem Buch, herausgegeben von einem von ETIS anerkannten Verlag).

¹² www.zbw-kiel.de, Leibnitz-Informationszentrum Wirtschaft.

¹³ <http://www.ebscohost.com/thisTopic.php?marketID=1&topicID=1284>; Liste der akademischen Publikationen: <http://www.ebscohost.com/titleLists/e5h-coverage.pdf>

ESTONIA AND THE EUROPEAN MONETARY UNION (instead of introduction)

This research publication *Discussions on Estonian Economic Policy* is already the 19th annual collection. The full versions of the papers have been published on CD-ROM, and the collection on paper contains the abstracts of the papers in other languages and the chronicles.¹ To ensure the quality, the papers have first been anonymously peer-reviewed by Estonian and foreign economists. Since 2001 this collection has been published in mutual cooperation by the publishing house Berliner Wissenschafts-Verlag and the Estonian publisher Mattimar OÜ. The aim of the papers is to analyse and assess the current economic developments in the European Union and to draw conclusions from them from the aspects of economic policy and also concerning the main elements of the political order, if appropriate. This has acquired particular importance in the period after the global financial and economic crisis.

From 1 January 2011, Estonia has been the 17th EU Member State to adopt euro as its national currency. Estonia had met the euro-accession criteria already years ago without any difficulties, apart from the inflation criterion. For instance, the budget deficit could be kept constantly under three per cent of the gross domestic product (GDP). Besides, the national debt before and after transition to euro was approximately eight per cent of GDP, being without any doubt the lowest in the whole European Union. Also the actions of the Estonian Government during the crisis were justified as it did not give in to speculations about the need to devalue the Estonian kroon. Considering the relatively low exporting capacity of the Estonian economy, it would not have allowed the Estonian kroon to achieve any significant expansion effects. On the other hand, Estonian debt obligations to other countries would have dramatically increased as more than 90 per cent of foreign loans consist in factoring based on euro. Continuing strict adherence to the regulations of the currency board system therefore also ensured the fulfilment of the currency exchange rate criterion.

The impact of the global financial and economic crisis was particularly severe for Estonia. While in 2000–2007 the average GDP growth in real terms was still over eight per cent, it decreased by almost 19 per cent in total for 2008 (minus 5.1%) and 2009 (minus 13.9%). It was the most severe setback among all EU Member States. The crisis particularly hit construction activities which accounted for 21% of the economy. Such developments led to an increase in unemployment: it increased 3- or 4-fold in comparison to the 4.7 per cent in 2007. Therefore it is no wonder that consumer prices which had increased in 2008 by 10.6 per cent in comparison to the previous year, remained almost stable in the next year.²

¹ Either in Estonian, English or German at the author's choice.

² Source: European Commission, Eurostat; from: Informationsdienst des Instituts der deutschen Wirtschaft (Köln), 16.12.2010, nr. 50, p 8.

The dramatic slow-down of the increase in prices was thus caused by the marked deterioration of business prospects. Considering this fact it is very questionable whether such a stabilisation trend in the development of prices has a permanent nature. The decision to join the euro was based on the Eurostat information according to which the price level in Estonia decreased by 0.7 per cent in Estonia from April 2009 to March 2010 with which also the inflation criterion of joining euro was formally met.

The future will show to what extent the adoption of euro will stimulate the Estonian economy. Despite the relatively low volumes of trading in the Tallinn Stock Exchange, its developments at least indicate the rapid recovery of the economy. After the sharp fall during the economic decline, the main index OMX Tallinn rose again last year and namely by the surprisingly high rate of 73 per cent.³

Joining the euro zone also brings along risks for Estonia which are inherent in the system. André Szász who has been a member of the Executive Board of Nederlandsche Bank for a long time and has been directly involved for 40 years in the various events in the European currency markets, has once mentioned sarcastically: „Not one of the politicians who agreed the Maastricht Treaty on the introduction of the common currency understood what they were doing.“ This statement is surely a little exaggerated but still justified in essence as the basic principles for the creation of the European Monetary Union have led to crisis situations as recent developments have shown.

According to Jacques Delors, the former President of the European Commission, from the very beginning „the main structural error in the monetary union“ was to join countries with soft and hard currencies through political will into a common currency union. By doing it the parties acknowledged the fact that in quite a few countries the benchmark interest rates of the European Central Bank do not conform to the actual economic situation. Common interest rates are inevitably too low for countries with more rapid development where therefore the trend to higher price increases is prevalent. On the other hand, benchmark interest rates are too high for countries which have remained stagnant. The interest rates proved to be too low for instance in such countries as Spain and Ireland where the too fast development led to an economic bubble. Common financial policy was expected to have an impact on general developments which can balance such differences. But as experience has shown, these expectations were false. Incorrect evaluations led to the appearance of more and more trouble spots in the European Union.

Besides, the evaluations proceeded from the assumption that distortions of competition, which inevitably appear in the common currency space due to different development levels of salary rates, labour productivity and the respective costs, can be eliminated only with the functioning of market forces. According to OECD statistics, differences in labour costs have led to the situation where, for instance, in

³ Estland, Lettland und Litauen auf der Überholspur. – *Handelsblatt* (German economic and financial newspaper), 06 January 2011, p. 18.

Germany, the production structures reconditioned in the years of lower economic growth have enabled businesses to achieve a 10% global competitive edge. At the same time the competitiveness of Greece, Portugal and Spain considerably decreased. Such differences cause balance surpluses in more advanced countries and a balance of trade deficit in less developed countries in the situation of common currency exchange rates. The belief that self-healing forces level the flaws in competitiveness without any problems and that deficits can be financed turned out to be another illusion.

The financial and economic crisis has made many traditional basic principles of national economy sound absurd, particularly the neoclassical/monetarist assumptions about the functioning principles of free markets,⁴ stable balancing factors and unerringly rationally operating economic subjects, also the opinion that state intervention causes more damage than it brings benefit. Developments in the recent years have demonstrated, however, that without adequate state regulation, the human desire to reap maximum benefit will lead to catastrophic crises. Bearing that fact in mind, we should recall the basic truths of the so-called “new economics”⁵ and define the role of the state in the new light.

Experience teaches us that abnormal developments in national economy have been closely related to non-functioning capital markets. Measures for overcoming the crisis which are limited only – although no doubt urgently necessary – reforming of money markets and capital markets⁶, will only have a short-term effect. It is not enough to have Brussels so-to-say „give its blessing“ to draft state budgets of EU Member States in the future, i.e. start controlling budget deficits and monitoring their reduction to allowed limits. Insufficient coordination of national economic policies in such an economic space as the euro zone will inevitably lead to destabilisation of real economies. In order to avoid such gaps between the economic development levels of EU Member States as in the recent years, also tax policy, employment policy and social policy should be removed from the discretion of each member state and transferred to the higher authorities in addition to central financial policy – analogously with the European Central Bank.

This research publication consists of two parts in 2011 – the first issue is published in June and the second issue in autumn. Hopefully it will be so also in the future. The first issue includes also the names of authors and titles of papers that will be

⁴ I.e. „through the invisible hand of the market“ (Adam Smith). Joseph Stiglitz, on the other hand, states: „the reason that the invisible hand often seems invisible is that it is often not there.“

⁵ 1930s; cf.: Skidelsky, R. Die Rückkehr des Meisters – Keynes für das 21. Jahrhundert. München: Verlag Antje Kunstmann, 2010.

⁶ Cf.: Eesti majanduspoliitilised väitlused – 18/ Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik – 18/ Discussions on Estonian Economic Policy – 18. Berlin, Tallinn: BWV, Mattimar, 2010, (Introduction).

published in the second issue in autumn.⁷ The publication „Eesti majanduspoliitilised väitlused“ (*Discussions on Estonian Economic Policy*) has been registered with the international ISBN (International Standard Book Number)⁸ and ISSN (International Standard Serial Number)⁹ systems and with ETIS (Estonian Research Information System) under the research results classification numbers 1.2¹⁰ and 3.1.¹¹

Since 2001 the publication has been registered also with ISBN in Germany. *Discussions on Estonian Economic Policy* (with papers in English, German and Estonian) has been represented in the Federal Republic of Germany, in the *ECONIS* Database of the German National Library of Economics ((Deutsche Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften – ZBW) of one of the best-known economic research organisations among economic communities, the Institute for World Economy (IfW-Kiel) of the University of Kiel¹² and in the *EBSCO* Database Central & Eastern European Academic Source (CEEAS) of Massachusetts, USA.¹³

We are currently making efforts to increase the international distribution even more and to be represented in additional recognised databases.

February/ March 2011

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder, Germany

Matti Raudjärv
Tallinn/Pirita-Kose and Pärnu, Estonia

⁷ As there will be a considerable time interval between the publishing of the first and the second issue, there may be certain changes in the second issue due to circumstances related to the author, peer review, editing, etc.

⁸ ISBN is an international 13-digit standard code, identifier of a book, etc., including periodicals with unique titles, electronic publications (e.g. CD-ROMs), etc.

⁹ ISSN is an international standard code, unique eight-digit identifier of a periodical publication.

¹⁰ Number 1.2 – Peer-reviewed articles in other international research journals with an ISSN code and international editorial board, which are circulated internationally and open to international contributions.

¹¹ Number 3.1 – Articles/chapters in books published by the publishers recognised by ETIS.

¹² www.zbw-kiel.de

¹³ <http://www.ebscohost.com/thisTopic.php?marketID=1&topicID=1284>, in the list of academic publications <http://www.ebscohost.com/titleLists/e5h-coverage.pdf>

KOKKUVÕTTED

ZUSAMMENFASSUNGEN

SUMMARIES

REALWIRTSCHAFT UND LIQUIDITÄT¹

Jürgen G. Backhaus
Universität Erfurt

Dem Schweizer Bankier Konrad Hummler², ein Schüler von Karl Brunner, ist meines Erachtens zuzustimmen, dass die augenblickliche Finanzkrise nur möglich war und bleibt, weil die amerikanische Notenbank unter Alan Greenspan und danach die Kreditzinsen künstlich niedrig gehalten hat und auf diese Weise eine enorme Verlängerung der Bankbilanzen ermöglichte. Diese Verlängerung führte einerseits zu einer starken Verschuldung der Privathaushalte, die im Wesentlichen hypothekarisch abgesichert wurde³. Hinzu kommt, dass eine Tilgung dieser Kredite meist gar nicht vorgesehen ist. Schon hier sieht man im Maßstab eines Haushaltes die Entkopplung zwischen Kreditmarkt und Realwirtschaft. Zudem lässt sich die Kreditvergabe noch weiter dadurch aufblähen, dass ein Wettbewerb unter den Banken entsteht, unrealistisch hohe Immobilienpreise zugrunde zu legen. Wenn, diesen Fall beschreibt Christoph von Marschall⁴ sehr anschaulich, noch nicht einmal der volle Zinsbetrag zu leisten ist, sondern die Differenz zwischen dem geleisteten Schuldendienst und den verbleibenden Zinsen einfach als Schuld der Hypotheksumme zugeschlagen wird, entsteht eine schier unvorstellbare Entkopplung zwischen Geldwirtschaft und Realwirtschaft. Im Vergleich zum natürlichen Zins Knut Wicksells⁵, das ist jener Zins, der sich als Rendite realer kreditfinanzierter Projekte versteht, ist also der Zentralbankzins viel zu niedrig, und so entsteht künstlich eine Überliquidität, die in der Realwirtschaft gar nicht zum Tragen kommt und eine klassische Spekulationsblase nährt.

Wenn einige Banken trotz erheblicher Liquidität im gesamten Banksektor kurzfristig in Zahlungsschwierigkeiten geraten, stellt sich natürlich die Frage nach den Realwerten konkret, die einer Kreditgewährung gegenüber stehen sollen. Wenn die Bank langfristige Kredite vergeben hat, für die sie kurzfristig Finanzierungsbedarf hat, zeigt dies nur, dass sie gegen die *goldene Bankregel* verstoßen hat. Wenn den langfristigen Krediten Realwerte gegenüberstehen, die mit ihnen finanziert worden sind, dürfte es kein Problem sein, kurzfristige Zwischenfinanzierungen zu ermöglichen. Das Problem entsteht nur dann, wenn der Bezug zwischen Kredit und Produktion fehlt⁶.

¹ Jüri Sepp danke ich für wertvolle Hinweise.

² Konrad Hummler (im Gespräch mit Redakteuren der Frankfurter Allgemeinen Zeitung), „Ein Bankrott Deutschlands ist erstmals denkbar.“ *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 19. Oktober 2008, Seite 37.

³ Wir erhalten in Alabama seit Jahren fast wöchentlich derartige Kreditangebote, insbesondere vor Weihnachten massiert. Bis zu vierstelligen Dollarbeträgen werden in der Regel gar keine Sicherheiten verlangt.

⁴ Christoph von Marschall, „Harrys Häuser.“ *Der Tagesspiegel*, 16. Oktober 2008, Seite 3

⁵ *Geldzins und Güterpreise*. Jena, Gustav Fischer 1892.

⁶ Vergleiche: Wilhelm Lautenbach, *Zins/Kredit und Produktion*, Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul) Siebeck, 1952.

Im Grundsatz stehen in einer Überliquiditätskrise wie der jetzigen fünf Instrumente zur Verfügung, vier der Zentralbank und eines der Fiskalpolitik. Die vier Zentralbankinstrumente sind der Zins, der Lombard-Satz, die Mindestreserven und das, was Karl Brunner Offenmarktpolitik nannte. Der Zins fällt politisch als Instrument aus, weil er vor allem wegen der hohen Staatsverschuldung (insbesondere in den Vereinigten Staaten) künstlich niedrig gehalten wurde. Wird er erhöht, gerät der Finanzminister als Verantwortlicher für den Hauptschuldner in Bedrängnis. Dagegen könnte der Lombard-Satz nachhaltig angehoben werden, um den Banken, die über verbrieftbare Forderungen verfügen diesen entsprechende Liquidität zu geben. Wer diese nicht benötigt, muss davon nicht Gebrauch machen. Eine Erhöhung der Mindestreserven würde zu einer Verkürzung der Bankbilanzen führen und auch schwächere Kandidaten dazu zwingen, unter die Fittiche stärkerer Institute zu krauchen. Der Vorteil bestünde darin, dass der tatsächliche Wert der verschiedenen Bankinstitute offenbar würde, einige Aktionäre natürlich ihr Kapital verlören. Die Offenmarktpolitik, die Karl Brunner immer propagierte, sieht weder das Bundesbankgesetz noch das Statut der Europäischen Zentralbank vor. Die Kreditanstalt für Wiederaufbau aber könnte am offenen Markt offensichtlich unterbewertete Anteile erwerben, um sie später mit Gewinn wieder zu veräußern.

Schließlich kann die Fiskalpolitik auf die Liquiditätskrise reagieren, indem rückgestaute Infrastrukturprojekte in Angriff genommen werden. Dies geht so lange, wie die Produktionsfaktoren unterausgelastet sind. Dies gilt einerseits für den Faktor Arbeit, andererseits natürlich für den Faktor Kapital bei Überliquidität. Dies gilt aber in zunehmendem Maße auch für reale Produktionskapazitäten etwa im Baugewerbe, der Metall- und Automobilindustrie⁷.

Wer sich die Frage vorlegt, ob die augenblickliche Krise der Deregulierung oder einer falschen Regulierung geschuldet ist, übersieht die dritte Möglichkeit der Eigenregulierung. Deregulierung bedeutet unter normalen Marktbedingungen ja nicht, dass nun ein rechtsfreier Raum entsteht; Deregulierung bedeutet vielmehr, dass nun die Berufsgruppe oder Branche zu ihren eigenen Regeln findet. Sie verfügt über die Information, über die der Gesetzgeber oder die Wirtschaftsaufsicht kaum verfügen können. Nach dem Ricardianischen Äquivalenztheorem sind rentierliche Infrastrukturinvestitionen, die kreditfinanziert sind, deshalb unschädlich, weil sie die zu erwartende Steuerlast nicht erhöhen. Dies gilt natürlich nicht für konsumtive Ausgaben, auch wenn sie in langfristige Konsumgüter getätigt werden, auch langfristige öffentliche Konsumgüter. Dieser Zusammenhang zwischen Geldwirtschaft und Realwirtschaft ist so bedeutsam, dass Wilhelm Lautenbach sein ganzes System damals der Bekämpfung der Arbeitslosigkeit darauf aufbaute; nicht umsonst wurden die Maßnahmen durch Wechsel der Metallforschungsanstalt kurzfristig finanziert, da jedes Projekt, das in der Reichskanzlei (meistens von

⁷ Die Automobilindustrie würde im Fall eines derartigen Infrastrukturprogramms auf Nutzfahrzeuge umstellen.

Gebietskörperschaften) eingereicht wurde, auf seine Rentierlichkeit geprüft wurde, daraufhin, ob es sich im Prinzip selbst finanzieren könne.⁸

Die Frage der Abkopplung des realen Gegenwertes vom Geld ist nicht neu, sie wird ja schon bei Goethe im „Faust“ gestellt. In Deutschland stellte sie sich auch bei der Währungsreform nach der großen Inflation 1923. Man diskutierte, ob etwa eine „Getreidemark“ oder eine „Roggenmark“ eingeführt werden solle. (Der Ökonom Fritz Neumark sagte mir einmal, er hoffe nur, dass man die Währung nicht „Neumark“ nennen werde). Dann wurde ja bekanntlich eine „Rentenmark“ eingeführt: Die Mark wurde auf die Guthaben der Rentenversicherung bezogen, praktisch wurde also die Arbeitskraft des deutschen Volkes zum Gegenwert des Geldes gemacht. Die Idee, dass es einen solchen konkreten Gegenwert geben müsse, ist nun eigentlich in der ökonomischen Theorie seit Wilhelm Lautenbach und John Maynard Keynes passé, aber das bedeutet finanzsoziologisch nicht, dass sie im realen Sinne völlig überholt wäre. Die Menschen wollen den Gegenwert des Geldes spüren; in den USA gibt es ja sogar politische Bewegungen, die „Gold-Dollars“ verkaufen.

Was in den USA so besonders ist, das ist die Höhe der Hypotheken. In Deutschland gehen Hypotheken etwa auf 60 Prozent des Hauswertes und sind vielleicht über 60 Jahre gestreckt. In den USA aber schloss man in den vergangenen Jahren Hypotheken auf 110 Prozent ab - mit der Begründung, man müsse ja auch seine Einrichtung finanzieren! Es gab überhaupt keine Deckung, nur die Erwartung der Kreditwürdigkeit der Einzelperson, aus deren traditionell hoher Bedeutung für die Amerikaner geschlossen wurde, dass die Hypotheken schon irgendwann bedient werden würden.

Wie will man nun die Krise lösen? Soll man 700 Milliarden Dollar in den Markt pumpen? Die Banken schwimmen dann in Liquidität und müssen sich auf die Suche machen nach irgendwelchen vernünftigen Anlagemöglichkeiten. Die Krise wird gewiss realwirtschaftliche Auswirkungen haben, aber man müsste Sektoren der Wirtschaft finden, die Gegenwerte schaffen.

Eine offensichtliche Möglichkeit scheint mir der Ausbau einer passablen Infrastruktur in den USA zu sein. Ich habe unfreiwillig die summierte Zeit von mehreren Tagen auf dem Flughafen von Chicago verbracht, weil dort immer wieder ganz überraschend für den Flugverkehr das Wetter zu schlecht ist; das ist haarsträubend. Dieses Land eignet sich gut fürs Eisenbahnwesen, doch das hat man durch Überregulierung zerstört. Wenn man öffentlich der Krise abhelfen will, dann sollte man versuchen, das Infrastrukturdefizit zu beseitigen, damit den staatlichen Anleihen, die man jetzt aufnehmen muss, auch etwas Reales gegenübersteht. Sonst gibt es eine Steuerlast, für die der Bürger aber gar nichts kriegt.

⁸ Vgl. im einzelnen: Jürgen Backhaus, „An Essay on Keynesianism in Germany“, in: T. Lawson, M. H. Pesaran (Herausgegeben für das „Cambridge Journal of Economics“), Keynes' Economics: Methodological Issues, London: Croom Helm - Armonk, N.Y.: Sharpe, 1985, S. 209-253.

Auch der Handel des elektronisch operierenden Finanzmarktes muss eine Entsprechung in der Realität haben. Die sogenannten modernen Finanzprodukte haben am Ende doch immer einen realen Hintergrund. Nehmen wir mal an, Sie haben eine Brauerei, und Sie kaufen schon einmal den gesamten Hopfen, den sie im Jahre 2013 brauchen. Das können Sie jetzt schon machen; so kann man besser planen. Derjenige, der Ihnen den Hopfen für 2013 verkauft, hat natürlich jetzt noch gar keinen zu ernten. Er verpflichtet sich jedoch, ihn dann bereitzustellen. Diese Transaktion hat einen Sinn: Der Brauer kann die Brauerei entsprechend einstellen, kann Investitionen tätigen, die dann diese Hopfenmenge benötigen - er übernimmt ja das Risiko, dass er sein Bier dann auch loswerden wird. Der Finanzagent nun verkauft ihm die Sicherheit, dass er den Hopfen bekommen wird - er gibt ihm ein Papier, das gleichzeitig eine Versicherung und ein Warenlieferungsversprechen ist; und er muss sehen, wie er sein Risiko entsprechend streut. Das sind aber alles reale Vorgänge, die dahinter stehen.

Natürlich werden die Instrumente der Finanzwirtschaft immer erstaunlicher, es gibt etwa Versicherungsformen, die es früher nie gegeben hat - aber im Prinzip bleiben es Versicherungen! Also muss man, wie jede Versicherung, das Risiko streuen. Das scheinen einige Akteure auf dem Markt vergessen zu haben. Ich kann noch nachvollziehen, dass die amerikanische Regierung zum Beispiel in Detroit eine Unternehmung übernimmt. Wer sich heute Detroit ansieht, der weiß: Amerikanische Städte können sterben. Es ist schrecklich, aber es ist möglich und hier versteht man, dass Regierungen Maßnahmen ergreifen, um das zu verhindern oder abzufedern. Aber wenn eine Bank sich so weit von der Realität entfernt, dass keine Risikostreuung stattfindet, keine Sicherheiten da sind und tatsächlich nur noch irrealer Kredite vergeben werden, dann halte ich es für vernünftig, dass diese Bank den Bankplatz verlässt.

Entscheidend ist die allgemeine Vermittlung des Gedankens, dass Finanzen und Realität am Ende doch immer zusammenhängen. Wenn die aktuelle Krise diesen Zusammenhang wieder deutlicher gemacht hat, dann hat sie wenigstens etwas Gutes bewirkt.

Literaturverzeichnis

1. **Backhaus, Jürgen**, "An Essay on Keynesianism in Germany", in: T. Lawson, M. H. Pesaran (Herausgegeben für das "Cambridge Journal of Economics"), *Keynes' Economics: Methodological Issues*, London: Croom Helm - Armonk, N.Y.: Sharpe, 1985, S. 209-253.
2. **Hummeler, Konrad** (im Gespräch mit Redakteuren der Frankfurter Allgemeinen Zeitung), „Ein Bankrott Deutschlands ist erstmals denkbar.“ *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 19. Oktober 2008, Seite 37
3. **Lautenbach, Wilhelm**, *Zins/Kredit und Produktion*, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1952. Herausgeber: Stützel, Wolfgang
4. **Marschall, Christoph von**, „Harrys Häuser.“ *Der Tagesspiegel*, 16. Oktober 2008, Seite 3
5. **Wicksell, Knut**, *Geldzins und Güterpreise*. Jena, Gustav Fischer, 1892.

ÜKSIKISIKUTELE MÕELDUD MAKSUSOODUSTUSTE KASUTAMISE ULATUS EESTIS 2007-2009¹

Velda Buldas, Priit Sander, Mark Kantšukov
Tartu Ülikool

Sissejuhatus

Maksusoodustused on üheks kolmest võimaluseks, kuidas isikud oma maksukoormust saavad vähendada. Suures plaanis on maksude vähendamise võimalused jagatavad kolmeks: maksusoodustused, mis on ette nähtud seadustes; maksude optimeerimise võimalused, mida seadused otseselt ei paku, kuid mis seal erinevatel põhjustel siiski sisalduvad (võimalus valida tulu saajat, selle tekkimise aega või kohta); ning võimalus maksudest kõrvale hoida, mis on selgelt seadusega vastuolus olev tegevus. Käesolevas artiklis vaadeldakse neist kolmest vähenduste võimalusest esimest ehk maksude seaduslike vähendamise võimalusi, keskendudes praktilises osas residendist füüsilistele isikutele pakutavate maksude vähendamise võimaluste uurimisele. Artikli eesmärgiks on anda ülevaade Eesti maksusüsteemi poolt pakutavatest maksusoodustustest üksikisikutele ning nende soodustuste kasutamise ulatust hinnatakse artiklis maksukohustuslaste registri, Eesti Panga ja KPMG andmete alusel. Vaatluse alt jäetakse välja ettevõtetele ja FIE-dele tehtud tulumaksusoodustused.

Viimastel kahel aastakümnel on OECD riikides läbiviidud uuringud näidanud, et süveneb lõhe rikkamate ja vaesemate elanikegruppide hulgas. Kõige väiksemana on seda lõhet suutnud hoida Taani ja Rootsi. Põhjamaades on maksukoormus võrreldes teiste Euroopa riikidega kõrgem, samas maksude ja maksusoodustuste abil toimub tulude ümberjaotus vaesemate elanikkonnakihtide kasuks, seeläbi on suudetud lõhet rikaste ja vaeste vahel vähendada. Kuna maksude kogumine on seotud halduskuludega ja halduskulud suurenevad enamasti, kui maksusüsteem sisaldab rohkesti erandeid, peavad erandid olema läbimõeldud ja suunatud. Maksusoodustused on kahtlemata enamasti halduskoormust suurendavad erandid ning peaksid seetõttu teenima enamjaolt sotsiaalseid eesmärke, suunatud tulusid jõukamatelt isikutelt väikese sissetulekutega inimestele.

Maksusoodustuste kehtestamise põhjused

Avaliku sektori peamisteks ülesanneteks ning maksustamisega seotud eesmärkideks on allokatsioonifunktsioon, jaotusfunktsioon ja stabiliseerimisfunktsioon. Maksustamise juures tuleb tähelepanu pöörata, keda või mida maksustada, kuidas maksustada, millisel määral maksustada, missugune on mõju osapooltele ja majandusprotsessidele ning millised on tagajärjed. Kui paari aastakümne eest pooldati veel seisukohta, et riik peaks majandusse sekkuma võimalikult vähe, siis viimase kahe aastakümne arengud OECD riikides on andnud põhjuse seda arvamust

¹ Full text article “Tax benefits for individuals and extent of their use in Estonia during 2007-2009” can be found on the CD attached.

muuta. Riikide maksusüsteemide võistlus avatud majandusega riikide vahel on viinud tulemusele, kus pidevalt suureneb lõhe elanike rikkamate ja vaesemate kihtide vahel ning sellest tingitult on tekkinud vajadus maksusüsteemi kaudu suunata tulusid jõukamatelt vähemkindlustatutele.

OECD riikides läbiviidud uuring toob välja trendid ja suunavad faktorid tulude jaotuses 21-s OECD riigis. Riikides läbiviidud sarnased uuringud toovad trendidena esile, et kasvanud on ebavõrdsus elanike sissetulekutes. Mõnes riigis on vaesuse näitajad vähenenud, teistes jälle kasvanud, enamasti siiski on need püsinud. Trendiks on, et ebavõrdsus on suurenenud peamiselt töötava elanikkonna hulgas, kus mitme töökäijaga lastetud pered on parimal järjel, üksikvanemate ja töötute olukord on halvenenud paljudes riikides. Tulude ümberjaotamiseks loodud muudatused on järjest enam olnud suunatud noortele või eakatele, samas vaesuse näitajad eakatel on pidevalt langenud, 18-25.-aastaste seis on aga oluliselt halvenenud ning noorukitel ja lastel on vaesuse näitajad kasvanud. Palgatulu erinevused on kasvanud vähem kui erinevused ettevõtlustuludes, samas puudutavad need laiemat hulka elanikkonnast ja on seega olulisemad. (Pearson *et al.* 2008: 1, 2, 5, 8) Vaesuse peamine põhjus on töötus. Olulisemaks on muutunud maksude ja avaliku sektori poolt pakutavate siirete roll (peretoetused, toetused töötuks jäämise korral). Siirete ja soodustuste roll on kasvanud kõikides riikides. Seega ei kandu turul tekkinud ebavõrdsus täielikult töötavatele elanikele üle, kuid maksud vähendavad töötajate tulusid. Seega viitavad aastatuhande lõpus ilmnenud trendid OECD riikides vajadusele kasutada maksusüsteeme enam tulude ümberjaagajana, kui seda seni on tehtud.

Eestis on Poliitikauuringutekeskuse Praxis poolt läbi viidud maksupoliitika mõju uuring ning analüüsi tulemused (kasutatud mikro- simulatsiooni mudelit ALAN) näitavad, et näiteks maksuvaba tulu mitte tõstmine Eestis suurendaks tulude ebavõrdsust (Võrk *et al.* 2008: 45), täiendav maksuvaba tulu teise või enama lapse kohta on andnud kõige suurema võidu keskmise tulu teenijatele, maksuvabastus eluasemelaenude intressidele, hariduskuludele ja õppelaenude intressidele on andnud aga suurima võidu kõige kõrgema sissetulekuga isikutele (Võrk *et al.* 2008: 51). Uuring annab signaali sellest, et Eesti maksusüsteemis sisalduvad maksusoodustused ei pruugi olla põhjendatud, kuna nende abil ei suunata tulu vaesemalt elanikkonnalt rikkamale, vaid suund on pigem vastupidine. John Rawls on õigluse kohta öelnud (1999), et ebaõiglaseid süsteeme tuleb reformida. Euroopas on tulenevalt tulude suunamise probleemist ja madalate maksudega riikide toimetuleku-probleemidest kaalutud maksumäärade ja pensioniea piiri kehtestamist. Kas ühtlustamine hõlmab ka maksusoodustuste ühtlustamist, ei ole hetkel selge.

Maksusoodustuste terminoloogia ja liigitamise võimalused Eestis

Maksusoodustuste iseloomustamiseks kasutatakse maksundust käsitlevas kirjanduses mitmesuguseid termineid: maksuvabastused, maksusoodustused, maksukergendused, maksulõiked jne. Termineid kasutatakse erinevalt ning see tekitab segadust. Käesolevas artiklis kasutatakse terminit „maksusoodustused“ üldmõistena

kõigi seaduses sisalduvate maksude vähendamise võimaluste kohta. Võimalik on maksusoodustusi jagada kolmeks:

- Maksuvabastused (*exemptions*) – mingi objekt on maksust vabastatud (Eestis näiteks tulumaksuvabastus kuni sissetulekuni 1728 eurot aastas, tulumaksuvabastus stipendiumidele ja loteriivõitudele jne);
- Vähendused (*deductions*) – maksubaasi vähendamisega seotud maksusoodustused (näiteks eluasemelaenu intressimaksude tulumaksuvabastus);
- Kergendused (*reliefs*) – maksumäära vähendamine või maksukohustuse vähendamine (näiteks madaldatud määraga käibemaks).

Maksusoodustusi on võimalik liigitada ka tulenevalt nende kehtestamise eesmärgist: näiteks sotsiaalsel eesmärgil kehtestatud soodustusteks, halduskoormuse vähendamise põhjusel kehtestatud soodustusteks, teatud tegevusala või säästmist toetavateks soodustusteks ning muul põhjusel kehtestatud soodustusteks.

Maksuvabastused füüsilistele isikutele ja nende kasutamise ulatus Eestis

Eesti tulumaksusüsteemis sisaldub mitmeid maksuvabastusi füüsilistele isikutele, mille rakendamine toob kaasa Eesti riigieelarvesse laekuvate tulumaksusummade olulise vähenemise. Üksikisiku tulumaksuvabastustest tuleb nimetada tulumaksuvaba miinimumi 1728 eurot aastas residentist füüsilistele isikutele (TuMS § 23). Lisaks on ette nähtud abikaasadele ühisdeklareerimise võimalus (TuMS § 44 lg 2), kus tulutul abikaasal on võimalik pere tuludest lisaks maha arvata tulumaksuvaba miinimumi ulatuses tulumaksu. Lapsi kasvatavatele isikutele on ette nähtud võimalus kasutada täiendavat tulumaksuvaba miinimumi iga alaealise lapse kohta (TuMS §23¹). Tulumaksusummat vähendavad üksikisikul ka koolituskulud (TuMS § 26), eluaseme laenu intressimaksed (TuMS § 25) ja tehtud annetused (TuMS § 27). Viimatinimetatud kolme maksuvabastuse mahaarvatav tulumaksusumma ei tohi ületada 3196 eurot aastas ühe maksumaksja kohta või 50% maksumaksja poolt samal perioodil teenitud Eestis maksustatavat tulu. 2011. aasta 1. jaanuarist ei ole võimalik enam maha arvata tulumaksu võetud õppelaenu intressidelt. Eelnimetatud maksuvabastuste kasutamise kohta annab ülevaate tabel 1.

Ühisdeklareerimise tõttu vähem tasutud tulumaksu suurust on raske hinnata, kuid ühisdeklaratsioonide hulk moodustas vaadeldavatel aastatel keskmiselt 15% kõigist deklaratsioonidest.

Lisaks eelnimetatud maksuvabastustele tuleneb tulumaksuseadusest ka intressidega seotud maksuvabastus. TuMS § 17 lg 2 kohaselt ei maksustata residentist füüsiliste isikute puhul lepinguriigi residentist krediitiasutuse või krediitiasutuse lepinguriigis asuva püsiva tegevuskoha kaudu või arvel hoiuselt saadud intressi. Sellise maksuvabastuse mahtu on raske hinnata, kuna pole teada, kui suuri summasid ja milliste intressimääradega on residentist füüsilised isikud hoiustanud väljaspool Eestit, teada on vaid hoiuste mahud Eesti krediitiasutustes. Autorid tuginesid maksuvabastuse ulatusele hinnangu andmisel (hinnang toodud samuti tabelis 1) Eesti Panga koduleheküljel avaldatud statistikal ja eeldustel, et Eesti

krediidiastutustes on residentide ja mitteresidentide hoiuste protsentuaalsed mahud sarnased nii erinevate tähtaegade kui ka valuutade lõikes (2007-2009 vahemikus oli mitteresidentide hoiuseid 5%-6% hoiuste kogumahust). Analüüsi raskendas ka asjaolu, et suur osa hoiustest asub arvelduskontodel, kuid nende intressimäärade kohta infot ei avaldata. Arvutustes rakendati kuu keskmist intressimäära.

Table 1. Füüsilistele isikutele tehtavad tulumaksuvabastused ja nende kasutamise ulatus 2007 – 2009.

Tulumaksuvabastused üksikisikutele (miljon EUR)	2007	2008	2009	Kokku
Maksuvaba tulu	897,8	1 066,1	1 011,0	2 974,9
Täiendav maksuvaba tulu pensioni korral	217,8	247,2	257,8	722,8
Maksuvaba tulu kahe või enama lapse kohta	102,8	339,6	118,1	560,5
Eluasemelaenu intressid	138,9	179,0	132,8	450,7
Intresside maksuvabastus	11,0	18,2	14,6	43,8
Koolituskulud	65,2	69,3	69,0	203,5
Kogumispensioni maksed (II sammas)	57,1	68,9	65,0	191,0
Kogumispension (III sammas)	46,8	41,7	32,2	120,7
Töötuskindlustusmaksed	22,3	25,9	27,3	75,6
Õppelaenu intressid	7,3	7,6	7,9	22,9
Elatis	4,6	5,6	5,2	15,4
Ametiühingu liikmemaksud	3,3	3,8	3,5	10,6
Annetused, kingitused	2,6	2,7	3,0	8,2
Maksuvaba tulu tööõnnetuse korral	0,9	0,9	0,9	2,6
Välisriigis tasutud sotsiaalkindlustusmaksed	0,3	0,4	0,5	1,1
Maksuvabastused kokku	1 578,7	2 076,9	1 651,6	5 404,3
Tulumaks, kui vabastusi ei oleks	355,9	450,5	378,7	1 185,1
Riigi maksutulud	4 328,0	4 076,0	4 497,0	12 901,0
Maksuvabastuste osakaal riigieelarve tuludest	8,22%	11,05%	8,42%	9,19%

Autorite koostatud, allikas: Maksu- ja Tolliameti kodulehekülj (tuludeklaratsioonide andmed) ja statistika Eesti Panga koduleheküljelt.

Lisaks sisaldub tulumaksuseaduses võimalus erineva hinnaga ostetud sama ettevõtte aktsiate müügil valida FIFO või kaalutud keskmise meetod kulude mahaarvamisel (TuMS § 38 lg 6). Selle võimaluse kasutamise ulatuse kohta tulumaksu vähendamise eesmärgil aga antud hetkel autoritel andmeid ei ole. Samas on investeerimiskonto süsteemi sisseseadmisega alates 2011. aastast selle võimaluse kasutamise vajadust ka oluliselt vähendatud.

Riigi poolt residentist eraisikutele pakutavate maksusoodustuste hulka võib osaliselt lugeda ka TMS § 18 lõiget 1¹, mille kohaselt ei maksustata residentist füüsilise isiku poolt välisriigi juriidiliselt isikult rahalises või mitterahalises vormis saadavaid dividendide juhul kui nende maksimise aluseks olevalt kasumiosalt on tulumaks makstud või kui dividendilt on tulumaks välisriigis kinni peetud. See täiendus lisati tulumaksuseadusesse alates 01.01.2004 (RT I 2003, 88, 587); kuni selle kuupäevani maksustati nimetatud dividendid Eestis kehtiva tulumaksumäära alusel (RT I 1999,

101, 903). Eesti Panga andmete alusel leiti Eesti residentide otse- ja portfelli-investeeringute mahud ning toodi välja 10 peamist investeeringute sihtriiki (neisse on tehtud 84.5% investeeringutest). KPMG ja Eesti Maksu- ja Tolliameti kodulehekülgede andmetele tuginedes leiti eri riikide tulumaksu- ja dividendide maksumäärade alusel summaarsed maksumäärad. Analüüs näitas, et maksuvõit dividendidelt saavutatakse vaid Küprosesse investeerides, kuna sel juhul kujuneb maksumääraks 10% Eestis kehtiva 21% asemel. Kuna aga võidetavad tulumaksusummad olid väikesed, olles perioodil 2007-2009 vastavalt 0.016 mln eurot, 0.022 mln eurot ja 0.033 mln eurot, ei kajastu selle analüüsi tulemused tabelis 1.

Eeltoodud maksusoodustusi võib pidada küllalt ulatuslikus, kuna nad moodustavad keskmiselt 9.19% Eesti riigi maksutuludest. Summad, millest riik maksuvabastuste tõttu loobub, on samas suurusjärgus riigieelarvesse laekunud füüsiliste isikute tulumaksu summadega (2008. aastal oli laekunud summa isegi ligi kolm korda väiksem).

Järgnevalt jagasid autorid maksusoodustused kaheks tulenevalt maksuvabastuse eesmärgist: kas maksuvabastus oli kehtestatud sotsiaalsel eesmärgil või mitte. Sotsiaalse eesmärgina tuleb siinkohal mõista eesmärki pakkuda soodustusi madalama sissetulekuga elanikegruppidele. Autorid liigitasid sotsiaalsel eesmärgil kehtestatud soodustuste alla maksuvaba tulu isikutele, kelle aastane sissetulek jäi alla 6 391 euro, täiendavad maksusoodustused lastele ja pensionäridele ning tööõnnetuste, elatise, töötuskindlustuse ja teise pensionisamba maksetega seotud maksusoodustused. Arvutused näitasid, et sotsiaalseid eesmarke teenivad Eestis maksusoodustused 48% ulatuses, 52% ulatuses ei liigu maksude abil ümbersuunatud tulu enamasti jõukamatelt elanikegruppidele vaesematele. Seega on Eestis põhjust kaaluda üksikisikutele kehtestatud tulumaksusoodustuste osalist ümberkujundamist.

Järeldused

Maksuvabastuste kasutamise ulatuse analüüs näitab, et eraisikutele kehtestatud maksuvabastusi kasutatakse aastas keskmiselt 9.2% ulatuses Eesti maksutuludest. Üksikisikutele mõeldud maksuvabastuste summad on samas suurusjärgus riigile laekunud tulumaksu summadega. Maksusoodustused ja maksude abil ümberjagatavad summad on kogu Euroopas ulatuslikud, samas peaksid maksusoodustused olema kehtestatud eesmärgipäraselt ning maksude abil ümber suunatavate summade liikumise suunaks peaks olema jõukamatelt vähemkindlustatutele. Erandid üldreeglist, st erinevad maksuvabastused, nõuavad üldjuhul täiendavaid halduskulusid ja peavad seega olema põhjendatud. Mõnel juhul on maksusoodustuste kehtestamise eesmärgiks siiski ka halduskoormuse vähendamine (näiteks lepinguriikidest saadavatele dividendidele kehtestatud maksusoodustuse puhul). Eestis kehtestatud üksikisikutele tehtavatest maksusoodustustest 52% on suunatud kas keskmise tulu teenijatele või suure tulu teenijatele. Seega liiguvad tulud maksusoodustuste mõjul pigem vastupidises suunas kui OECD riikides tervikuna. Mitmete maksusoodustuste puhul võiks kaaluda nende kaotamist või ümberkujundamist.

ECONOMIC BARRIERS OF THE CZECH REPUBLIC'S EURO-AREA ACCESSION¹

Mojmir Helisek

University of Finance and Administration, Prague

Implementing the single European currency replacing the existing national currency is a commitment implied by Czech Republic's membership in the European Union. So far, the Czech Republic has not set the wished date of adopting the euro. The original date 1 January 2010 was abandoned in October 2006, with no new date being specified. Also the current centre-right coalition government established in August 2010 does not intend to define the date of adopting the euro. The indifferent approach to a clear process leading to the adoption of the euro is being justified mainly by the fading financial crisis and the economical instability of a number of euro area countries.

The article is focused on two questions. First, how the Czech economy is getting ready for adopting the euro? Did the financial crisis and the subsequent economic recession in 2009 impact the circumstances influencing the adoption of the euro in the Czech Republic? We shall assess this question by evaluating the fulfilment of the nominal and real convergence criteria. Second, what are the expected benefits of adopting the euro? Were these benefits affected by the financial crisis and economic recession? We shall consider this problem with regard to the development of interconnection between the Czech and euro area economies and add an analysis on whether the separate national currency (Czech crown) brings advantage compared to the single currency (euro) with regard to exchange rate development of the two currencies.

The compliance with the price stability criterion in the upcoming years is forecasted as presenting no problem. In 2009, Czech inflation was 1.4 %, with the criterion being 2.2 % (based on the annual average HICP). This optimistic forecast is supported by the fact that the Czech National Bank changed, from the beginning of 2010, to an inflation target, which is by 1 pp lower (from 3 % to 2 %, in compliance with the inflation target of the European Central Bank), with a tolerance of 1 pp in both directions.

The economic recession and the necessary reform of public finance had a significant impact on the criterion of government deficit. In 2009, it was as high as 5.8 % compared to the required 3 %, as related to GDP. The Czech government expects not to fulfil this criterion before 2013. The government debt criterion is being observed, though the debt/GDP ratio is growing fast. In 2009, the debt was as low as 35.3 %, the criterion being 60 %, as related to GDP. Based on the government's programme declaration, a balanced budget should be achieved in 2016 and the government debt should begin to be reduced by then.

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Wirtschaftliche Hindernisse für den Beitritt der Tschechischen Republik zur Eurozone“ findet der Leser auf der beigefügten CD.

As long as the exchange rate stability criterion is concerned, the Czech crown has not yet been included into the ERM II mechanism, therefore the fulfilment of this criterion can be only simulated. Fulfilment of this criterion can be expected, perhaps with the fluctuation range being slightly exceeded towards appreciation. Also no “severe tensions” on the exchange rate would probably occur, which are manifested by lowering international reserves or by growing interest rates.

The Czech Republic has no problem in complying with the long-term interest rates criterion. In 2009, the interest rate of Czech ten-year government bonds was 4.8 %, while the criterion was 5.9 %. A similar conclusion on fulfilment of this criterion can be made for the upcoming period.

Real convergence is expressed by the three following indicators: (1) Reducing disparities between the economical levels, leading to convergence between both expenditures and revenues and thus contributing to balancing of economical cycles. (2) Reducing disparities between the price levels, which is important with regard to the development of inflation. In case of a too large difference between the price levels, a danger of abrupt catching-up from the low price level of the acceding member to the euro area exists. (3) Balancing of economic cycles, complying with the unified currency policy of the monetary union central bank.

The economic level of the Czech Republic expressed in terms of GDP per capita (measured in PPS) currently surpasses the comparable countries, such as Slovakia, Greece or Portugal in the period before their euro area accession. In 2009, the Czech Republic achieved 75 % of the euro area average, while for example Slovakia just 66 %.

Price convergence (a comparative price level based on the final household consumption prices) has been reporting worse results so far. In 2009, Czech price level was only 66 % compared to the euro area average (Slovakia achieved 67 % in 2008). With regard to similar inflation rates in the Czech Republic and in the euro area over a long term, convergence of the price levels will be probably based on the appreciation of both nominal and real exchange rates. An average annual appreciation of Czech crown’s real exchange rate compared to the euro at 2.0 to 3.4 % can be expected during the next five years.

Also in respect of balancing of the economic cycle in the Czech Republic with the euro area, we can identify a parallel development of similar cyclic phases, both recession and expansion. Absolutely similarly to the euro area, the Czech economy went through a phase of recession during the entire 2009, with a similar decrease of real GDP at 4.1 %. At the beginning of 2010, expansion started in the two economies, with a more significant growth in the Czech economy (2.2 %) compared to the euro area (1.6 %).

The overall assessment of Czech Republic’s economic readiness to adopting the euro can be summarized as follows: (1) The Czech Republic complies with the nominal convergence criteria, except for government deficit. (2) Also the main real

convergence criteria are developing favourably, except for catching-up with the euro area price levels. An influence of the economic recession can be identified in the two unfavourable indicators. In the case of the government deficit, the results were caused by lower revenues and higher expenditures from public budgets. In the case of the price level, a weak confidence of investors in the currencies of the Central and Eastern Europe was involved, as well as the depreciation of Czech crown's exchange rate in 2009. These two indicators were improved (a lower government deficit, an appreciation of the exchange rate reestablished) once the recession started to fade out.

An immediate benefit of the accession to the unified currency shall consist in particular in the stimulation effect for international trade and for foreign direct investments (FDI). Using the euro instead of the existing national currency implies two changes in international trade (in the trading within the euro area), namely the elimination of certain transaction costs and the elimination of costs associated with exchange rate risk. The eliminated exchange rate risk also stimulates the inflow of FDI. A stimulated international trade leads to a growing specialization, a deepening of the principle of comparative advantages, a more efficient allocation of manufacturing resources, an increased productivity and a stimulated economic growth. The inflow of FDI has similar effects. The study by the International Monetary Fund edited by S. Schadler (2005) quantifies the overall effect of the introduction of the euro on the economic growth in the countries of Central and Eastern Europe at 2 to 7 % of GDP increase during 20 years (with the exception of Poland with 1 to 3 %).

The benefit of the unified currency grows with the more intensive interconnection of the economy in the acceding country with the existing monetary union countries, which is the case of the Czech economy. (1) The share of international trade (export and import of goods and services) with the euro area countries in the total Czech trade increased from 58.0 % in 2004 to 63.3 % in 2009. (2) The share of foreign direct investments from the euro area countries in the total investments in the Czech Republic increased from 79.5 % in 2004 to 84.2 % in 2009.

The accession to the euro in the Czech Republic depends largely also on whether the unified European currency brings also a higher stability in the interconnection with the rest of the world when compared to the existing national currency. We shall assess this question by evaluating the volatility of currency exchange rates, namely of (1) the CZK/EUR rate, which has a decisive influence on Czech Republic's international trade, and (2) the USD/EUR rate, which would become the decisive rate after the accession to the euro area.

In the period of 42 months (till the end of 2010), nearly twice as high a volatility of the USD/EUR rate (7.24 %) was reported compared to the CZK/EUR rate (4.34 %). This implies that international trade by the euro area members was subject to a higher instability than international trade by the Czech Republic (with an independent currency - Czech crown) with the euro area countries.

However, this conclusion should be complemented as follows: (1) In case of membership in the euro area, the higher instability of the USD/EUR rate would affect only a smaller part of the Czech international trade (approximately the remaining 1/3 of the trade outside the euro area). (2) The trading by Czech exporters is adversely affected by a long-term trend of appreciation of the Czech crown, which weakens the competitiveness of the Czech exporters. (3) Even with a relatively low volatility of the exchange rate, a risk of loss of investors' confidence exists, which would bring about a "flight" from the crown threatening to break into a currency crisis. This low confidence in the Czech crown was manifested in the decline of the exchange rate at 28.3 % in the period between July 2008 and February 2009. With a unified currency having a significant share in the worldwide currency exchange, a currency crisis is highly improbable.

Replacing the Czech crown with the euro should therefore, with regard to the exchange rate stability, bring no adverse effects, however an accurate quantification of this issue is problematic.

The Czech Republic has already carried out a number of legislative and organizational adjustments towards the introduction of the euro. In October 2003, the *Strategy of Czech Republic's Accession to the Euro Area* was adopted, and then updated in August 2007. The National Coordination Group for Euro Introduction in the Czech Republic, with six permanent working groups, was established at the Ministry of Finance in 2005. In October 2006, the Government approved a "Big-Bang" scenario of euro introduction in the Czech Republic, i.e. the introduction of both cash and noncash euro at the same time. The most important document is the *National Plan for Implementation of Euro in the Czech Republic*, approved by the Government in April 2007. A reaction to these actions was an acknowledgement by the European Commission in July 2007. The Czech Republic was indicated as a good example of a timely readiness, even without the target date being set.

In the case of the Czech Republic, the financial crisis and economic recession complicate in particular the compliance with the criterion of government deficit. On 2 December 2009, the Commission reinitiated the excessive deficit procedure with the Czech Republic. The Commission recommended an annual decrease of the deficit by 1 % of GDP and a deficit of 3 % should thus be attained by 2013. Otherwise a restriction on financial inflow from the EU funds threatens. According to its programme declaration, the objective of the Czech government is to achieve a government deficit of 2.9 % in 2013 and a balanced budget in 2016. Considering this, the adoption of the euro would be feasible in 2015. If we intend to reach this deadline, we would have to join the ERM II system in the middle of 2012.

The adoption of the euro in the Czech Republic is complicated by the consequences of the economic recession. Furthermore, financial problems of Greece, Ireland and some other euro area countries brought about a discredit of the unified currency, though this currency is not the cause of their problems. This discredit of the euro has a negative impact on the political climate in respect of its adoption.

However, the Czech economy is strongly interconnected with the euro area and this interconnection grows in time. The exchange rate of the Czech crown maintains a long-term trend of appreciation in respect of the euro, which weakens the competitiveness of the Czech exporters. Besides this, the Czech crown has no protection against a potential currency crisis. The growing interconnection between the Czech and the euro area economies and the need for a stable exchange rate remain the principal reasons for adopting the unified currency.

This article is part of the research project No 7720/2010-2011 supported by the Internal Grant Agency of the University of Finance and Administration.

PEREETTEVÕTTE ROLLIST EESTI MAJANDUSES¹

Maret Kirsipuu
Eesti Mereakadeemia

Sissejuhatus

Pereettevõtluse teema on maailmas aktuaalne, pereettevõtetel on tähtis roll maailma majanduses. Pereettevõtete tähtsustamine Eestis aitab kaasa pereettevõtete arengule ja püsijäämisele. Enne pereettevõtlusega alustamist peab pereettevõtja veenduma, et perekonnaliikmed soovivad osaleda pereettevõtluses, pereettevõtte edukus sõltub pereliikmete omavahelistest suhetest. Tugeva ja kindla peresuhetega suudetakse luua pereettevõtte toimiv strateegia ja seda jätkusuutlikult ellu viia.

Antud uurimistöö eesmärgiks oli selgitada välja pereettevõtete areng ja jätkusuutlikkus Eesti majanduses. Lähtuvalt eesmärgist analüüsiti pereettevõtete käitumist, organisatsioonikultuuri ja juhtimise strateegiat. Uurimistööga antakse ülevaade pereettevõtetest, pereettevõtjate eelistustest ja soovidest.

Lähteandmetena kasutatakse erialast teaduskirjandust ja autori poolt läbiviidud küsitlusi ning intervjuusid pereettevõtjatega aastatel 2008...2011. Uurimistöö tulemusi saab kasutada pereettevõtete majandustegevuse mitmekesistamiseks, ühistegevuse arendamiseks; investeringutoetuste rakendamiseks ja pereettevõtlusalase tegevuse planeerimiseks.

Pereettevõtte tähtsus majanduses

Pereettevõtete iseloomulikuks tunnuseks on see, et pereliikmetele on pereettevõtte peamiseks sissetulekuallikaks. Üheks positiivsemaks pereettevõtte omaduseks on lühike otsustusahel, mis tagab seatud eesmärkide kiire elluviimise. Pereettevõtte tegevust ja edukust mõjutavateks teguriteks on pereliikmete omavahelised suhted ja põhjalikult ning läbimõeldult koostatud strateegiline tegevusplaan ja organisatsioonikultuur. Pereettevõtete strateegia peab olema planeeritud konkreetselt, kõiki püstitatud ülesandeid peab järjekindlalt ellu viima. Pereettevõtte organisatsioonikultuuri ja strateegia kavandamise protsess ei lõppe kunagi, pidevalt peab toimuma kohandamine erinevatele muutustele. Pereettevõtjad on veendunud, et tugeva perekonna ja õige strateegilise juhtimisega tagatakse püstitatud eesmärkide saavutamine.

Pereettevõtlust Eestis hakati enam tähtsustama alates Eesti liitumisest Euroopa Liiduga 2004. aastal. Ettevõtjate sh pereettevõtjate kasv on aastast aastasse suurenenud. Võrreldes 2004. aastaga kasvas 2007. aastaks ettevõtjate arv 24,5 %, suurenesid ettevõtjate majandusnäitajad ja konkurentsivõime. Eesti Schengeni

¹ Full text article "The role of family business in Estonian economy" can be found on the CD attached.

viisaruumiga liitumisel 2007. aastal hoogustus eksporditegevus. 2011. aastaks on ettevõtjate arv kasvanud võrreldes 2007. aastaga 43,4%.

Eestis on paljud ettevõtlikud inimesed loonud pereettevõtteid kõikidel tegevusaladel, suuremas enamuses teeninduses, majutuses ja põllumajanduses. Pereettevõtjaks saamise otsust mõjutab tavaliselt mingi sündmus elus, suureks ajendiks on soov töötada oma pere jaoks. Pereettevõtjaks võib olla füüsilisest isikust ettevõtja või ükskõik missugune äriühing, oluline on, et enamus osalusest kuuluks perekonnale. Enamus maapiirkonna ettevõtteid on pereettevõtteid, pereettevõtte majandamine on perele jõukohane, tööjaotus toimub vaid pereliikmete vahel ja puudub vajadus aastaringselt palgata põhikohaga töötajaid. Alustades on pereettevõtteid väiksed, suuremas jaos pere- ja kodukesksed, kuid hästi toimivate strateegiliste plaanide ja tugeva organisatsioonikultuuriga kujunevad neist välja keskmised või suured pereettevõtteid.

2010. aastal alustas tegevust 5 883 pereettevõtjat, neist 2 610 füüsilisest isikust ettevõtjana, 56 valisid täisühingu vormi ja ülejäänud moodustasid osäühingu. 2010. aastal vahetas 2 907 füüsilisest isikust ettevõtjat juriidilise vormi osäühinguks pea kõikides tegevusaladel va põllu- ja metsamajandus. Füüsilisest isikust põllu- ja metsamajandusega tegelevad pereettevõtjad ei näe vajadust juriidilise vormi vahetamiseks, kuna tegutsetakse juba aastaid ja nende talu nimi on saanud tuntuks toodete ning teenuste kaudu väljaspool Eestit. Füüsilisest isikust ettevõtjate loodud pereettevõtteid on stabiilsemad ja alahoidlikumad, näiteks 2010. aasta II poolaastal ei alustatud likvideerimismenetlust mitte ühegi füüsilisest isikust ettevõtja tegevuse vastu, samal perioodil likvideeriti 836 osäühingut (RIK 2011).

Pereettevõtja roll pereettevõttes

Pereettevõtete püsijäämine sõltub suuresti juhust, kas pereettevõtte juht on liider või mitte. Järeltulijatega peavad olema suhted paigas, oluline on avatud suhtlemine ja üksteise saavutuste tunnustamine. Kõikide pereettevõtete omanike (pereettevõtjate) arvates on pereettevõtte pikaajaline kestvus oluline, tähtis on, et pereettevõtte läheks käest kätte. Eestis on toimumas pereettevõtete üleminek teisele põlvkonnale, mis on pikaajaline protsess ja nõuab tasakaalustatud ettevalmistust. Pereettevõtete arengus on mitu erinevat etappi, esmalt juhib pereettevõtet vaid perekonnapea, seejärel asub ta koolitama ennast ja siis juba järeltulijat, samaaegselt peab ta arendada pereettevõtet. Unustada ei tohi seda, et pereettevõtja peab looma usalduslikud sidemed järeltulijatega, alles siis võib ta rahuliku südamega juhtimise üle anda. Järglastele peab andma võimaluse osaleda igapäevastes pereettevõtte protsessides, pereettevõtja peab „ohjad lõdvemaks laskma“ ja järeltulijal lubama ise juhtida, seega peab asutajast pereettevõtja suutma delegeerida ülesandeid järglastele ja ise mitte sugugi pidevalt juures olema. Pereettevõtja peab usaldama teisi pereliikmeid ja eriti seda, kellele soovitakse tulevikus juhtimine üle anda. Õige juhtimise üleandmine on üheks pereettevõtete pikaajalisuse tingimuseks.

Pereettevõtjad on veendunud, et tugeva ja taibuka perekonnaga, läbimõeldud strateegia ja tugeva organisatsioonikultuuriga saavutatakse seatud eesmärgid.

Pereettevõtja peab suutma kohe algusest peale seada kindlad piirid töö ja kodu vahel. Enamus ebaõnnestumisi (sh perekonna purunemine) on tingitud sellest, et ei suudeta arvestata sellega, et pereettevõtluse alustamisel võib see võtta kogu perekonna vaba aja, samas ei suudeta uskuda, et pereliikmed ei saa teha oskuste puudumise tõttu kõiki töid pereettevõttes. Pereettevõtteid on kergemini haavatavad, nende reservid kriitiliste perioodide üleelamiseks on väikesed või pea olematud. Pereettevõtjal on vaja pöörata tähelepanu pereettevõtte strateegilisele juhtimisele ja organisatsioonikultuuri kujundamisele, et rasketes oludes ellu jääda. Pereettevõtja on see, kes kujundab perekonnaliikmete kaasabil pereettevõtte organisatsioonikultuuri. Seni, kuni ei ole pereettevõttesse võetud tööle lisatööjõudu, võib olla visioon organisatsioonikultuurist vaid pereettevõtja mõtetes, kuid töötajate tööle võtmisel on vaja kujundada kindlad normid ja teha need kõikidele kättesaadavaks ja üheselt mõistetavaks.

Metoodika

Uurimistööd alustati küsimustikega, milles anti uuritava võimalus lisada vastustele juurde oma kujutlusi ja elamusi, küsimustike abil koguti andmeid intervjueeritavate sotsiaalse tausta kohta, otsiti tundmatut informatsiooni, oldi huvitatud sündmuste detailidest, nende tähendusest osalejatele, sooviti uurida loomulikke olukordi ja saada andmeid teatud sündmustega seotud põhjus-tagajärg suhetest.

Uurimistöö eesmärgiks oli koguda infot pereettevõtjate kaalutlustest ja motiividest, mis aitasid neil otsustada pereettevõtluse kasuks. Eesmärgiks omaette oli uurida pereettevõtjate strateegiat, juhtimist, organisatsioonikultuuri ja põlvkonnvahetusega seotud probleeme. Teoreetilistest andmetest lähtudes koostati intervjuude küsimustik ja püstitati ülesanded, milleni taheti intervjuude käigus jõuda. Küsitluste tulemus aitab paremini mõista, millised on pereettevõtteid ja kes on pereettevõtjad ning millega nad tegelevad.

Antud uurimistöö lähteandmeteks on autori poolt läbiviidud küsitlused ja intervjuud pereettevõtjatega aastatel 2008...2011. Kokku osales uurimistöös 1500 ettevõtjat, kellele saadeti 1500 ankeetküsimustikku (800 postiga, 500 e-postiga ja 200 toimetati isiklikult kätte). Isiklikult kätte antud ankeetidele vastas 100%; e-postiga saadetud küsimustele vaid 80% ja postiga saadetud küsimustele (autor lisas juurde vastuseks margistatud ümbriku) 90% valimist. Kokku vastas valimist 88%, nendest 90% pidas end pereettevõtjaks ja oma ettevõtet pereettevõtteks.

Ankeetküsitlused ja intervjuud viidi läbi aastatel 2008 kuni 2011. Ankeetküsitluste valimis oli kokku 1500 oletatavat pereettevõtjat, intervjuueriti (nii telefonitsi kui ka isiklikult) kokku 1188 pereettevõtjat, neist süvaintervjuu viidi läbi 100 pereettevõtjaga. Uurimistöö andmed on kontsentreeritud, lihtsustatud ja teisendatud ning esitatud kokkusurutud informatsiooni kogumina.

Tulemused

Pereettevõtjatest 55% on tegutsenud rohkem kui 10. aastat, 45% alla 10. aasta. Küsimusele, mis oli põhjuseks pereettevõtte loomisele vastati erinevalt. Pereettevõtjad, kes olid tegutsenud üle 10. aasta vastasid järgmiselt:

- Iseendale peremeheks olemine 30,8%
- Elatumisvajadus 30,8%
- Pereliikmete heaolu tagamine 15,4%
- Omandatud oskused 15,4%
- Äritegevus 7,7%.

Pereettevõtjad, kes on tegutsenud vähem kui 10. aastat vastasid järgmiselt:

- Roheline mõtlemine 29,7%
- Hobi 18,6%
- Vabadus 9,3 %
- Elatumisvajadus 9,3%
- Huvitav viis elamiseks ehk siis elustiili ettevõtja 9,3%
- Tulevasse põlvkonda investeerimine 7,1%
- Iseendale peremeheks olemine 5,6%
- Pereliikmetele heaolu tagamine 5,6%
- Oskused 3,7 %
- Äritegevus 3,7%.

Pereettevõtete loomise põhjused on aastatega tunduvalt muutunud. Uued pereettevõtjad mõtleavad keskkonnasäästlikult ja ei pea oluliseks iseendale peremeheks olemist. On hakatud teadvustama investeerimise vajadust tulevasse põlvkondadesse ja leitakse, et läbi mahetoodete või ökoloogiliste toodete tootmise on see võimalik. Mahetoodetega tegelema hakkamise üheks põhjuseks oli laste haigestumine. Seoses töökoha kaotusega sunnitud (elatumisvajadus) pereettevõtjaks hakkajaid oli vaid 9,3%, Eesti vabariigi taasiseseisvumise algusaastatel oli selliseid pereettevõtjaid 30,8%.

Pereettevõtte on pea alati olnud looja (pereettevõtja) keskne. Pereettevõtetes peavad olema omavahelised suhted väga head, omavaheliste suhete kohta ütlesid abikaasad järgmist: „täiendame teineteist“, „mõtleme sarnaselt“, „abikaasa paneb paika strateegia, mina viia seda ellu“. Tugev pereettevõtte kultuur aitab vähendada pingeid, mis tekivad siis, kui pereettevõttes alustab tegevust koolitatud pereliige, eriti pingeline on olukord siis, kui on tegemist täiskasvanud lapsega. Tekkinud konfliktide lahendamise kohta vastati: „oleme maha istunud ja suud puhtaks rääkinud“, „kehtestasime kindlad reeglid“, „võtsime vastu otsuse ja tunnistasime, et „muna on targem kui kana““.

Need pereettevõtjad, kes on palganud tegevjuhiks väljastpoolt perekonda inimese, ütlevad, et „väga raske oli astuda kõrvale“, „väga raske oli usaldada enda loodu juhtimine võõrale“, „kardan juhtpositsiooni nõrgenemist“. Nendest probleemidest üle saades leiti, et väljastpoolt tulnud on realistlikud, suudavad selgemalt vaadata

pereettevõtte strateegiat ja luua muudatusi, mis mõnikord on isegi lõhkunud seni tugevana püsinud pereettevõtte kultuuri. Eriti tunnetasid pereettevõtte kultuuri lõhkumist need pereettevõtjad, kes alustasid pereettevõtlusega 1990. aastate alguses, nad on aru saanud, et loodud organisatsioonikultuur „oli okupatsiooniaegsete mõjutustega ja kaasajale jalgu jäänud“ või „üles ehitatud piitsa ja prääniku meetodil“. Organisatsioonikultuuri muudatuste sisseviimine paljudes pereettevõtetes oli vaatamata muudatuste vajaduste arusaamisest valulik ja aeganõudev protsess. Samas need pereettevõtted, kuhu tuli tagasi koolitatud ja vahepeal mujal töötanud pereliige, suutsid organisatsioonikultuuri muudatusi sisse viia valutumalt. Põhjuseks see, et „usaldatakse siiski oma rohkem kui võõrast“. Pereettevõtte juhtimises peetakse tähtsaks ainult pereliikmete osalust, kuna siis on tagatud kiire üksteise mõistmine.

Pereettevõtjad soovivad investeerida järgmistesse põlvkondadesse jätkamaks kauaaegseid peretraditsioone, mis olid ligi 50. aastat purunenud. Need pereettevõtted, kes on orienteeritud tulevaste põlvkondade heaolu tagamisele, on jätkusuutlikumad ja tugevama organisatsioonikultuuriga kui need, kellel järelkasv puudub. Pereettevõtte, kus puudub järelkasv, hakkab pikemas perspektiivis lagunema, kaovad huvid, näiteks „milleks hoolitsen ja teen, kui peale mind saavad kauged sugulased minu töö ja vaeva, pigem jätan neile tühja koha“. Järglaste probleemid on kõige teravamad põllumajandusega tegelevates pereettevõtetes, sest enamus pereettevõtjatest alustas tegevust 1991-1999 aastal, nende keskmine vanus oli tol hetkel 45. Põllumajandusega tegelevad pereettevõtjad ütlevad, et „lapsed ei taha tulla maale ja jätkata peretraditsioone“.

Väiksema kui 10. aastase pereettevõtluse kogemusega pereettevõtjatest 9,3% peab pereettevõtlust elustiiliks, millega kaasneb majanduslik huvi. Palju on elustiili harrastajatest pereettevõtjaid mahetootmises, sest mahetooteid ostetakse vähe, nõudlus on madal ja hinnad on kõrged.

Peamisteks probleemideks pereettevõtetes peetakse:

- finantseerimisvahendite vähesust;
- kvalifitseeritud tööjõu vähesust;
- ettevõtlusalaste teadmiste puudumist;
- ajapuudust;
- tasuta reklaamimisvõimaluste vähesust.

Uurimistööst saab järeldada, et pereettevõtted soovivad tegutseda mitmes tegevusvaldkonnas pikaajaliselt ja saada traditsioonilisteks pereettevõteteks, selleks tuleb:

- Korraldada pereettevõtjatele ettevõtlusalaseid koolitusi.
- Korraldada erialaseid täiendõppeid.
- Korraldada koolitust juhtimise üleandmiseks järeltulijatele.
- Arendada maapiirkondades ühistegevust ja seltsindust.
- Propageerida enam pereettevõtlust.
- Teostada tasuta nõustamist täiendavate finantsvahendite leidmiseks.

- Tõhustada kohalike omavalitsuste ja pereettevõtjate koostööd.

Läbiviidud uurimistööst järeldub, et pereettevõtetes on tugev organisatsioonikultuur ja nad on loonud eesmärgistatud strateegiad majandustegevuste elluviimiseks. Pereettevõtetes on pikaajalised peretraditsioonid, mis tagavad usalduslikud suhted nii pereliikmete kui ka töötajaskonna vahel, peretraditsioonide tähtsustamine pereettevõtetes aitab kaasa pereettevõtete arengule ja püsijäämisele pikemas perspektiivis.

Kokkuvõte

Kõikidel uuritud pereettevõtjatel on soov tegevust jätkata, neil on konkreetsed tulevikuplaanid ja nad on veendunud, et nende pereettevõtlus muutub lähiajal kasumlikumaks. Enamus pereettevõtetest tegutsevad koostöös ja nad on veendunud, et ühistegevuses on edu pant. Samas soovivad pereettevõtjad rohkem riigipoolset abi pereettevõtete jätkusuutlikuse tagamiseks.

Antud uurimistööst on kindlasti abi ettevõtlikele inimestele, kes soovivad hakata pereettevõtjaks ja luua tugevat pikema perspektiiviga pereettevõtet.

PATENDIVAILDLUSTE LAHENDAMISE MAJANDUS-ÕIGUSLIKKE KÜSIMISI EUROOPA LIIDUS: ARENGUD JA PERSPEKTIIVID¹

Ants Kukrus, Raul Kartus
Tallinn Tehnikaülikool

4. detsembril 2009 võtsid Euroopa Liidu liikmesriigid 2982. konkurentsivõimelisuse nõukogu (siseturg, tööstus ja teadustöö) koosolekul vastu järeldused tugevdatud patendisüsteemi kohta Euroopas ning jõudsid kokkuleppele tulevase Euroopa Liidu patendi (edaspidi ELi patent; varem „ühenduse” patent) määru osas. Kokkulepet nimetatakse ka Euroopa ühtse patendirežiimi kehtestamise tejuhiks. Ühtse patendisüsteemi kehtestamist loetakse kõige olulisemaks soodsa innovatsioonikliima loomise meetmeks Euroopa Liidus. Järelduste dokumendis sisalduvad samuti loodava Euroopa ja Euroopa Liidu Patendikohtu (EEUPC) põhielemendid. EL patendiga seonduvate keeleprobleemide lahendamiseks otsustati välja anda eraldi määrus. Vajalikuks peeti ka Euroopa Patendiameti (EPO) ja liikmesriikide patendiametite partnerluse edasiarendamist. On ilmselge, et lisaks oma osale innovatsiooni edendajana, omab patendisüsteem olulist majanduslikku tähendust kõigile Euroopa ühtsel turul osalejatele. Eelkõige ja otsene on selle mõju piiriülesele kaubandusele ja investeerimiskliimale.

Käesoleva artikli eesmärk on analüüsida praegu Euroopa Liidus kehtiva patendivaidluste lahendamise süsteemi ja tulevase süsteemi funktsioneerimist ning majanduslikku mõju, eriti väikseid ja keskmisi ettevõtteid (VKE) silmas pidades

Euroopa Liidus praegu kehtiv patendivaidluste lahendamise süsteem koosneb liikmesriikide patendivaidluste lahendamise süsteemidest, mis erinevad üksteisest oluliselt. Põhiline erinevus seisneb selles, et ühtedes riikides arutatakse igat liiki patendivaidlusi ühes ja samas kohtus, teistes riikides on aga kasutusel jagatud süsteem, milles patendi tühistamise hagid alluvad ühele kindlale kohtule, patendiõiguste rikkumise hagid aga teistele kohtutele. Erinevus võib olla veel selleski, et osades riikides tegelevad patendivaidlustega tavalised tsiviilkohtud, osades riikides aga spetsialiseeritud patendikohtud.

Eestis tegelevad patendivaidluste lahendamise tavalised tsiviilkohtud. Apellatsioonikaebused Patendiameti otsuste peale, patendi tühistamise hagid ja muud patendiõiguste saamisega seotud hagid kuuluvad Patendiameti asukoha kohtule, milleks on Harju Maakohus. Teised Eesti maakohud on aga pädevad arutama ainult patendiõiguste rikkumise hagsid.

Saksamaal tegelevad patendiõiguste rikkumise hagidega 13 erinevates liidumaades asuvat maakohut (Landsgerichte), mille koosseisus on selleks otstarbeks spetsialiseeritud divisjonid. Enim praktikat omavad patendiõiguste rikkumisi

¹ Full text article “Economic and legal aspects of the patent litigation in the European Union: developments and perspectives” can be found on the CD attached.

lahendama Mannheimis, Münchenis ja Düsseldorfis asuvad kohtud, kusjuures viimasele langev osa on ligikaudu 50 protsenti kõigist lahendamisele kuuluvatest hagidest. Apellatsioonikaebusi nende kohtute otsuste peale lahendavad regionaalsed apellatsioonikohtud (Oberlandsgericht). Patentide tühistamise higid alluvad Saksamaal spetsiaalsele üleriigilisele patendikohtule (Bundespatentgerichts) asukohaga Münchenis. Patendikohtu ja regionaalsete apellatsioonikohtute otsuste peale esitatud kaebusi lahendab viimase instantsina riigikohus (Bundesgerichtshof). Nii nagu Saksamaalgi, tegelevad ka Austrias patendiõiguste rikkumise juhtude ja patendi tühistamise hagidega erinevad kohtud.

Ühendkuningriigis arutatakse rikkumise ja patendi kehtivuse hagnosis samas menetluses. Patendiasjade arutamisega tegeleb kolm kohtut – Londonis, Šotimaal ja Põhja-Iirimaal. Londonis asuv Patendikohus või Patendi Maakohus võib poolte soovi korral pidada ka väljasõiduistungeid muudes kohtades. Viimatinimetatud kohtutel on ühesugune pädevus ja menetluse kord, kuid väljakujunenud praktika kohaselt lahendab Patendi Maakohus lihtsamaid asju.

Šveitsis võeti vastu patendikohtu seadus, mille alusel loodi uus üleriigiline patendikohus (Bundespatentgericht), millel on ainupädevus kõikide patentivaidluste lahendamiseks. 1.novembril 2009 Prantsusmaal jõustunud uue intellektuaalomandi- alaste vaidluste lahendamise süsteemi kohaselt kuulub patentivaidluste lahendamise ainupädevus Pariisis asuval kohtule (Tribunal de grande instance). Viimasega loodetakse tõsta kohtuotsuste kvaliteeti Saksa ja Ühendkuningriigi patendikohtutega võrreldavale tasemele. Soomes arutab patendiasju Helsingi ringkonnakohus, mille koosseisus on intellektuaalomandi asjade lahendamisele spetsialiseerunud üksus.

Seoses enamiku Euroopa patendikonventsiooni (EPC) osalisriikide liikmelisuse tõttu Euroopa Liidus toob asjaolu, et Euroopa patendist tulenevate õiguste jõustamine kuulub siseriikliku seaduse reguleerimisalasse, endaga kaasa tõsiseid raskusi liikmesriikide vahelises kaubavahetuses. Kaubavahetuse seisukohalt oleks tunduvalt lihtsam, kui õiguste jõustamist puudutavad siseriiklikud seadused oleks täielikult harmoneeritud või veel parem, kui neid küsimusi reguleeriks EL õigus. Samuti oleks lihtsam, kui patentivaidlused alluksid ühele kohtule ja need kehtiksid kõigi liikmesriikide suhtes.

EPC osalisriikide pädevust puudutavaks eriküsimuseks on piiriüleste meetmete rakendamine Euroopa Liidu liikmesriikide kohtute poolt. Nimelt kohaldati 1990- ndate aastate lõpus Brüsseli konventsiooni artiklile 6.1 viidates piiriüleseid meetmeid kostjate vastu, kes asusid eri riikides . Vastavalt Euroopa Kohtu otsusele 13. juulist 2006 kaasuses C-539/03 Roche Nederland BV jt Frederick Primuse, Milton Goldenbergi vastu, ei ole Euroopa Liidu liikmesriikidel tulenevalt Brüsseli konventsiooni artiklist 16.4 ja EPC artiklitest 2(2) ja 64(1) õigus Euroopa patendi alusel rakendada piiriüleseid meetmeid. Nimetatud kohtuotsus näitab, et ka Euroopa Liidu riikide puhul on Euroopa patendi toime igas Euroopa Liidu liikmesriigis sõltumatu selle toimest teistes riikides. Euroopa patendile ei tohi omistada käesoleval ajal Euroopa Liidus mingil juhul unitaarpatendi tunnuseid, nagu näiteks piiriüleste meetmete rakendamist.

EPC osalisriikide siseriiklike kohtute ainupädevus Euroopa patendi kehtivust ja õiguste jõustamist puudutavate küsimuste lahendamisel ja piiriüleste meetmete mittelubamine järgib küll osalisriikide poliitilise- ning õigussüsteemi sõltumatus põhimõtet, kuid püüab ühise siseturu eeliste kasutamist. Peamised puudused, mis kaasnevad riigiti erinevate patendivaidluste lahendamise süsteemidega, on keerukus, menetluse aeglus, otsuste ettearvamatus ja vähene õiguskindlus ning süsteemide erinevusest tulenev võimalus protseduurilisteks mängudeks (nn „forum shopping“, „torpeedod“). Eriti kannatavad selle all väiksemad ettevõtted, kes lisaks sellele, et kehtiv süsteem on nende jaoks kallis, ei oma võimekust erinevate riikide siseriiklikus õiguses orienteerumiseks ja oma vajadustele vastavaks kasutamiseks.

Tabel 1. Patendivaidluste maksumus

Ühendkuningriik	Prantsusmaa	Saksamaa	Holland	USA
Ülemkohus: £1m Patendikohtud (PCC): £150 - £250K	30 000 – 50 000 EUR	Esimene aste: 25 000 – 50 000 EUR Teine aste: 90 000 EUR	Menetlus 10 000 – 20 000 EUR ühekordne toiming kuni 40 000 EUR	2 4 miljonit dollarit ja enam

Allikas: Intellectual Property Advisory Committee (IPAC, 2003) ja COM (2007) 165 final.

Patendivaidluste maksumus erinevates riikides sõltub oluliselt sellest, millise õiguskultuuriga riigiga on tegemist, samuti sellest, millise tehnikavaldkonda leiutus kuulub. Reeglina on anglo-ameerika õigusperekonna riikides (Ühendkuningriik) kohtukulud tunduvalt suuremad, kui Mandri-Euroopa õigusperekonna riikides (Prantsusmaa, Saksamaa, Holland jt). Mõnes riigis, näiteks Saksamaal, sõltuvad kohtukulud hagi hinnast. Teistes riikides, nagu Rootsi ja Soome, tuleb kohtule tasuda fikseeritud summa. Ühendkuningriigis, Taanis, samuti Šveitsis lisandub fikseeritud summale sõltuvalt hagist täiendav summa. Hollandis on kasutusel sõltuvalt hagi liigist kas fikseeritud ja muutuv summa.

Kehtiva patendivaidluste süsteemi puhul on oluliseks puuduseks menetluse aeglus. Sellel on erinevaid põhjusi. Mõne riigi puhul aeglustab menetlust see, et patendiõiguste rikkumist arutab üks kohus ja vastuhagi korral patendi tühistamist teine kohus (jagatud menetlus). Reeglina oodatakse sel juhul ära tühistamis-menetluse tulemus. Mõne riigi puhul annab menetluse venimisel otseselt tunda patentide vilets kvaliteet või kohtunike ebapiisav kvalifikatsioon patendiasjade lahendamisel. Suhtelisel kiiresti lahendatakse patendiasju Saksamaal, Hollandis ja Ühendkuningriigis, kus on ka kohtunike kvalifikatsioon kõrgem, kui enamikus teistes Euroopa riikides.

Tabel 2. Patendivaidluse maksumus „suure“ ja „väikese“ kohtuasja korral eurodes

Esimeses astmes				Teises astmes	
Riik	Kohtuasjade arv (EP)	„Väike-keskmise“ kohtuasi	„Suur“ kohtuasi	„Väike-keskmise“ kohtuasi	„Suur“ kohtuasi
DE	420	50 000	250 000	150 000	190 000
FR	210	50 000	200 000	40 000	150 000
GB	105	150 000	1 500 000	150 000	1 000 000
NL	56	60 000	200 000	40 000	150 000
Kokku	791				

Allikas: Final Report. EC tender No. MARKT/2008/06/D.

Eelnimetatud puuduste tõttu on juba aastaid nii Euroopa ühtsel turul osalejate ka kõigi patendiasjadega kokkupuutujate ühiseks sooviks olnud näha Euroopas ühtset kõrge kvaliteediga, vastuvõetava maksumusega ja otsuste ootuspärasust tagavat patendivaidluste lahendamise süsteemi.

Ühtse patendivaidluste lahendamise süsteemi loomine ei ole Euroopa Liidu initsiatiiv. Euroopa patendiorganisatsiooni liikmesriigid tulid Euroopa Patendikohtu loomisega välja 25.juunil 1999. aastal Pariisi valitsustevahelisel konverentsil. Idee elluviimist alustati töögrupi loomisega (Working Party on Litigation – WPL). Töögrupile anti ülesandeks esmalt uurida, millistele põhimõttele vastav süsteem oleks liikmesriikidele vastuvõetav, et lahendada nii patendiõiguste rikkumisega kui ka patendide tühistamisega seotud vaidlusi. 2000. aasta oktoobris moodustatud alamtöögrupi ülesandeks oli Euroopa patendivaidluste lahendamise süsteemi loomise kokkuleppe eelnõu (EPLA) ja Euroopa Patendikohtu statuudi eelnõu väljatöötamine Mõlema dokumendi tekstid valmisid 2004. aasta veebruaris. 2005. aastal täiendati kokkuleppe eelnõud sätetega, mis tulenesid Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivist 2004/48/EÜ intellektuaalse omandi õiguste jõustamise kohta. Töö EPLA-ga oli ajastatud Euroopa Ühenduse patendi määruse väljatöötamisega. Lisaks EPLA-le valmistati ette Euroopa Patendiorganisatsioonis ka Euroopa patendikonventsiooni teksti muudatusi, eesmärgiga muuta EPO apellatsioonikojad organisatsiooniliselt iseseisvaks apellatsioonikohtuks. Seoses sellega, et Euroopa Ühenduse patendi määrust vastu ei võetud, lõppes ka detailne töö EPLA-ga. Viimane eelnõu variant esitati WPL-le 14. detsembril 2005 ja pärast mida tööd eelnõudega peatati.

Edasine töö Euroopa patendivaidluste lahendamise süsteemi väljatöötamiseks kandus Euroopa patendiorganisatsioonist üle Euroopa Komisjonile ja Nõukogu patendiala töögrupile. Nõukogu 2003. aasta poliitiline lähenemisviis Euroopa ühtsele patendisüsteemile ei leidnud toetust peamiselt kahel põhjusel: puudulik vaidluste lahendamise õiguslik korraldus ja ebarahuldav keeleline korraldus. Pärast

süsteemi tulevaste kasutajatega ja muude sidusrühmadega konsulteerimist 2006. aasta jooksul esitas Komisjon 2007. aasta märtsis Nõukogule ja aprillis Euroopa Parlamendile teatise „Euroopa patendisüsteemi edendamine“, milles analüüsiti põhjalikult nii ühtse patendi, patendivaidluste süsteemi kui ka keelekorraldusega seonduvaid küsimusi, eesmärgiga vältida minevikus tehtud vigu.

Kavandatud Euroopa patendivaidluste lahendamise süsteem hõlmaks nii 1978. aastast Euroopa patendikonventiooni alusel välja antavaid Euroopa patente kui ka tulevikus välja antavaid Euroopa Liidu patente. Eelnevate ja 2003. aasta kogemust arvestades ollakse arvamisel, et Euroopa Liidu patendi määruse vastuvõtmine võib venida. Seetõttu otsustati keskenduda esmalt patendivaidluste lahendamise süsteemi rakendamisele Euroopa patentide suhtes. Kuna Euroopa Patendiorganisatsiooni kuulub ka riike, kes ei ole Euroopa Liidu liikmesriigid, siis tuleb kavandatud süsteem luua rahvusvahelise lepingu alusel. Euroopa Liidu seisukohalt ei ole algusest peale olnud selge, kas sellise segalepingu sõlmimine Euroopa Liidu aluslepingute valguses on üldiselt võimalik. Sellele küsimusele vastuse saamiseks esitas Nõukogu 2009. aasta juulis nõude arvamuse saamiseks Euroopa Kohtule. Vastuse saamine Euroopa Kohtult võtab eeldatavalt aega kuni kaks aastat. Lisaks ettevaatlikule optimismile on ka küllalt palju kahtlejaid selles, et Euroopa Kohtus teeb positiivse otsuse süsteemi vastuvõetavuse kohta, seda just Euroopa Liidu patentide osas.

2010. aasta märtsis koostatud viimase variandi kohaselt koosneb Euroopa ja Euroopa Liidu Patendikohus (EEUPC) esimese astme kohtust, apellatsioonikohtust ja kantseleist. Esimese astme kohus koosneb kesktalitusest ning kohalikest ja piirkondlikest talitustest. Euroopa Kohus ei kuulu süsteemi, vaid tagab Euroopa Liidu riikide korral EL-i õiguse ülimuslikkuse põhimõtte ja selle ühtse tõlgendamise.

Esimese astme kohus koosneb kesktalitusest, kohalikest ja piirkondlikest talitustest. Kohalik talitus moodustatakse liikmesriigis, kes selleks vastava nõude esitab. Ühes riigis võib olla kuni kolm kohalikku talitust. Piirkondlikud talitused luuakse selliste riikide nõudel ja nende vahelisel kokkuleppel, kus patendivaidluste arv on liialt väike kohaliku talituse ülalpidamiseks. Riikide puhul, kellel ei ole kohalikke talitusi ega oma kokkulepet piirkondlike talitustega, lahendatakse patendivaidlusi kesktalituses. Esimese astme kohtu kolleegiumid koosnevad kolmest kohtunikust ja omavad multirahvuslikku koosseisu. Iga kolleegiumi koosseisu saab kohtunike reservist võtta tehnikalaase kvalifikatsiooniga kohtuniku olenevalt sellest, millisesse valdkonda menetluse all olev leiutus kuulub. Apellatsioonikohus arutab kõigi esimese astme kohtu kolleegiumite vastu esitatud kaebusi. Apellatsioonikohtu juurde kuulub ka kantselei, kus säilitatakse kõigi kohtuasjade toimikuid.

Tuntavaks edasiminekuks loodava süsteemi puhul on see, et sellesse on kaasatud tehnilise kvalifikatsiooniga kohtunikud. Viimane loob eelduse kohtuotsuste sisulise kvaliteedi tõusuks. Kindlasti on uue süsteemi maksumus odavam, kui Euroopa patendi suhtes patendivaidluste lahendamine praegu kehtivaid siseriiklike süsteeme kasutades. Arvutuste kohaselt oleks kokkuhoid aastas 148 kuni 289 miljoni euro

vahel, kui süsteem rakenduks 2013. aastal. Süsteemi hinnatase vastaks kolme suurima odava siseriikliku süsteemi (Saksamaa, Prantsusmaa, Holland) maksumuse summale. Sellele vaatamata tundub, et loodava ühtse patendivaidluste lahendamise süsteemi (UPLS) hinnatase on VKE-de jaoks ikkagi liiga kõrge.

Eesti majandusele on süsteemi rakendamisel lähetulevikus pigem negatiivne mõju, kuna üle 99% Eesti ettevõtetest on VKE-d. Nendest ligi 16% on väikesed ja 81% mikroettevõtted, kellele UPLS kasutamine käib kindlasti üle majanduslike võimaluste. Eesti VKE-de keskmine käive oli 2007. aastal avaldatud andmetel 0.62 miljonit eurot, sealhulgas mikroettevõtetel 0,22 miljonit eurot. Tuleb nentida, et suurimad võitjad kavandatava süsteemi korral on ikkagi suuremad Euroopa VKE-d ja suurettevõtted eriti piiriüleste kohtuvaidluste korral ning USA ja Jaapani firmad, keda huvitab Euroopa turg.

Üheks võimalikuks lahenduseks VKE-de jaoks on kulutuste osaline või täielik kompenseerimine Komisjoni poolt. Teiseks lahenduseks võiks olla õigusabi kindlustamise kasutamine. Patendivaidlustega seotud õigusabi kindlustamine on enam kasutusel Saksamaal, Austrias, Belgias ja Ühendkuningriigis. Kuid ka kindlustusmakse 20 000-50 000 eurot aastas on küllalt kõrge selleks, et VKE-d seda laialdasemalt kasutaksid. Komisjoni arvates oleks vajalik kehtestada suhteliselt madal 300 kuni 600 eurone fikseeritud kindlustusmakse aastas iga Euroopa patendi kohta. Kahjuks ei ole kindlustusfirmad siiani olnud sellise teenuse osutamisest huvitatud.

POLIITIKA PROJEKTISTUMISE SUHTES: TOETADA, TÕRJUDA VÕI LASTA JUHTUDA?¹

Arvi Kuura
Tartu Ülikooli Pärnu kolledž

Sissejuhatus

Ajutiste tegevuste osakaal nii era-, avalikes kui ka mittetulundusorganisatsioonides kaasajal suureneb ning üha levib ajutiste struktuuride – projektide ja programmide – kasutamine. Selline trend ilmneb kaasajal kõigis majandussektorites ja piirkondades ning on pälvinud tähelepanu ka teaduskirjanduses. Erinevad autorid on käsitlenud seda erinevatel (organisatsiooni, ühiskonna, ka indiviidi) tasanditel, kuid enamasti piirdudes ühe tasandiga ning ka erinevate terminitega – nt kõrvuti projektistumisega on räägitud ka projektorientatsioonist jne. Seega võib nentida, et kõiki tasandeid hõlmav ja nendevahelisi seoseid arvestav käsitlus veel puudub ja käesolev artikkel püüab seda lünka täita. Kuigi projektistumine tundub objektiivne areng, saab enamik majandussubjekte – indiviidist ühiskonnani – seda kas toetada, vältida või eirata (st lasta arenguil isevoolu kulgeda). Seega võib öelda, et projektistumine on ka poliitika või strateegia küsimus, kuid see aspekt on akadeemilises kirjanduses seni peaaegu esindamata. Seega on veel teinegi lünk, mida käesolev artikkel samuti täita püüab.

1. Projektistumise olemus ja tasandid

Projektistumine on määratletav kui „üldine arenguprotsess, milles organisatsioonid² üha enam keskendavad oma tegevusi projektidele, projektijuhtimisele ja erinevatele projektilaadsetele struktuuridele“. Terminitõde kirjandusse Christophe Midler (1995) oma teedrajava artikliga, milles ta vaatles Prantsuse autotootja Renault’ arenguteed projektorientatsioonile. Termin projektorientatsioon on üle võetud Roland Gareis’i varasematest (alates 1989) publikatsioonidest, kus see oli (lisaks organisatsioonile) laiendatud ka ühiskonna tasandile. Kuna need terminid on samasisulised, võib öelda, et projektistumisest on räägitud vähemalt kahe aastakümne jooksul. Projektistumine kui nähtus aga on veelgi vanem, selle esinemisele on vihjatud juba alates 1960-ndate keskpaigast. Viimasel kümnendil on hakatud (lisaks ühiskonna ja organisatsiooni tasandile) rääkima ka projektistumisest indiviidi tasandil (Packendorff 2002).

Projektistumise juures on hakatud rõhutama (nt Maylor jt 2006), et primaarne ei ole mitte projektipõhiste tegevuste osakaal, vaid muutused, mis organisatsioonides selle tõttu toimuvad. Uudse nähtusena on (samas) välja toonud programmistumine, mis seisneb programmide ja projektiportfellide rakendamises juhtimismehhanismidena.

¹ Fulltext article “Policies for projectification: support, avoid or let it be?” can be found on the CD attached.

² Originaalis (Bredin 2006) on “*a general development process in which firms to a greater extent focus their operations on projects, project management and various types of project-like structures*”, kuid siin on räägitud organisatsioonidest, mis on märksa üldisem. Õigustus selleks on edaspidises, sest lisaks ettevõtetele toimub projektistumine ka muudes organisatsioonides.

Nagu selgus, algas projektistumise käsitlemine mikro- ehk organisatsiooni tasandilt, siis laienes 'ülespoole' makro- ehk ühiskonna tasandile ja 'allapoole' ehk indiviidi tasandile. Seega eristuvad kolm tasandit. Organisatsiooni ja ühiskonna tasandil on projektistumine defineeritud Maylor jt (2006) poolt ning nende alusel on siinkohal defineeritud ka individuaalne projektistumine. Vastavad definitsioonid on:

- **ühiskondlik projektistumine** – muutused valitsemisstruktuurides, mis suurendavad projektiprotsesside primaarsust ühiskonnas tervikuna;
- **organisatsiooniline projektistumine** – muutused organisatsiooni- ja valitsemisstruktuurides, mis suurendavad projektiprotsesside primaarsust organisatsioonis ja selle tarneahelates;
- **isiklik projektistumine** – muutused indiviidi töökorralduses ja/või isiklikus elus, mis suurendavad projektides osalemise primaarsust.

Ühiskondlik projektistumine on kõige laiem, hõlmab ka mikro- ehk organisatsiooni ja indiviidi tasandi ehk teisisõnu, moodustab nende keskkonna. Kuigi indiviidide projektistumine toimub enamasti organisatsioonide (ehk töösuhete), on see võimalik ka nõ otse. Selline lähenemine arvestab, et tänapäeval teostatakse üha enam projekte ka väljaspool tööelu, nt isiklikus elus (peres) ja vabaihendustes. Seega ei pruugi paljudel olla tavalist hierarhilist suhet mõne tööandjaga, nagu nt on töövõtulepingu puhul, rääkimata tegutsemisest 'tõsise' (st ka palgatöötajaid rakendava) ettevõtjana.

2. Projektistumine eristatud tasanditel ning nendevahelised seosed

Tulenevalt definitsioonist võib ühiskondlik projektistumine hõlmata kõiki tüüpilisi makrotasandi subjekte nagu riigid ja regioonid, samuti (eriti) suuremaid mesotasandi üksusi, nt lödvematel (туру-tüüpi) suhetel põhinevaid võrgustikke. Projektistumine makro- ehk ühiskonna tasandil on akadeemilises kirjanduses veel üsna vähelevinud teema, kuid midagi siiski juba leidub.

Väärib märkimist, et projekte kasutatakse ka poliitike teostamise instrumentidena (Jensen 2009). Arendustegevuste (sh nt regionaalse arenduse, mis toimub suuresti EL vahendite toel) massiivne projektistumine on viinud spetsiifilise inimrühma nagu „projektklass“ tekkimisele (Kovach, Kucherova 2006; 2009), kuid võib märgata ka positiivset rolli, milleks on Euroopa integratsiooni toetamine. See on avaldanud positiivset mõju avaliku halduse praktikale (Sjöblom, Godenhjelm 2009), seostudes eeskätt nõ uue haldusjuhtimisega (Veenswijk, Berendse 2008). Samas on märgata ka negatiivset – nt on sageli projektide peamine tulem vaid ajutised töökohad asjaga seotud inimestele, pikaajalised järelmõjud aga jäävad nõrgaks (Andersson 2009). Huvitavat seisukohta on väljendanud Rolf Lundin (2011), nähes projektistumises 'mootorit' olulistest muutustes EL korralduses, mille põhisisu on seni domineerinud valitsus (ehk institutsiooni) asendumises valitsemise ehk tegevusega.

Üleminekuks makrotasandilt mikrotasandile sobib välja tuua projektide kui ajutiste organisatsioonide roll õppimises, mis esineb nii ettevõtet (st organisatsioonide) kui ka klastrite (ehk võrgustike) ja majandusharude tasandil (Asheim, Mariussen 2003).

Ekstedt (2011) on välja pakkunud asjakohase projektistumise keskkondade (või ka projektiorganisatsioonide) tüübistiku, milles eristuvad:

- 1) **projektipõhised organisatsioonid**, kus tuluallikateks on (peamiselt) projektid (nt konsulteerimine, disain, reklaam, arhitektuur, kultuur, kirjastamine, IT, ehitus jne);
- 2) **projektitoea organisatsioonid**, kus projektipõhised tegevused (nagu nt arendus, turundus, disain jms) toetavad põhitegevusi (nt autotööstus, biotehnoloogia jne);
- 3) **võrgustikupõhised projektid**, kus projektid on organisatsioonidevahelised, seega formeeruvad võrgustiku- või klasteri-keskkonnas, mille moodustavad mõlemat tüüpi organisatsioonid (nt TV-programmide tootmine, ehitus jne).

Artikli autori arvates võiks viimast (kolmandat) tüüpi nimetada ka (isegi eelistatult) **projektipõhised võrgustikud**, kuid ei taha siinkohal refereeritud allikat moonutada.

Kuna projektistumine põhjustab muutusi organisatsioonide struktuurides ja nende valitsemises, peaks rohkem projektistunud organisatsioonid ka erinema 'tavalisest'. Nende omapära toovad välja projektorientatsiooniga organisatsioonide tunnused, millised on (Gareis 2006):

- juhtimine projektide kaudu on selge organisatsiooniline strateegia;
- projekte ja programme kasutatakse kui ajutisi organisatsioone;
- projektide võrgustikud ja projektiportfellid on tähelepanu ja juhtimise objektid;
- projekti-, programmi- ja projektiportfelli juhtimine on spetsiifilised äriprotsessid;
- oskusteabe akumulierimise ja pakkumise eest kannavad hoolt ekspertkogud;
- projektijuhtimise alase kompetentsuse tagavad projektijuhtimise osakond³ ning projektiportfelli grupp;
- lähtutakse uuest juhtimisparadigmast, millele on iseloomulikud meeskonnatöö, protsessipõhisus ja võimustamine.

Projektistumine tingib vajaduse kohandada ka inimressursside juhtimise praktikat. Bredin ja Söderlund (2006) tõdesid, et organisatsioonides rakendatakse projektide juhtimisel palju 'väliseid' inimesi ja kuna nendega ei ole töösuhet, jäävad nad välja traditsioonilise inimressursside juhtimise vaateväljast.

Projektistumine indiviidi tasandil on seni väga vähe käsitlemist leidnud, kuid siiski, nt Packendorff (2002) väitel võib täheldada olulisi mõjusid inimeste tööisele ja ka isiklikule elule – üha enam inimesi leiab rakendust projektiorganisatsioonides ja veel enam osaleb projektides kõrvuti rutiinse igapäevatööga. Olulised on seejuures kaks asjaolu: 1) millisel määral on indiviidi töö seotud ajutiste (projekti-) või siis alalise organisatsiooniga ja 2) kas projektitöö on tema jaoks tavaline või siis erandlik (harv) nähtus. Samas (*Ibid.*) on toodud projektistunud indiviidi põhitunnused: 1) indiviidi lahtisidestumine keskkonnast – töö ja ka isiklik elu muutuvad üha episoodilisemaks ning tekib alalise (alaliste organisatsioonide, sh nt perekondade) vaegus; 2) üha ajutisemaks muutuv ühiskond on üha avatum, kuid ka vähem ettearvatav ja seega riskantsem elamiseks; 3) alalised struktuurid ühiskonnas vajavad kestma jäämiseks üha rohkem tuge, nii indiviidide kui ka (teiste) organisatsioonide poolt. Inimesed vajavad perekondi, sõpru jms, mis säilitavad nende elu harjumuspärasust.

³ PMO (*project management office*) on alaline struktuuriüksus, mis tegeleb projektijuhtimise arendamisega organisatsioonis, üksikute projektide juhtimisega mitte või vaid erandjuhtudel.

Siinkohal võiks esile tõsta viimases sisalduvat olulist põhimõtet – alalisuse kaitsmist (*defence of permanence*). Packendorff (2002) toonitab, et ka alalisi organisatsioone ähvardab oht muutuda ajutisteks nähtusteks ja selle vältimiseks peavad nad kaitsma ehk toetama alalisust. Seda printsiipi saab aga laiendada ka teistele projektistumise tasanditele – ühiskonnale ja indiviididele. Kuna kõik tasandid on üksteisega tihedalt seotud, kanduvad tasakaalustus- ehk asendusefektid ühelt tasandilt teisele. Näiteks – organisatsioonide projektistumise toetamiseks peaks ühiskond toetama just alaliste institutsioonide arengut ühiskonnas. Seda, et ühiskond tervikuna muutuks ajutiseks nähtuseks, ei ole ilmselt karta, kuid ühiskond toetub ju institutsioonidele ja kui need muutuksid üha ajutisemaks, tekiks ühiskonnas terav puudus alalisest, mis ilmselt tekitaks teatud vaakumi.

3. Projektiseerumine ja projektistumine organisatsioonides ning ühiskonnas

Projektistumine seostub mitmete laiemate arengutega majanduses ja ühiskonnas, millest olulisim on teenuste levik (*servicefication* – Ekstedt 2009). Projektipõhiste tegevuste osakaal on Turner jt (2009) hinnangul maailmamajanduses keskmiselt üks kolmandik. Üldiselt tuleks eristada projektiseerumist (mis seisneb projektipõhiste tegevuste osakaalu suurenemises) ja projektistumist (milles on määravad muutused, mis organisatsioonides projektipõhiste tegevuste osakaalu suurenemisel toimuvad). Ilmselt on mõistetav, et projektiseerumine on projektistumise eelduseks.

Võrdleva pildi projektiseerumisest EL ning Eesti organisatsioonides annab joonis 3. Projektiseerumist mõjutavad nii projektipõhiste kui ka projektide toetatud tegevuste osakaal. Taoline eristamine johtub eelnevas (Ekstedt 2011) esitatud projektistumise keskkondade ja projektiorganisatsioonide tüpoloogiast. Tähelepanu väärrib, et Eesti üldine projektiseerumise tase on ligikaudu 1,5 korda kõrgem EL keskmisest. See on tüüpiline kiirelt arenevatele maadele ja osundab ka sellele, et projektijuhtimise arendamisele tuleks Eestis pöörata tõsisemat tähelepanu.

4. Kokkuvõtte ning järeldused poliitikate ja strateegiate kujundamiseks

Üldistuseks võiks öelda, et projektistumine (ehk ajutistumine – *temporalisation*) on objektiivne protsess, mille põhjustajateks on mitmed arengud tänapäeva ühiskonnas, nagu nt teenustumine (*servicefication*). Seega ei ole ilmselt võimalik projektistumist ära hoida, vähemasti mitte üldisemalt, ühiskonna kui terviku tasandil. Lisaks võiks rõhutada, et eristatud tasandite vahel ilmnevad tihedad seosed ning (mis kõlab veidi paradoksaalsena) et projektistumise toetamiseks tuleks kaitsta alalisust. Sellel alusel on visandatud ka alljärgnevad soovituselised poliitikate ja strateegiate kujundamiseks.

Ühiskonna tasandil tuleks põhiorhk suunata alalisuse kaitsmisele ja toetamisele ehk vastukaalu tekitamisele süvenevale projektistumisele (eriti organisatsioonide, aga ka ühiskonna kui terviku, samuti indiviidide tasandil). Üheks näiteks toetamist vääriva institutsiooni kohta võiks olla 'klassikaline' abielu, mis eeldatavalt on alalisem kui selle 'moodsad' alternatiivid (vaba kooselu, tsiviilpartnerlus jms) ning seega võiks olla tasakaalustajaks üha süvenevale projektistumisele tööelus. See aga on trend, mis kaasajal puudutab üha enamaid inimesi.

Edasi võiks mainida avalikku rahastamist, kus pideva/periodilise ja projektipõhise rahastamise vahekorrad on (eriti mõnedes tegevusvaldkondades) tuntuvalt kaldunud projektipõhiste ehk ajutiste allikate kasuks. Kuigi projektipõhisel rahastamisel on selged plussid ja paljudel juhtudel on see sobiv, on see tinginud üle-projektistumise paljudes tegevusvaldkondades, kus pahatihti 'kirjutatakse' nõ pseudoprojekte, mida kasutatakse olemuselt alaliste tegevuste täiendavaks finantseerimiseks.

Olukorras, kus vähemalt kolmandik maailma majandustegevusest on projektipõhine, peaks ühiskonna tasand hoolt kantama projekti juhtimise kui eriala arendamise eest. See ei ole üksnes avaliku sektori kohustus, vaid panustama peaks ka projektijuhid ja neid rakendavad organisatsioonid erialaste organisatsioonide kaudu. Kuna Eestis ei ole tõsiselt võetavat erialaseid organisatsioone veel tekkinud, võiks riik (nt EAS-i kaudu) püüda anda 'käimalükkava' impulsid.

Organisatsioonide tasandil tundub kõikehõlmavaim alateema oskusteabe loomine ja kasutamine, sh organisatsiooniline õppimine, mis puudutab kõiki organisatsioone ja ka võrgustikke ehk organisatsioonidevahelisi suhteid. Olukorras, kus ühiskonnas (ehk organisatsioonide tegevuskeskkonnas) projektistumine üha süveneb, enamik organisatsioone ilmselt ei suuda 'vastuvoolu ujuda'. Seega oleks organisatsioonidel mõistlikum oma strateegiad vastavalt (ümber) kujundada ja püüda neid arenguid ära kasutada oma huvides. See aga tingib lähtumist uuest juhtimisparadigmast, millele on iseloomulikud meeskonnatöö, protsessipõhisus ja ajutiste üksuste võimustamine. Samas ei tohiks ka organisatsioonide tasandil unustada alalise kaitsmise (toetuse) vajadust, sest ka pea täiesti projektipõhised organisatsioonid ei saa toimida üksnes ajutiste struktuuride ja protsesside toel. Lõpetuseks rõhutaks, et organisatsioonide tasandil tehtav mõjutab ka indiviide, seda eeskätt töökorralduse ja -suhete kaudu.

Isiklikul tasandil on olulisim mõjutaja töökorraldus ja töösuhted, mis toimivad töö- ja lepingute kaudu. Tänapäeval on ilmne vajadus muuta töösuhteid paindlikumaks (mis on just paljude tööandjate huvi), kuid seejuures ei tohi unustada, et inimesed (vähemasti enamik neist) on oma elus märksa pikemaajalise orientatsiooniga. Seega tekib siingi vastuolu, mille ületamiseks peavad tekkima tasakaalustajad – täiendavad (uued) sotsiaaltagatised, mis suurendavad inimeste stabiilsust. Seda mõtet kannab ka Eestimaa Rohelise Erakonna nn kodanikupalga idee.

Tuleb tunnistada, et ilmselt ei õnnestu välja pakkuda soovitusi kellegi personaalse strateegi kujundamiseks. Inimesed on erinevad ja isiklikul tasandil peaks määrama see, kas konkreetne indiviid on 'projekti-inimene' või mitte – ehk eelistab rutiinset, kuid alalist tööd. Arvatavasti on enamikus inimestes kuigipalju nii üht kui ka teist ja tööturu olukorra muutudes ollakse valmis kalduma ühele või teisele poole. Seega – ka isiklikul tasandil on küsimus ajutise ja alalise vahekorras, kuid lisaks tööle peab siin arvestama ka inimeste isikliku eluga.

Lõpetuseks võiks veel kord välja tuua kõigile projektistumise käsitlemise tasanditele iseloomuliku – see on sobiva vahekorrad kujundamine ajutise ja alalise vahel.

PEALINNAREGIOONI JUHTIMISE ÕIGUSLIKUD JA MAJANDUSLIKUD PROBLEEMID NING NENDE LAHENDAMISE VÕIMALUSED¹

Sulev Mäeltsemees
Tallinna Tehnikaülikool
Michael Kull
Tallinna Tehnikaülikool, MTT Soome Majandusuuringute keskus
Mikk Lõhmus
Tallinna Tehnikaülikool

Sissejuhatus

Eestis elab pealinnas 30 protsenti riigi elanikest ja mandri-Euroopas on see näitaja mõnevõrra suurem ainult Lätis, kus Riias elab kolmandik elanikest Riias. Samas kui me arvestame kogu pealinnaregiooni elanike arvu, siis Tallinnas ja tema vahetult tagamaal elab koguni 37 protsenti Eesti elanikest. Valglinnastumist ja pealinnaregiooni juhtimist on seni Eestis uuritud peaausjalikult iseorganiseerumise aspektist. Näitena võib siin tuua Tartu Ülikooli geograafide mobiiltelefonide abil inimeste paiknemise ja liikumise või uute elamualade kujunemise analüüsid.

Põhimõtteline küsimus on, kuivõrd peaks valglinnastumine ja sellega seonduv olema ühiskonna iseorganiseerumise ja turumajanduse meelevallas? Avalik haldus, sh kohaliku omavalitsuse organid on demokraatlikus ühiskonnas selleks hoovaks, mille abil suunata avalikes huvides ühiskonna protsesse. Seetõttu tuleb ka paljusid sotsiaalseid, majanduslikke ja avaliku halduse probleeme analüüsida sõltumata administratiivpiiridest, tervikregioonidena. Autorite arvates on oluline välja töötada juhtimismehhanismid, mis tagavad nii soodsaimatel tingimustel osutatavad avalikud teenused kogu regiooni elanikele kui ka kooskõlastatud alustel toimiva arengu kavandamise. Piirkondliku iseloomuga teenuste näitena võib tuua ühistranspordi ja jäätmehoolduse korraldamise, haridus- ning sotsiaalasustuste võrgustiku planeerimise või piirkondliku arengu küsimused.

Ilma eriuuringutetagi on võimalik väita, et meie pealinnapiirkonnas on avalike teenuste tarbimine ülejäänud regioonidega võrreldes kohaliku omavalitsuse üksuste administratiivpiire kõige suuremas mahus ületav. Tallinna eripära on rõhutanud ka rahvusvahelised eksperdid. Euroopa Kohalike ja Regionaalsete Omavalitsuste Kongressi (CLRAE) 26.-28. oktoobri 2010 istungjärgul võeti vastu raport nr 294 Eesti kohaliku demokraatia kohta. Raporti alusel soovitati esimese punktina omistada Tallinnale eristaatus, arvestades pealinna erilist kohta võrreldes riigi teiste kohaliku omavalitsuse üksustega.

Artikli eesmärgiks on analüüsida pealinnaregiooni juhtimise õiguslikke, organisatsioonilisi ja majanduslikke probleeme ning pakkuda välja asjakohased lahendid. Taustaks käsitletakse pealinnaregiooni juhtimise teoreetilisi aluseid ja

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Rechtliche und wirtschaftliche Probleme der Verwaltung der Hauptstadtregion und ihre Lösungsmöglichkeiten“ findet der Leser auf der beigefügten CD.

antakse lühiülevaade mõningate EL liikmesriikide (eeskätt Põhjamaade) pealinna-regioonide juhtimisest.

Pealinnaregiooni tervikkäsitlusel võib aluseks võtta kaks põhimõtteliselt erinevat eesmärki:

- Kas sellega tahetakse saavutada pealinna positsiooni, eelkõige rahvusvahelise konkurentsivõime tugevdamist? Riigi rahvusvahelise konkurentsivõime edasise suurenemise põhilise eeldusena peavad linnad olema mitte ainult riigisiseseid regionaalsed keskused ja piirkonna majanduse arengu mootorid, vaid ka ise rahvusvaheliselt konkurentsivõimelised.
- Kas selle abil püütakse saavutada kohaliku omavalitsuse üksuste majandus- ja haldussuutlikkuse erisuste vähendamist ja tagada avalike teenuste parem kättesaadavus ja osutamine soodsaimatel tingimustel regioonis lähtudes seejuures Euroopa kohaliku omavalitsuse hartas sõnastatud kogukonna enda kohaliku omavalitsemise väärtustest?

Autorid on seisukohal, et toimiv regionaalne juhtimismudel oleks üks vajalik element ka pealinna rahvusvahelise konkurentsivõime tõstmisel.

Pealinnaregiooni juhtimismudeli ülesehituse võimalused

Teenusepiirkonna põhine kohalik omavalitsus eeldab võimalikult ühtlase suurusega ning teenuste iseloomule vastava ruumilise ulatusega või elanike arvuga/teenuse kasutajate hulgaga üksusi. Näiteks ei ole ühistransporti võimalik ja ka mõistlik korraldada nii, et osa suuremate linnade tagamaa teenuspiirkonna linnadest ja valdadest süsteemiga liitub ning osa mitte. Haridus- (nt gümnaasiumihariduse korraldamine), sotsiaalsalustuste ja jäätmekäitluskohtade võrgustik jne on seotud teenuse kasutajate arvuga ja sellest tulenevalt selliste asutuste mõistlike ülevaapidamiskuluga. Üleriigilises mastaabis tuleb silmas pidada valdade ja linnade erinevat majanduslikku ja haldusvõimekust ja sellest tulenevalt võimet tagada riigi igas piirkonnas avalike teenuste kättesaadavus ja osutamine kõige soodsaimatel tingimustel.

Samas tuleb lähtuda ka sellest, et kohalik omavalitsus on ühiskonna demokraatlike väärtuste kandja ning seda põhimõtet toetab Euroopa kohaliku omavalitsuse harta. Kogukondade identiteet, sotsiaalmajanduslikud probleemid jne erinevad sageli, mistõttu ei ole lihtne ülesanne otstarbekate teenusepiirkondadel põhinevate üksuste moodustamine.

Seega on kohaliku omavalitsuse rollid ühest küljest demokraatliku ja elanikulähedase ühiskonnakonnakorralduse elemendina ja teisest küljest avaliku teenuse tagajana omavahel vastuolus. Kohaliku omavalitsuse üksuse otstarbekas suurus ja piirkondliku iseloomuga teenuste juhtimine on kõikjal laiaulatuslike debattide teema. Ka pealinnaregiooni juhtimismudeli küsimused peegeldavad kompromissotsinguid teenuspiirkonna põhise kohaliku omavalitsuse ja kohaliku demokraatia vahel.

Tuumiklinna ja tema tagamaa juhtimismudeli valiku küsimus taandub paljuski riigis kasutatavale kohaliku omavalitsuse korraldusele ning selle õiguslikele, juhtumis-alastele ja majandusalastele aspektidele. Nii õigus- kui majandusruumi (sh vastavate juhtimisstruktuuride) loomisel on erinevad riigid lähtunud erinevatest valikutest ning seetõttu võib Euroopa riikide õigus- ja halduspraktika alusel konstrueerida erinevaid õiguslaseid- ja juhtimismudeleid. Pealinnaregiooni juhtimise osas on eristatud nelja põhimõttelist mudelit: 1) hajamudel; 2) mitmetasandilise omavalitsuse mudel; 3) mitmetasandiline haldusmudel ja 4) unitaarne mudel.

Kui kohaliku omavalitsuse tasandil on olulisel kohal kohaliku demokraatia võimaluste tagamine ja kodanikulähedane juhtimine, siis piirkondlikul tasandil on olulised pigem efektiivsusnäitajad. Uuea aja suundumuseks on avalike ülesannete täitmise ja teenuste tagamiseks otstarbekatel teenusepiirkondadel põhinevad haldusmudelid. Kui tervikuna ühetasandilise kohaliku omavalitsusega riigis on problemaatiline teatud riigi osas regionaalse omavalitsusliku mudeli konstrueerimine, siis erinevate kohaliku elu ülesannete täitmisele suunatud mitteomavalitsusliku institutsiooni moodustamine on avaliku halduse seisukohalt õigustatum. Mitmetasandilist haldusmudelit iseloomustavad järgmised aspektid:

- Seadustega on määratud ülesanded, mida teenusepiirkonna kohaliku omavalitsuse üksused peavad täitma ühiselt. Institutsioon on moodustatud täpselt kindlaks määratud teenuste tagamiseks teenuspiirkonnas.
- Kuna teenusepiirkonna näol ei ole tegemist kohaliku omavalitsuse üksusega, siis on juhtimismudeli ülesehitamine paindlikum ja võimaldab arvestada optimaalse teenusepiirkonna partnerite suurus, majanduslikku võimekust ning samas tasakaalustatud esindatud juhtorganites ja tasakaalustatud teenuse finantseerimist.

Kas mitmetasandiline haldusmudel võib olla vastuolus Hartas sätestatud kohaliku omavalitsuse väärtustega? Kohaliku elu ülesannete definitsioon viitab muuhulgas sellele, et nende ülesannete piiritlemine võib sõltuda riigi valdade ja linnade suuruselt (elanike arvust ja sellega sidustuvalt ka üksuste majanduslikust võimekusest, samuti kohaliku omavalitsuse üksuste territoriaalsest ulatusest - territooriumi suuruselt) Nimetatud järeldust toetab Harta artiklis 4.3 sätestatud subsidiaarsuse (lähimus) põhimõte: „*Avalikke kohustustusi täidavad üldjuhul eelistavalt kodanikule kõige lähemal seisvad võimuorganid. Kohustuste määramisel mõnele teisele võimuorganile peaks kaaluma ülesande ulatust ja iseloomu ning efektiivsuse ja majanduslikkuse nõudeid.*“

Eeltoodust võib järeldada, et teatud oma iseloomult kohaliku elu ülesanded võivad tulenevalt valla või linna elanike arvust või üksuse territoriaalsest ulatusest olla kohalikul tasandil täitmiseks ebaefektiivsed ja oluline avalik huvi nõuab nende lahendamist üksiku omavalitsuse piire ületaval tasandil. Haldusmudeli põhiliseks probleemiks võib pidada demokraatia mõiste hägustumist otsustusprotsessis (kontrolli ja vastutuse hajumine) ja koordineerimise küsimusi.

Unitaarne mudel korral on piirkonnas üks esmatasandi kohaliku omavalitsuse üksus ja sellel üksusel võivad olla detsentraliseeritud tasandid (linnaosad, osavallad vms),

mis aga ei ole iseseisvad kohaliku omavalitsuse üksused. Suures linnas kerkivad lisaks teistele juhtimisalastele küsimustele esile sõlmprobleemid, mis on seotud kohaliku demokraatia tagamise, elanikulähedase juhtimise ja eelnevaga seondult ka avalike teenuste soodsamail tingimustel tagamisega. Üldjuhul kasutatakse unitaarset mudelit tuumiklinna juhtimisel ja üksikjuhtudel on see kasutusel ka pealinna ja tagamaa juhtimismudelil.

Pealinnaregiooni juhtimise regulatsioone Soomes

Valdavas osas EL riikides lahendatakse piirkondliku tähtsusega kohaliku elu küsimused regionaalse omavalitsuse tasandil. Põhitähelepanu tuleb meil pöörata seega ühetasandilise kohaliku omavalitsuse korraldust kasutavatele riikidele ja nende pealinnaregiooni juhtimise korraldusele. Eestile lähimateks näideteks on siinkohal Soome.

Soome kasutab väga mitmepalgelist süsteemi. Reservatsioonidega võib tõdeda, et riigist leiab nii vabatahtliku koostöö, kohustusliku koostöö kui ka piirkondliku omavalitsuse mudeli, sh on kaks esimest nendest erinevates vormides kasutusel Helsingi pealinnaregioonis.

Helsingi pealinnaregioonis kasutatakse mitmetasandilist haldusmudelit. Spetsiifilise kohustusliku koostöö valdkonnad sätestatakse eriseadusega, milleks on Pealinnaregiooni jäätmemajanduse ja ühistranspordi koostöö seadus.² Seaduse alusel on moodustatud kaks koostööinstitutsiooni:

1. Ühistranspordiga tegelev HSL (*Helsingin Seudun Liikenne*)
2. Keskkonnavaldkonnas tegutsev HSY (*Helsingin Seudun Ympäristöpalvelut*).

Eriseadus ei sätesta koostöö õiguslikke ja juhtimisalaseid lahendusi, vaid piiritleb teenusepiirkonna ja ühiselt täidetavad kohaliku omavalitsuse ülesanded. Koostööinstitutsiooni õiguslikud alused tulenevad Soome kohaliku omavalitsuse seaduse (*Kuntalaki*) vastavat peatükist. Teenusepiirkond on piiritletud Helsingi, Espoo, Vantaa ja Kauniainen linnaga, kuid seadus lubab vastava lepingu alusel koostööpiirkonda haarata ka teisi kohaliku omavalitsuse üksusi. HSL-i kuuluvadki lisaks eelnimetatud ka Kerava ja Kirkonummi kummuunid. Pealinnaregiooni juhtimismudeli seisukohalt on oluline häälte jaotus, esindajate määramise põhimõtted ning kulude katmise alused mõlema institutsiooni otsustusorganites.

Helsingi mudeli kohta võib tuua järgmised iseloomustavad märksõnad:

1. Pealinn ja tagamaa on elanikkonna arvu mõistes võrreldava suurusega.
2. Pealinna ja tagamaa on otsustusprotsessis tasakaalustatult esindatud. Suurim osapool ei oma üle 50 protsendi otsustusõigusest.
3. Suurima osapoole esindaja on automaatselt valitsuse esimees.

² *Laki Pääkaupunkiseudun Kuntien Jätehuoltoja Joukkoliikennettä Koskevasta Yhteistoiminnasta* (Pealinnapiirkonna valdade jäätmehoolduse ja ühistranspordi korraldamise seadus)

4. Esindajate määramisel institutsiooni valitsusse lähtutakse ühest küljest kommuunide proportsionaalsest esindatusest ja teisest küljest kohalike valimiste tulemustest piirkonnas.

Oluline on ka märkida, et 2011. aasta seisuga toimuvad Helsingi ja Vantaa vahel läbirääkimised kahe linna ühinemiseks.

Tallinna pealinnaregiooni iseloomustavad näitajad

Üldtunnustatult koosneb linnaregioon tuumiklinnast ja seda ümbritsevast tagamaast, mis moodustub keskust ümbritsevatest haldusüksustest ning mille elanike valdav osa käib tuumiklinnas tööl. Avaliku halduse otstarbeka toimimise seisukohalt võib pealinnaregiooni piiritleda ka lähtudes optimaalsest teeninduspiirkonnast ja teenuste juhtimiseks vajaliku ratsionaalse juhtimismudeli ülesehitamise seisukohast. Igal juhul on pealinna regiooni piiritlemine vaieldav ja sõltub tegelikult sellest, mida uuritakse (pendelmigratsiooni, kohaliku omavalitsuse üksuste koostööd teenuste tagamisel, riiklike juhtimisstruktuure vms) ja missuguseid ülesandeid lahendada soovitakse. Artikli aluseks olnud uurimistöös, mis tehti 2009-2010. aastal TTÜ sotsiaalteaduskonnas Harjumaa Omavalitsuste Liidu tellimusel piiritleti pealinnaregioon Tallinna linna ja vahetu tagamaa ehk ümbritseva 9 valla ja linnaga. Seda tehti lähtudes piirkonnale iseloomulike sotsiaal-majanduslike teenuste sarnasusest (valglinnastumise sihtalad, ühistransport jne).

Avaliku halduse seisukohast on meie pealinnaregiooni juhtimismudeli olulised mõjutegurid järgmised:

- Eestit iseloomustab keskuste domineerimine, pool riigi elanikest elab 15 maakonnakeskuses. Keskuste domineerimist iseloomustab üksuste mediaan-keskmise ja aritmeetilise keskmise vahe.
- Pealinnaregiooni 10 kohaliku omavalitsuse üksuses elab 37 protsenti Eesti elanikest.
- Kuigi Tallinna ümbritsevad linnad ja vallad on elanike arvu poolest Eesti keskmisest tunduvalt suuremad, iseloomustab pealinnapiirkonda tuumiklinna ülisuur domineerimine oma tagamaa üle. See eristab Tallinna Helsingi pealinnaregioonist, kus tuumiklinn ja satelliitlinnad on enam-vähem võrdelise suurusega.
- Jätkuv valglinnastumine, elanike arvu kasv ja noorenemine olukorras, kus ülejäänud riiki iseloomustab linnade ja valdade elanike arvu langus ning rahvastiku vananemine.

Seega on pealinnaregiooni juhtimismudeli oluliseks küsimuseks pealinna ja tagamaa tasakaalustatud esindatus otsustusprotsessis ning sellest lähtudes ka finantseerimisküsimused.

Eesti õigusruum ja kohaliku omavalitsuse ülesannete ühine täitmine

Eesti kohaliku omavalitsuse korraldus põhineb hajamudelil. Kõikidel kohaliku omavalitsuse üksustel sõltumata nende suuruselt on ühesugused ülesanded.

Igasugune ühistegevus on Eestis pelgalt vabatahtlik ja ükski seadus ei näe ette teatud ülesannete kohustuslikus korras ühist täitmist teenuspiirkonnas. Oluline on tähelepanu juhtida asjaolule, et kehtiv õigusruum ei näe ette valdade ja linnade koostööd üksnes eraõiguslikus vormis. Eesti õigusruumis on eraõiguslikule juriidilisele isikule avalike ülesannete volitamise komplitseeritud ning teatavatel juhtudel (järelevalveõigus, õigusloome) pole see üldse võimalik. Peamiseks koostöö juriidiliseks vormiks on mittetulundusühing. Mittetulundusühingute seadus ei näe ette liikmete hääleõiguse erisusi tulenevalt üksiku liikme eripärast. Seega ei arvesta seadus kohaliku omavalitsuse eripära ja on juhtimismudeli ülesehitusel suurema probleemideta rakendatav üksnes võrreldava suurusega valdade ja linnade koostöömudel. Tänapäevaste Eesti õigusruum, kus kohalike ülesannete ühise täitmise organisatsiooniline vorm on määratud eeskätt mittetulundusühingute seadusega, ei ole ühistegevust toetav ning pealinnaregioonis rakendatav.

Kohaliku omavalitsuse ülesannete ühise täitmise ja haldusmudeli rakendamise võimalused pealinnaregioonis

Kui ülesanne on avaliku huvi seisukohalt olemuslikult kohaliku elu küsimus, kuid selle lahendamine on kas ülesande ruumilise ulatuse, optimaalse kasutajate arvu või haldussuutlikkuse tõttu ilmselgelt mõjus piirkondlikul tasandil, siis ei ole autorite hinnangul põhiseadusega vastuolus mitmetasandilise haldusmudeli rakendamine (sisuliselt kohustuslikus korras ülesannete ühine täitmine). Eelnevalt märgiti, kui kohaliku omavalitsuse puhul on olulisel kohal kohaliku demokraatia võimaluste tagamine ja kodanikulähedane juhtimine, siis piirkondlikul tasandil on olulised pigem efektiivsusnäitajad. Seega tuleb teenuspiirkond moodustada eeskätt teenuse efektiivse tagamise seisukohast lähtudes, mitte kapselduda olemasolevatesse territoriaalsetesse struktuuridesse (nt vald või maakond).

Mitmetasandiline haldusmudel tähendab kindlasti kohaliku autonoomia riivet, sest vähendab kohaliku omavalitsuse õigust kohaliku elu küsimusi iseseisvalt otsustada ja korraldada.

Pealinnaregiooni seaduse aluspõhimõtted

Pealinnaregiooni seadusega moodustatakse pealinnaregiooni kohaliku omavalitsuse üksuste ülesannete ühiseks lahendamiseks Pealinnaregiooni koostööliit. Liidu liikmeskond on määratletud Harjumaa Omavalitsuste Liidu poolt pealinnaregiooni uuringus osalenud 10 kohaliku omavalitsuse üksustega.

Seadus sätestab ülesanded, mida pealinnaregiooni kohaliku omavalitsuse üksused peavad täitma ühiselt. Kuna tegemist on intensiivse riivega kohaliku omavalitsuse enesekorraldusõiguse ja autonoomia valdkonnas, siis on need valdkonnad sätestatud seadusega ja ammendava (mitte avatud) loeteluna. Nendeks ülesanneteks on: 1) ühistranspordi korraldus; 2) jäätmehooldus; 3) piiriülese mõjuga ruumiline planeerimine; 4) ühisveevärgi, kanalisatsiooni ja sademevee õiguslikud regulatsioonid; 5) haridus- ja sotsiaalasutuste võrgustiku planeerimine; 6) piiriüleste kergliikluste rajamine ja hooldus. Seadusega antakse võimalus täita ühiselt ka

teisi ülesandeid, kuid see toimub üksnes siis kui iga linna või valla volikogu annab koostööinstitutsioonile sellesisulise volituse.

Liit on avalik- õiguslik juriidiline isik. Selline vorm on valitud sellepärast, et liidu ülesannete iseloom tingib vajaduse anda ka üldaktidena määruseid ning teostada järelevalvet (sh karistusvõimu väärteomenetluse raamides), mida ei saa volitada tegema eraõiguslikku juriidilist isikut nt mittetulundusühingut. Pealinnaregiooni otsustusorganiks on Pealinnaregiooni Nõukogu. Nõukogu liikmete määramine lähtub kolmest põhimõttest. Nõukogu liikmel peab olema rahva mandaat, st ta peab olema valitud kohaliku volikogu liikmeks või on ta volikogu liikmena nimetatud valitsuse liikmeks. Pealinn ja tagamaa on tasakaalustatult esindatud. Igal kohaliku omavalitsuse üksusel on vähemalt üks liikme ja üks asendusliikme koht ja Tallinnal kui suurimal partneril on täpselt pool Nõukogu liikme kohtadest. See tagab selle, et ilma Tallinna nõusolekuta ei saa Nõukogu otsustusi vastu võtta.

Kokkuvõte

Riigi kohaliku omavalitsuse korralduse mudeli jaoks on oluline, palju vallad ja linnad erinevad oma suuruselt. Suured disproportsioonid toovad sageli kaasa vajaduse erinevate õiguslike regulatsioonide järele. Tallinna pealinnaregioon eristub selgelt ülejäänud Eesti kohaliku omavalitsuse süsteemist.

Autorite hinnangul võiks Tallinna pealinnaregioonis avaliku halduse eksperimendi korras ja pakutava Pealinnaregiooni seaduse alusel rakendada valdade ja linnade kohustuslikku koostööd (sundliitu) avalik-õigusliku juriidilise isiku vormis. Sellises vormis haldusmudel eeldab alternatiivide läbiarutamist, finantseerimismudeli väljatöötamist ja seejärel „Pعالinnaregiooni seaduse“ ning teiste seaduste muutmise sätete väljatöötamist.

Arenujärgus süsteemid vajavad ilmselt hoopis reglementeeritumat toomiskeskonda, samas kui väljakujunenud süsteemid toimivad paljuskü väljakujunenud tava ja halduskultuuri põhjal. Samas näitab Helsingi kogemus, et vabatahtlik koostöö ei toimi teinekord ka pikaajalise demokraatia traditsioonidega Põhjamaades.

Arvestades Eesti asustussüsteemi iseloomustavat keskuste domineerimist, siis võib haldusmudel olla rakendatav ka teiste suuremate linnade (Tartu, Pärnu jt) ja nende tagamaa piirkondliku iseloomuga avalike ülesannete ühisel täitmisel.

ÜLEMISTE JÄRVE KAOTATUD REKREATIIVNE VÄÄRTUS¹

Sirje Pädam, Üllas Ehrlich
Tallinna Tehnikaülikool

Sissejuhatus

Linnades ja nende naabruses asuvate parkide ning rekreatsioonialade soodne mõju elanike tervisele on leidnud laialdast kinnitust. EL on algatanud mitmeid initsiatiive, et teavitada inimesi rohealade tähtsusest linnades. Näitena võib tuua meetme „Rohealad ja linnaplaneerimine“ ja ulatuslikku selgitustööd internetis rohealade tähtsusest. Sellele vaatamata ei ole paljud rohealad siiani külastajaile kättesaadavad. Näiteks on Tallinna kesklinnast vaid kahe km kaugusel asuv Ülemiste järv ja selle kallas nõukogude okupatsiooni perioodist alates külastajaile suletud. Tuues ettekäändeks Tallinna joogiveereservuaari kaitse tõhustamise, hiljuti järve ümbritsevat sanitaarkaitseala Keskkonnaameti otsusega isegi laiendati.

Võrreldes analoogiliste pinnaveereservuaaride kaitsemeetmetega teistes riikides, naabrid Soome ja Rootsi kaasa arvatud, näib Ülemiste järve kaitsereežiim ülepingutatud. Näiteks saab Tallinnaga suuruselt võrreldav Göteborgi linn joogivee Delsjöarna järvedest ja Göta jõest, kusjuures mõlemad veekogud on vaba juurdepääsuga ja külastamiseks avatud. Kui Delsjöarna järved asuvad metsasel ja suhteliselt väheasustatud alal, siis Göta jõgi on laevatatav ning selle kallastel paiknevad saastet emiteerivad tööstusettevõtted. Eeltoodust ei tule järeldada, et Rootsi oma joogiveereservuaare ei kaitse, küll aga ei käsitleta seal veekogu puhkemajanduslikku kasutamist ohuna vee kvaliteedile. Rootsis joogiveereservuaaridena kasutatavate pinnaveekogude kaitsemeetmed näevad ette piiranguid naftatoodete käitlemisele, pestitsiidide, väetiste ja sõnniku kasutamisele ning prügi ladustamisele veekogude kaitsetsoonis.

Toetudes Euroopa praktikale, võib väita, et keeld Ülemiste järve ja selle ümbruse rekreatiivseks kasutamiseks toob endaga kaasa Tallinna elanikkonna heaolu tarbetu kahanemise. Käesoleva artikli eesmärgiks on järvele ligipääsu rangetest piirangutest põhjustatud heaolukaotuse kvantifitseerimine ja diskussiooni algatamine täiendavate veekaitsemeetmete maksumuse üle, mis võimaldaksid Ülemiste järve külastajaile avada. Autorid ei anna ammendavat vastust võimalike järve külastajaile avamiseks hädavajalike täiendavate veekaitsemeetmete maksumuse kohta Ülemiste järve näitel, vaid töös lähtutakse täiendavate kaitsemeetmete maksumusest Göteborgis. Järve suletusest tingitud kaotatud väärtuste mõõtmiseks rakendatakse turuväliste kaupade rahalise ekvivalendi leidmisel laialdaselt kasutatavat tingimusliku hindamise (*contingent valuation*) meetodit, mis antud juhul seisneb Tallinna elanike maksevalmiduse küsimises külastamiseks avatud Ülemiste järve kui keskkonkauba eest.

¹ Full text article “The foregone recreation value of Lake Ülemiste” can be found on the CD attached.

Ülemiste CVM küsitlus

Väärtus on majandusteoorias käsitletav kui kasu, mida indiviidid saavad kaupade ja teenuste tarbimisest. Indiviidide valikud peegeldavad nende huve ja eelistusi. Kui indiviid teeb näiteks valiku, mida osta või kuidas oma aega kasutada, teadvustab ta endale valikust tulenevat väärtust. Sagedasti on see väärtus turu poolt determineeritud, st tegemist on turuväärtusega. Samas on hulk kaupu ja teenuseid, nagu näiteks lindude vaatlemine või järves ujumine, mille tarbimine on tasuta. Sellised kaubad ja teenused ei saa väärtusturul ostu-müügi protsessi käigus ja neid nimetatakse turuvälisteks kaupadeks (*non market goods*), millede väärtuse väljaselgitamiseks kasutatakse spetsiifilisi meetodeid, milledest üks enamkasutatavamaid on tingliku hindamise meetod (edaspidi CVM- *contingent valuation method*).

Ülemiste järve rekreatiivne väärtus on turuväline keskkonnakaup ja selle väljaselgitamine eeldab kohase hindamistehnika kasutamist. Arvestades asjaolu, et järv on külastamiseks suletud, ei ole selle väärtust võimalik leida, uurides indiviidide käitumist komplementaarsetel turgudel. Järve rekreatiivse väärtuse rahalise ekvivalendi leidmiseks tuleb kasutada indiviidide eelistust näitavaid otseseid meetodeid. Sobivaimaks meetodiks on siin CVM, mis seisneb indiviidide küsitlemises, kui palju on nad valmis maksuma keskkonnatingimuste muutumise eest. Väärtus, mille indiviidid küsitluses olevale objektile (turuvälisele kaubale) maksevalmiduse kaudu omistavad, on tingimuslik (*contingent*) küsitluses esineva ja küsitletavale tutvustatava simuleeritud turustenaariumi suhtes (Portney, 1994).

CVM küsitlus Ülemiste järve puhkemajandusliku väärtuse väljaselgitamiseks viidi läbi 2010 a sügisel. Küsitletud valimi suuruseks oli 1600 indiviidi ja see oli representatiivne Tallinna tööelise elanikkonna suhtes. Ankeedile vastas 1523 inimest, ja et 282-s ankeedis ei olnud vastatud maksevalmiduse küsimusele, siis kasutati edasisel analüüsil 1241 ankeeti. Küsimustik sisaldas avatud lõpuga maksevalmiduse küsimust, kusjuures vastajale tuletati ka meelde, et ta arvestaks oma rahalisi võimalusi ja paluti vastata vaatamata küsimuse hüpoteetilisele iseloomule võimalikult tõepäraselt. Maksevalmidust identifitseeriva küsimuse sisuks oli, kui palju on vastaja nõus aastas maksuma täiendavate veekaitsemeetmete eest, mis tuleks teha juhul, kui Ülemiste järv avatakse külastajatele rekreatiivseks kasutamiseks.

1241 küsitletu keskmine maksevalmidus oli 6.6 Eurot aastas. Kui eeldada, et nende küsitletute, kes maksevalmiduse küsimusele ei vastanud, maksevalmidus on 0, siis oleks valimis oleva indiviidi keskmiseks maksevalmiduseks 4.3 Eurot aastas.

Tabelis 1 on toodud maksevalmiduse jaotumine vastavalt indiviidide sotsio-meetrilistele näitajatele. Toodud andmetest nähtub, et meeste keskmine maksevalmidus ületab naiste maksevalmiduse (vastavalt 8.2 ja 5.3 Eurot). Maksevalmiduse erinevus puudub kesk- ja kõrgharidusega vastajate vahel, küll aga on algharidusega vastajate maksevalmidus rohkem kui poole väiksem. Keskmisest kõrgem maksevalmidus on ka noorematel ja suurema sissetulekuga indiviididel. Tulemuste statistiline analüüs näitab, et maksevalmidus väheneb vanuse suurenedes ja suureneb sissetuleku kasvades.

Tabel 1. Maksevalmiduse (WTP) sõltuvus vastajate sotsiomeetrilistest näitajatest

		Keskmine maksevalmidus, €	Erinevus kogukeskmisest, %
Sugu	Mees	8,2	124,4
	Naine	5,3	80,6
Haridus	Alg- (põhi-)	4,0	61,2
	Kesk-	7,3	110,4
	Keskeri	5,2	78,6
	Kõrgem	7,3	110,0
Vanus	18-23	8,7	131,9
	24-29	8,3	125,8
	30-39	7,5	114,0
	40-49	6,4	96,6
	50-59	4,4	67,4
	60-69	5,2	78,4
	> 70	4,1	61,5
Keskmine kuusissetulek (neto), €	<128	3,6	55,0
	128-255	4,6	69,7
	256-383	4,2	64,0
	384-511	5,8	88,2
	512-703	7,0	106,2
	704-958	10,3	155,5
	959-1278	6,5	97,9
	>1278	12,3	185,7
Kogukeskmine maksevalmidus		6,6	100,0

Lisaks maksevalmiduse küsimusele sisaldas CVM ankeet mitmeid küsimusi vastaja suhtumise ja eelistuste kohta. Vastused näitasid, et umbes kolmandik vastajaist toetas ideed Ülemiste järve külastajaile avamisest, samal ajal kui pooled küsitletutest olid selle vastu (ülejäänud ei vastanud sellele küsimusele). Nendest, kes vastasid maksevalmiduse küsimusele, on 47% nõus ka täiendavate ohutusmeetmete eest maksma.

Tulemuste statistilisel analüüsil ilmnis huvitav asjaolu, et ainukeseks positiivset või negatiivset maksmisotsust determineerivaks sotsiomeetriliseks näitajaks on vanus. Tõenäosus, et nooremad vastajad maksaksid, on tunduvalt suurem võrreldes vanemate vastajatega. Vanuse suur mõju maksmisotsusele on seletatav asjaoluga, et

noored on üles kasvanud vabas Eestis ja ei võta seetõttu piiranguid endastmõistetavana ning tunnevad end järve suletusest häirituna. Nõukogude okupatsiooni perioodil üleskasvanud inividid on enam harjunud piirangutega, peavad neid endastmõistetavaks ja paratamatuks ning aktsepteerivad seetõttu ka Ülemiste järve suletust küllastajaile.

Järeldused

Senise praktika põhjal ei näe Tallinna linn ja selle allasutused kompromissivõimalust joogiveereservuaari kaitse ja selle rekreatiivse kasutamise vahel. Selline käitumine on vastuolus EL-s levinud veekaitsepoliitikaga. Tallinna linna poolse suhtumise kaasajastamine teeks võimalikuks elanike juurdepääsu väärtuslikule puhkealale kesklinna vahetus naabruses. Lisaks käesolevas töös väljaselgitatud väärtusele on järve avamisel kindlasti positiivne mõju ka linlaste tervisele, sest rekreatsioonialade positiivset mõju tiheasustuspiirkondade elanike tervisele on maailmas palju uuritud. Siiski tuleb enne järve küllastajatele avamist välja selgitada, milliseid täiendavaid veekaitsemeetmeid on vaja enne joogiveereservuaari ohutust silmas pidades rakendada ja kui suured on vajalikud investeeringud. Näiteks Göteborgis tehtud täiendavate veepuhastus investeeringute mahtu aluseks võttes võib kindlalt väita, et Ülemiste järve küllastajaile avamine on sotsiaalselt tasuv ja suurendab oluliselt tallinlaste heaolu.

ADMINISTRATIIV-TERRITORIAALSE REFORMI VAJADUS RIIGIS: EESTI JUHTUM¹

Janno Reiljan, Aivo Ülper
Tartu Ülikool

Haldusterritoriaalne korraldus on Eestis juba pikka aega teravate vaidluste objektiks. Ajalooliselt väljakujunenud haldusterritoriaalset jaotust kritiseeritakse sageli, kuigi erinevatel põhjustel ja lahknevatel eesmärkidel. Kõige rohkem on kasutamist leidnud väide, nagu peituks valla- ja linnapiiride muutmises võti Eesti regionaalarengu tasakaalustamatuse ja ääremaastumise probleemide lahendamiseks. Käesolev artikkel püüab näidata, et haldusterritoriaalse jaotuse küsimustes on mõistlikum probleemide olemust ja tekkepõhjusi uurida ning põhjuste kõrvaldamise teel lahendusi otsida.

Arvestada tuleb asjaoluga, et avalikku haldust määratletakse mitmeti: avalik haldus formaalses mõttes – kogu haldusorganite tegevus; avalik haldus materiaalses mõttes – haldustegevus, mida teostavad haldusorganid ja teised haldusinstituutsioonid (täidesaatev tegevus); avalik haldus organisatsioonilises mõttes – avaliku halduse kandjad, st haldusorganid, näiteks keskvalitsus ja kohalikud omavalitsused. Riigi haldusterritoriaalne jaotus puudutab kõiki neid aspekte ja selle muutus tähendab territooriumi muutmise kaasnivat halduskorralduse muutmist. Haldusterritoriaalne jaotus kujutab endast halduse struktuurilist dimensiooni, mis peab ühilduma funktsioonide jaotusega, organisatsioonilise ja otsustusprotsessi korraldusega. Haldussüsteemis esinevate probleemide lahendust ei ole seega võimalik saavutada muutusega ühes dimensioonis (näiteks territoriaalses jaotuses), vaid kooskõlastatult tuleb ümber korraldada halduse erinevate aspektide seostatud kogum.

Käesolevas artiklis keskendutakse halduse territoriaalse korralduse küsimuste käsitlemisele, vaadeldes ülejäänud halduse aspekte ainult sedavõrd, kui võrd need seonduvad haldusterritoriaalse reformiga. Artikli eesmärgiks on analüüsida riigi haldusterritoriaalse jaotuse teoreetilisi, poliitilisi ja korralduslikke aluseid ning pakkuda sellest lähtudes välja probleemi sisulise lahenduse otsimise suund. Eesmärgist tulenevalt püstitati järgmised uurimisülesanded:

- süstematiseerida riigi haldusterritoriaalset jaotust käsitlevad teoreetilised seisukohad ja analüüsida nende rakendamise võimalusi ja piiranguid;
- analüüsida haldusterritoriaalse jaotuse kujunemist Põhjamaades, toimunud muutuste põhjusi ja tagajärgi;
- analüüsida Eesti haldusterritoriaalse jaotuse kujunemist, olemust ja seda iseloomustavaid näitajaid;
- analüüsida empiirilisel omavalitsusüksuste suuruse seost nende võimekust ja arengut iseloomustavate näitajatega.

¹ Fulltext article “The necessity of an administrative-territorial reform in a country: the case of Estonia” can be found on the CD attached.

Artikkel koosneb viiest osast. Esimeses käsitletakse riigi haldusterritoriaalse jaotuse teoreetilisi aluseid. Teises osas uuritakse Põhjamaade kogemusi riigi haldusterritoriaalse jaotuse kujundamisel. Kolmas osa on pühendatud haldusterritoriaalse jaotusega seostatud probleemidele Eestis, tuues välja omavalitsusüksuste võimekust ja arengut iseloomustavad näitajad. Neljandas osas analüüsitakse empiirilisel omavalitsusüksuste suurust ja selle võimekust ning arengutaset iseloomustavate näitajate seoseid Eesti omavalitsusüksuste andmete alusel erinevates omavalitsuste gruppides.

Riigi haldusterritoriaalse jaotuse küsimuses vastanduvad omavahel suurte ja väikeste kohalike omavalitsusüksuste pooldajate seisukohad. Suurte kohalike omavalitsuste otstarbekust põhjendatakse enamasti järgmiste väidetega: suured omavalitsused on majanduslikult efektiivsemad; suurtes omavalitsustes on demokraatia enam arenenud; suurtel omavalitsustel on paremad võimalused oma majandusarengu tagamiseks; suured omavalitsused suudavad paremini tagada avalike teenuste ning maksukoormuse õiglasema ning tulemuslikuma jaotuse. Nendest väidetest on enim kasutatud majandusliku efektiivsuse sõltuvus omavalitsusüksuse suurusest, mis tuleneb mastaabi- ja profiilisäästust.

Mastaabisääst ilmneb juhul, kui teenuse pakkumisega on seotud püsikulud; pakkumise mahu kasv võimaldab süvendada töötajate spetsialiseerumist ja tööjaotust; sisendite suures koguses ostmine võimaldab saada allahindlust ja vähendada muid kulusid. Mastaabisäästu eesmärgil omavalitsusüksuste liitmisel tuleb aga arvestada, et omavalitsusüksuste liitmisest tuleneval ruumilisel tsentraliseerimisel on ka negatiivne pool, eelkõige ääremaastumise süvenemine. Küsitav on aga üldse mastaabisäästu teoreetiliste seisukohtade kasutamine kohalike omavalitsuste poolt avalike teenuste pakkumise efektiivsuse prognoosimiseks, sest haldusteenused ei ole kuigivõrd standardiseeritud, väljundid ei ole selgelt eristatavad ja kvantitatiivselt mõõdetavad ning ühikukulud ei ole suure üldkulude osatähtsuse tõttu piisava täpsusega mõõdetavad.

Profiilisääst tekib suure hulga erinevate teenuste pakkumisel ühes organisatsioonis, näiteks kohalikus omavalitsuses, kui ühes organisatsioonis on paljusid erinevaid teenuseid pakkuda odavam kui paljudes spetsialiseerunud organisatsioonides üksikuid teenuseid pakkuda. Profiilisääst võib tekkida järgmistel põhjustel: ühised sisendid – ühele sisendile (näiteks kinnisvara, spetsialistid) toetudes on võimalik pakkuda erinevaid teenuseid ja neid sisendeid täielikult ära kasutada; ühised väljundid – põhiteenuse kõrval pakutakse mingi sisendi kasutamise tõhususe tõstmiseks kõrvalteenuseid (reoveepuhastusjaam pakub müügiks komposteeritud jääkmuda); seosed teenuste pakkumise protsesside vahel – ühe protsessi väljundid on teise protsessi sisenditeks (materiaalses või informatsioonilises mõttes).

Profiilisäästu argument omavalitsuste töö efektiivsuse omavalitsusüksuse suurusest sõltuvuse põhjendamiseks on aga samuti ühekülgne. Eripalgeliste teenuste koos pakkumine võib kaasa tuua juhtimise keerukuse kasvu ja sellest tulenev juhtimise kvaliteedi halvenemine. Teenuste pakkumise tsentraliseerimine suurendab enamasti

ka elanike kulused teenuste kättesaamiseks (nt. suuremad transpordikulud), mistõttu ühiskonna jaoks tervikuna võivad kulutused koguni kasvada.

Demokraatia arengu sidumine omavalitsusüksuste suurusega on esmapilgul vastuoluline, sest suuremat demokraatlikkust seostatakse sageli hoopis väikeste omavalitsustega. Suures omavalitsuses loeb ühe valija hääle vähem kui väikeses, mistõttu väheneb omavalitsusüksuse suurenemisel kodanike hääle mõjukus ning kodanike huvi mõjutada omavalitsuse otsuseid. Omavalitsusüksuse suurenemisest kardetakse, inimesed kaotavad oma territoriaalse identiteedi ja ühise otsustamise tunde ning seetõttu ka huvi omavalitsuse tegemiste vastu.

Samas on suurema demokraatiaalase teadlikkuse sidumine väikeste omavalitsustega probleemiline. Esiteks võib väiksemates omavalitsustes sotsiaalse ja kogukondliku ühtsuse argumendile tuginedes toimuda poliitiliste arutelude ja teisitõtlejate tõhusam allasurumine. Suuremates omavalitsusüksustes on poliitilised ja sotsiaalsed struktuurid üldjuhul mitmekesisemad ja seeläbi tekib ka opositsioonil suurem võimalus oma ideid vabamalt väljendada ja kaitsta.

Väikeste omavalitsusüksuste otstarbekuse põhjendamisel kasutatakse teoreetilise alusena enim kohalike kulutuste teooriat. Teooria võrdsustab omavalitsused justkui ettevõtetega, kes omavahel elanike pärast konkureerivad ning selle järgi täidetakse kõikide elanike eelistusi seda paremini, mida suurem on kohalike omavalitsuste arv ja mida enam nad üksteisest erinevad. Detsentraliseerimise ning omavalitsuste vahelise konkurentsiga võivad kaasnedä samas ka probleemid. Kohalike omavalitsuste liigne autonoomia ning piisava koordinaatsiooni puudumine võimutasandite vahel võimaldab omavalitsustel teha ebaefektiivseid kulutusi ning elada üle oma võimete, mille tulemuseks on eelarvedefitsiit ning omavalitsuste poolt võetavate laenude kallinemine nõutava riskipreemia suurenemise tõttu.

Suurte või väikeste omavalitsuste eelistamise vaidlusesse ei too lahendust ka püüd leida optimaalne omavalitsuse suurus, kasutades selleks **klubiteooriat**, Nimelt saab optimaalne omavalitsuse suurus eksisteerida ainult siis, kui omavalitsused pakuvad samasuguste kulukõveratega tooteid ja teenuseid. Tegelikult on aga teenuste kulukõverad erinevad.

Erinevate teoreetiliste käsitluste analüüsist selgub, et nii suurtel kui ka väikestel omavalitsustel on omad eelised ja puudused. Neid vastandlikke käsitlusi sünteesivat metateooriat ei ole omavalitsusüksuste suuruse määramiseks välja arendatud. Samuti on selge, et optimaalset omavalitsuse suurust ei saa tänu avalike teenuste erinevatele kulukõveratele eksisteerida ainult siis, kui omavalitsused pakuvad samasuguste kulukõveratega avalikke teenuseid. Teoreetiliselt põhjendatud kooskõlalist lahendust riigi haldusterritoriaalse jaotuse probleemile ei ole seega olemas.

Teoreetilise lahenduse puudumisel võib väärtuslikku infot tegutsemiseks anda teiste riikide kogemuste uurimine. Kogemuslik lähenemine toetub lootusele, et välisriikides toimivaid avaliku halduse territoriaalse korralduse lahendusi on võimalik üle kanda vaatlusalusesse riiki. Selline arusaam tuleneb asjaolust, et

erinevates riikides on halduskorralduse põhieesmärgid sarnased. Tähelepanuta jäetakse aga asjaolu, et lisaks eesmärkidele mõjutavad avaliku halduse korraldust ja selle efektiivsust veel mitmed tegurid, nagu kultuurilised, geograafilised, ajaloolised, demograafilised, sotsiaalsed, juriidilised. Seega tuleb väliskogemuste uurimisel pöörata peamine tähelepanu lähenemiskiiside tundmaõppimisele, mitte lahenduste kopeerimisele.

Artiklis vaadeldakse haldusterritoriaalset jaotust ja haldusreformide kogemusi Põhjamaades – Soomes, Rootsis, Norras, Taanis ja Islandil, ning tuuakse välja need tegurid, millega tuleks Eestis haldusterritoriaalse korralduse kava luues arvestada. Põhjamaade kogemused on väga erinevad. Kui Taanis ja Rootsis on keskvalitsus läbi viinud mitmed kohustuslikud omavalitsuste liitmiste voodud, siis Soomes, Norras ja Islandil on omavalitsuste liitumised toimunud eelkõige vabatahtlikkuse alusel. Erinevuste üheks põhjuseks võib olla riikide erinev ajalugu ja erinev nägemus munitsipaalsektori rollist ühiskonnas. Eesti sarnaneb seejuures just Norra, Islandi ja eriti Soomega.

Omavalitsuste suuruste võrdlemisel selgub, et Eesti omavalitsusüksuste keskmine rahvaarv on oluliselt väiksem kui Põhjamaade omavalitsusüksustes (v.a Island) ning ka pindala poolest on Eesti omavalitsusüksused palju väiksemad. Seetõttu võib Eesti haldusterritoriaalses korralduses olla ruumi omavalitsuste liitumiseks. Rohkem huvi pakub aga Soome kogemus, kus omavalitsusüksuste ühendamise (suurendamise) asemel on keskendunud nende koostöö edendamisele, sh keskvalitsuse poolt organiseerituna.

Empiirilises osas kirjeldati Eesti haldusterritoriaale jaotuse kujunemist ja toodi nende põhjal välja näitajad, mille abil analüüsida omavalitsusüksuse suuruse mõju selle majanduslikule, rahanduslikule ja demokraatlikule arengule.

Analüüsitud omavalitsusüksuste olukorra näitajad võib jaotada nelja gruppi:

- avalike teenuste pakkumise võimekust ja omavalitsuste arengudünaamikat kirjeldavad näitajad,
- omavalitsuste finantsvõimekust kirjeldavad näitajad,
- demokraatia arengut kirjeldavad näitajad,
- omavalitsuste kuluefektiivust kirjeldavad näitajad.

Esimesse gruppi kuulusid positsioon Eesti kohaliku omavalitsuse võimekuse indeksi paremusjärjestuses, positsioon omavalitsusüksuse territoriaalarengu indeksi paremusjärjestuses ja Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse arenguindeks. Teise gruppi kuulusid Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse finantsindeks, omavalitsusüksuste laenuvõime reserv ja omavalitsusüksuse vabalt kasutatavate tulude ja kogutulu suhe. Kolmandasse gruppi kuulusid 2009. aasta kohalike omavalitsuste volikogude valimiste näitajad: valimisaktiivsus, valimistel osalenud nimekirjade arv, kandidaatide kogu arv ja selle suhe elanike arvuga ning mandaatide arv ja selle suhe elanike arvuga. Neljanda grupi näitajaks valiti omavalitsuste üldised valitsussektori teenuste kulud elaniku kohta.

Analüüsimeetodina kasutati korrelatsioonianalüüsi, mille abil uuriti omavalitsusüksuste arengut iseloomustavate näitajate seoseid omavalitsuste suurust kirjeldavate näitajatega, milleks valiti omavalitsuse elanike arv, pindala ja rahvastikutihedus.

Läbiviidud analüüside tulemusel selgus, et puuduvad empiirilised tõendid, mis kinnitaks oluliste suuruseeliste esinemist omavalitsusüksustes ning omavalitsuse optimaalse suuruse olemasolu omavalitsuste praeguste ülesannete ja rahastamisüsteemi korral. Suuruseeliste ja omavalitsuse optimaalse suuruse puudumine ei võimalda õigustada haldusterritoriaalse jaotuse muutmise (reformi) vajalikkust.

Teoreetiliste ja empiiriliste tõendite puudumine haldusterritoriaalse reformi vajalikkuse kohta tähendab, et ainult haldusterritoriaalse reformi abil ei ole võimalik oluliselt parandada Eesti omavalitsusüksuste avalike teenuste pakkumise võimekust ja majanduslikku ja demokraatlikku arengut. Tulevaste uuringute seisukohalt tähendab see eelkõige avalike teenuste analüüsimist nende majandusliku efektiivsuse, kvaliteedi ja kättesaadavuse põhjal, tegemaks kindlaks erinevate teenuste pakkumise optimaalsed piirkonnad. Erinevate teenuste pakkumiseks tuleks luua väikeste omavalitsuste ülesed (nende koostööl rajanevad) teenuste pakkumise piirkonnad või liigendada suured omavalitsusüksused teenuste pakkumise osapiirkondadeks.

Riigi haldusterritoriaalse jaotuse küsimust ei saa omavalitsusüksusi liites ühe hoobiga lihtsalt lahendada. Selle asemel tuleb omavalitsustele pandud ülesannete lõikes analüüsida avalike teenuste erinevate efektiivsusstandardite seisukohalt optimaalse suurusega pakkumispirkondade kujundamist ja luua tingimused kohalike omavalitsuste koostööks. Omavalitsusüksuste sunniviisiline liitmine on põhiseadusvastane, samas on aga keskviimul võimalus ilma omavalitsuste autonoomiat kahjustamata sekkuda avalike teenuste pakkumispirkondade kujundamisse. Olukorra parandamine eeldab aga pakkumispirkondade kujundamisel adekvaatset sisulist analüüsi, mitte jõu rakendamist või sellega ähvardamist.

IS THE EUROPEAN CURRENCY EURO PUT AT RISK?¹

Armin Rohde, Frank Ehrhold
Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald

Summary

At the background of the current Greek or European national debt crisis there could be found, especially in German media, a lot of public statements that due to high national debt and due to huge relief programmes to help several member states of the Euro-Currency-Area the European currency Euro is put at very high risk. But neither inflation rates within the Euro-Currency-Area nor exchange rate movements of the Euro since 1999 to 2011 give reasons to believe that an up to now success story of the Euro will come to a sudden end in shortness. But if you ask, why a possible end of the Euro is predicted, you will find that the threat scenarios are only a political vehicle to give legal reasons for common financial help to some highly indebted member states of the Euro-Currency-Area. The legal framework of the European Monetary Union (EMU) in principle forbids giving common financial help to single member states if these countries get into a plight on own responsibility. This is the so called No-Bail-Out Clause. But if a member state got into a plight on the basis of an unusual occurrence, which is not under its control, then it is possible in a legal way to give common financial help to such countries. So while too high national debt is a plight situation, which is undoubtedly a result on own responsibility of a country, this is definitely not the case if there exist any dangers for the Euro. So announcing, that the Euro is put at high risk, opens legal possibilities for governments for common financial help.

On the other hand it often has been argued that increasing national debt will inevitably lead to higher inflation rates and will endanger a currency by permanent devaluation. Put in a historical context all phases with high inflation rates due to increasing national debt occurred only, when national governments had institutional access on dependent central banks. Under such circumstances national governments could force monetary policy to finance the growing inflation processes by creating new money. But the institutional and legal framework of the European monetary policy will give sufficient protection against inflation pressure due to increasing national debt. This is achieved by three pillars which complement each other. At first, the European Central Bank (ECB), as well as all national central banks, are independent from national governments with legal guarantee. That means, for monetary policy, especially for its representatives, exist a very high degree of autonomy. Secondly, monetary policy is formally obliged to fulfill its legal primary objective to maintain stability of the price level. Third, all national central banks as well as the ECB are prohibited by law to finance directly national government debt. But whether these three pillars in fact will guarantee a high degree of stability of the

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Ist der Euro gefährdet?“ findet der Leser auf der beigefügten CD.

price level even in a situation with increasing national debt this depends of a correct use of the three pillars by the representatives of the monetary policy.

For example the decision of the Governing Council of the ECB in May 2010, to buy treasury loans from highly indebted member states of the EMU, this is the so called Securities Markets Programme, opened a discussion in public, whether or not this buying of treasury loans had been a first step away from the content of the three pillars. As the ECB do not buy the treasury loans directly from the debtors the Securities Markets Programme is no offence against legal regulations and so it is no violation of the third pillar to maintain stability of the price level. And as the amounts of liquidity provided as a side effect of buying treasury loans are relatively small compared with the total amount of liquidity provided by the ECB normal monetary policy operations and as the ECB neutralized the liquidity effects of buying treasury loans continuously by fine-tuning operations the probability of inflation pressure resulting from this Programme can be neglected. But beside this discussion it should be clear that the acid test whether or not the ECB will exhaust the formal contents of the three pillars for maintaining stability of the price level, will depend on the answer to the question, whether the ECB will be able to absorb in time the huge amounts of liquidity additionally provided in the aftermath of the international financial crisis as well as in the aftermath of the Greek or European national debt crisis by historical low key interest rates. Absorbing these amounts of liquidity will be accompanied by rising interest rates in the Euro-Area. But rising interest rates will create massive resistance especially in those countries with high national debt. In this respect it is crucial to repeat that from a legal point of view the ECB at every time should be able to resist these pressures. There is no convincing reason, why the Euro should be put to risk on that way, except the ECB would not make correct use of its legal possibilities.

But the Euro and the Euro-Currency-Area could be put to risk on another way, which actually is not so much under observation in the public. The most danger for the European currency or the European-Currency-Area can be seen in a drifting apart of national competitiveness between member states of the Euro-Area. When comparing wage developments within the Euro-Area it is striking that in the past 10 – 15 years real wages for example in Germany stayed relatively static and between 2000 and 2008 real wages even declined by 0,8% compared to an average wage increase of 13,6% in the other 15 member states of the EMU of that time. At the same time, and especially caused by moderate wage rising, Germany's domestic demand also stayed relatively static and the German average inflation rate was considerably lower than in most other member states of the EMU. So you can state, that different wage policies in the member states of the Euro-Area in the past had led to different national inflation rates and had caused calculated real exchange rate movements, although within a Monetary Union no nominal exchange rate movements are possible. But arithmetic or calculated real exchange rate movements nevertheless have lasting influence on national competitiveness, which for example hamper international trade in the case of real appreciation or which promote international trade in the case of real depreciation. So lower inflation rates in

Germany led to a real depreciation and thus created shifts in national competitiveness within the Euro-Area towards Germany.

From this perspective it's not surprising that 40% of Germany's exports are distributed within the Euro-Area and additionally 20% had been exported to members of the European Union which aren't part of the monetary union, but which partly have fixed their exchange rates to the Euro. In order to decrease national competitiveness disadvantages member states with a significant competitiveness disadvantage need to increase price stability and outperform Germany's price stability for prolonged time period. From a historical point of view this seems unattainable due Germany's extensive history in keeping prices stabilized and the tendency of other member states to have a more moderate inflation rate. A permanent reduction of competitiveness imbalances will not be achieved by increasing average wages (and inflation) in Germany or cutting down wages in member states with disadvantages. Thus creates high tensions within the Euro-Area and perhaps leads to the downfall of the Euro and the EMU. An appropriate solution for this matter would be a coordinated wage policy in which all member states coordinate wage developments as they embrace monetary policy accordingly to the principles of the European monetary union as an act of commonly shared interests.

NÕUDLUSPOOLSED INNOVATSIOONIPOLIITIKAD JA JÄTKUSUUTLIK ARENG EUROOPA LIIDU VÄIKERIIGIS¹

Tõnu Roolah
Tartu Ülikool

Majandusliku ja sotsiaalse arengu jätkusuutlikus on tihedalt läbipõimunud vajadusega luua uusi innovaatilisi lahendusi, mis säästaks samas keskkonda. Arengule suunatud uuendused kipuvad olema radikaalsed ning seetõttu seotud suure ebakindluse ja riskiga. Ettevõtjad on nii suure riskiga projektidega tegelemise osas sageli kõhklevad, sest saadav kasu on ebakindel ja keerukas hinnata. Seevastu ühiskonna jaoks on oluline ja soovitatav toetada lahendusi, mis tõstavad majanduslikku, sotsiaalset ja/või keskkonnaalast jätkusuutlikkust.

Nõudluspoolse innovatsioonipoliitika meetmed aitavad muuta uute ja innovaatiliste lahenduste nõudlustingimused läbipaistvamaks ja tõsta erasektori huvi nende lahenduste rakendamise vastu. Asjakohaste standardite ja eeskirjade jõustamine, riigihangete programmid, toetused ja muud vahendid on suunatud ettevõtjate ja tarbijate käitumise muutmisele jätkusuutlikumaks, parandades seeläbi riigi arengu võimalusi.

Kahjuks seisavad poliitikud ise samuti vastamisi suure ebakindlusega, sest poliitilised meetmed kipuvad andma ebatäiuslikke tulemusi alahinnates kahjulike kõrvalmõjusid või pikaajalisi tagajärgi. Nimetatud meetmeid võivad samuti osutada turu- või süsteemitorkeid ülemääraselt kompenseerivateks. Selline isegi ainult ajutist laadi ülereaktsioon, võib tekitada hoopis uusi probleeme ja tasakaalustamatuseid. Seega võtmeküsimus on poliitikate peenhäälestamine selliselt, et positiivsed tulemused kaaluks selgelt üles häired.

Minevikukogemused ja teiste maade praktikad on mõneti abiks võimalike asjakohaste meetmete leidmisel, kuid need allikad pole samuti täiuslikud. Dünaamilise maailmas ei ole minevik parim suunaandja, sest raamtingimused muutuvad mõnikord väga kiiresti. Teiste riikide parimaid tavadeid ei pruugi olla ülekantavad või sobivad oluliselt erineva arengutaseme ja -musteri või kultuuri tõttu. See tähendab, et poliitika loomes tuleb kasuks erinevate seisukohtade, poliitika mõdotmete ning elementide täiendav analüüs selgitamiseks nende üksikasjalikku mõju.

Käesoleva uuringu eesmärgiks on pakkuda välja nõudluspoolse poliitika meetmeid puudutavaid ettepanekuid parandamiseks nende meetmete mõju arengu jätkusuutlikkusele. Arutelu keskendub nõudluspoolsete innovatsioonipoliitikate ja jätkusuutlikkuse olemust ning eripärasid selgitavale kirjandusele. Lisaks nendele teoreetilistele ja empiirilistele käsitlustele on kaasatud mõningad näited Eesti tegevuspraktikast.

¹ Fulltext article “The demand-side innovation policies and sustainable development in the small EU country” can be found on the CD attached.

Nõudluspoolset innovatsioonipoliitikat on defineeritud kui riiklike meetmete kogumit, mis on suunatud innovatsioonide nõudluse suurendamisele, innovatsioonide kasutuselevõtu tingimuste parandamisele ja/või nõudluse olemuse määratlemisele, et seeläbi anda tuge nii innovatsioonidele kui nende levikule. Mõnevõrra uuemateks aspektideks antud poliitikate sihina on eeltoodus innovatsioonide kasutuselevõtu soodustamine ja nõudluse olemuse selgumisele kaasa aitamine.

Nõudluspoolsete meetmete tugev seotus Euroopa Liidu tasandi standardite, hanketingimuste ja tööstuspoliitika normidega viitab sellele, et teataval määral reguleeritakse neid poliitikaid liiduüleisel tasandil. Siiski saab riigi innovatsioonipotentsiaali arengut tõhusalt soodustada ainult kasutades paindlikke ning hea reageerimisvõimega süsteeme, mis arvestavad muutusi kohalikus tegevuskontekstis. Seega on nõudluspoolse innovatsioonipoliitika valdkonnas eripäraste riikide ja kultuuride konkurentsi ning koostöö segunemine arenguteena realistlikum variant kui liiga tsentraliseeritud poliitikaga stsenaarium.

Arengud nõudlusele orienteeritud innovatsioonipoliitika suunas on tihedalt seotud innovatsiooniteooria ja mudelite arenguga. Innovatsiooni süsteemne vaade toetab arusaama, et innovaatilise kasvu üheks peamiseks tõukejõuks on süsteemi liikmete vahelised tihedad suhted. Innovatsioonisüsteemid hõlmavad pakkumise poolelt innovatsioonivõimekuste loomist ning nõudluse poolelt turgude tekitamist innovatsioonidele. Need pooled on seotud tootja-kasutaja suhete kaudu, mida mõjutavad omakorda mitmesugused innovatsioonipoliitika meetmed.

Pakkumise poole ja nõudluse poole eristamine ei ole siiski innovatsioonipoliitikale ainuomane nähtus, vaid majanduspoliitika ja –teooria valdkonnas üldkasutatav lähenemisviis. Kaasagedes nõudluspoolsed poliitikad lisavad väärtust eeskätt tervikliku lähenemisenurga abil ja meetmete vastastikkuseid seoseid arvestades. Need innovatsioonipoliitikad peaksid aitama kõrvaldada turu- ja süsteemitõrkeid, realiseerida eripäraseid ühiskondlikke eesmärke, ajakohastada majandust ning luua juhtiva turu tekkevõimalusi. Nõudluspoolsed innovatsioonipoliitikad on sageli üpris kontekstikesksed. Neid tuleks teistest riikidest saadud kogemuste baasil kindlasti sihtmajanduse oludele sobivaks kohandada, mitte üritada lihtsalt järele teha.

Vastavalt ÜRO poolt heaks kiidetud nägemusele on jätkusuutlik ehk säästev areng seesugune loodusvarade kasutamine, mille eesmärk on rahuldada inimeste vajadusi, säilitades samas keskkonda nii, et neid vajadusi oleks võimalik rahuldada mitte ainult olevikus, vaid ka tulevastel põlvkondadel. See määratlus keskendub suuresti just looduskeskkonna ja –varade heaperemehelikule majandamisele, kuid uuem arusaam jätkusuutlikkuse olemusest on laiem. Eeskätt sotsiaalteadustes ning samuti mitmete poliitikate kujundamisel on jätkusuutlikku arengu määratlus seotud pigem teatud trendide ning arenguprotsesside elujõulisusega ka tulevikus. Selle üldisema määrangu kohaselt on keskkonna säästmine vaadeldav jätkusuutlikkuse baasina, majandusliku kasvu jätkusuutlikkus vahendina ning sotsiaalse heaolu tõus jätkusuutliku arengu sihina. Sellise baas-vahend-siht lähenemise kaudu hõlmab

jätakuuutlik ehk säästlik areng üldisemas mõttes seega nii keskkonnaalast, majanduslikku kui sotsiaalset mõõdet.

Kliimamuutuste ohjamise ja taastuvate loodusressursside osakaalu tõstmise kõrval energeetikas, seostuvad jätakuuutliku arengu mitmetasandilised väljakutsed maailmas veel transpordisüsteemide kaasajastamisega, tööhõive tagamise, hariduse arendamisega, uurimus- ja arendustõõsse ning innovatsioonidesse panustamisega, vaesuse vähendamisega ning sotsiaalse tõrjutuse piiramisega. Eesti kui väikeriigi rakursist on jätakuuutliku arengu alameesmärkidena tähtsal kohal veel kultuuri elujõulisuse säilitamine ning ühiskonna teadmiste põhisuse arendamine, et seeläbi kompenseerida materiaalsete ressursside piiratust riigis.

Euroopa Liidu väikeriigi nõudluspoolsete innovatsioonipoliitikatega tuleks hõlmama nii sissetulevaid kui välisriikidesse tehtavaid otseseid välisinvesteeringuid ning nende seoseid, Euroopa Liidu finantseerimiskeeme, osalemist ühises uurimis- ja arendustõõs ja teisi rahvusvahelisi aspekte. Sellele vaatamata peaks nende nõudluspoolsete meetmete põhifookus seostuma kodumaiste innovatsioonide ja innovaatiliste teadmiste absorbeerimisvõimekuse soodustamisega. Innovatsioonide nõudlust tuleks määratleda rahvusvahelises mõõtnes. Samas peaks see võimaldama riigi ettevõtetel nendes innovaatilistes lahendustes panustamise kaudu kasu saada. Väikeriigi poliitikasüsteemid on üldiselt paindlikud, kuid ressurssinappusest tingitud piirangutega.

Ülemaailmne koostõõ jätakuuutliku arengu valdkonnas sai olulise tõukejõõ 1992. aastal ÜRO egiidi all Rio de Janeiros toimunud konverentsil, kus kiideti heaks 21. globaalses säästva arengu tegevuskava Agenda 21 kuni aastani 2030 ja muud dokumendid ning loodi ÜRO säästva arengu komisjon. Regionaalses plaanis on olulised suunisdokumendid Euroopa Liidu säästva arengu strateegia ja Euroopa Liidu kasvustrateegia „Europe 2020“.

Jätakuuutliku ehk säästva arengu poliitikele loob Eestis aluse 1995. aastal riigikogu poolt vastu võetud Säästva arengu seadus. Alates 1996. aastast tegutseb Eestis ka säästva arengu ekspertide komisjon, mille koosseisu ja ülesandeid on vastavalt muutuvaltele vajadustele kohandatud. Jätakuuutliku arengu pikaajaline raamdokument on Eesti säästva arengu riiklik strateegia „Säästev Eesti 21“, mis tõõtati välja mainitud komisjoni koordineerimisel ja võeti vastu aastal 2005. Antud strateegia määratleb Eesti ühiskonna arendamise eesmärgid ning seostab keskkonnaalased, majanduslikud ja sotsiaalsed arengud kooskõlas ülemaailmsete ja Euroopa Liidu tasandi säästva arengu alaste suunistega. Eesti jätakuuutliku arengu pikaajalised eesmärgid on Eesti kultuuriruumi elujõulisus, inimese heaolu kasv, sotsiaalselt sidus ühiskond ning ökoloogiline tasakaal. Üldiseks arengusuunaks seati riigi liikumine teadmuspõhisel ühiskonna suunas. Tõõdud eesmärged viiakse ellu valdkondlike arengudokumentide toel asjakohaste ministeeriumide poolt. Strateegia üldist elluviimist ja tervikaruandluse koostamist koordineerib alates 2006. aastast Riigikantselei strateegiabüroo.

Nõudluspoolsete poliitikameetmete analüüs ning Eesti jätkusuutliku ehk säästva arengu poliitika laiem kontekst võimaldab pakkuda välja järgmised ettepanekud poliitikasuundade arendamiseks:

- Selleks, et saada täiel määral kasu Euroopa Liidu kõigetasemeliste poliitikatega toetuskeemidest peaks Eesti jätkusuutliku arengu poliitika keskenduma süsteemi arendamisele keerukamate riikliku poliitika meetmete, sealhulgas uudsete ja selgelt nõudlusele orienteeritud poliitikameetmete, suunas;
- Üldsuse teadlikkust jätkusuutliku ehk säästva arengu saaks tõsta luues uue koordineeriva asutuse, mis jätkuvalt koordineerib siseriiklike poliitilisi meetmeid, kuid lisaks toimib teema edendaja ja tutvustajana, kaasates nii avalikud kui eraalgatused ja toetajad;
- Jätkusuutliku arengu tegevussuuna alaeasmärkide tõhusama tervikuks seostamise soodustamiseks tuleks võtta tarvitusele täiendavat nõudluspoolset meetmeid, mis tõstavad fookusesse just alateemade omavahelise koostoime;
- Jätkusuutlikule arengule suunatud nõudluspoolsed algatused peaksid olema rohkem tõukejõu iseloomuga, hõlmates pigem aja jooksul arenevaid dünaamilisi poliitilisi meetmeid kui suhteliselt jäikasad tugimeetmeid, mis võivad põhjustada ülereaktsioone;
- Teadmispõhise ühiskonna arengutsenaariumi elluviimist saaks soodustada pannes paika selgelt ja täpselt määratletud arengu verstapostid, mis muudaks mõiste oluliselt konkreetsemaks ja vähem abstraktseks;
- Jätkusuutliku ehk säästva arengu algatused peaksid rohkem keskenduma väärtust lisavatele uuendustele kasutades selleks innovatsioonipoliitika vahendeid, sealhulgas nõudluspoolse innovatsioonipoliitika meetmeid;
- Eesti jätkusuutlikule arengule suunatud nõudluspoolse innovatsioonipoliitika juures tuleks samuti kasutusele võtta niiõelda baas-vahend-siht lähenemisviis, kuid lisaks keskkonnale tuleks jätkusuutlikkuse baasina Eestis käsitleda ka kultuuri ja teadmistega seotud aspekte.

Jätkusuutliku ehk säästva arengu poliitika Eestis on keeruline, sageli poliitikavaldkondade vahelist koostööd eeldav ning tugevalt mõjustatud Euroopa Liidu ja ülemaailmse tasandi poliitikatest. Samas on nõudluse aspektid asjakohastes poliitikavaldkondades siiski sageli pakkumispoolsete algatuste poolt domineeritavad. Uuenduslike ja jätkusuutlike lahenduste nõudluse soodustamiseks tuleks kasutada rohkem kogukondlikku poliitika koordineerimist, mis aitaks kasvatada avalikkuse teadlikkust ning seada arengu verstapostid ühiskonnale tervikuna, mitte ainult poliitika valdkondade eest vastutajatele.

Nõudluspoolne innovatsioonipoliitika ja jätkusuutlik arengu on mõlemad suhteliselt uued käsitlused, mille eesmärk on ühiskondlik areng. Mõned nende elemendid, nagu riigihanked ja keskkonnaprobleemidega tegelemine, ei ole siiski iseenesest uued. Ometi on seesugused tervikvaated innovatsiooni ja üldisema ühiskondliku arengu arutelu ning poliitikate tähelepanu all vaid ligemale paar aastakümnet. Need kontseptsioonid pakkuvad integreeritud vaatenurka vastavatele poliitikatele.

Jätkusuutliku arengu poliitika nõudluspoolseid meetmeid Eestis mõjutavad tugevalt ülemaailmse ja Euroopa Liidu tasandi strateegiad ja tegevuskavad. Seetõttu on mõned riiklikud algatused veidi liiga orienteeritud Euroopa Liidu tugivahendite ärakasutamisele omamata veel piisavalt võimekusi, mis võimaldaks realiseerida meetme sügavamad taotletavad pikaajalised kasud. Poliitikate elluviimist võiks tõhustada integreerivama koordineerimise, dünaamiliste käivitava loomuga meetmete, uuendustele ja haridusele keskendumise suurendamise ja arengu verstaapostide täpsema määratlemise abil.

Käesoleva uuringu piiranguks on ammendava lähteinformatsiooni vähesus nõudlusele orienteeritud poliitikameetmete mõju kohta säästvate ehk jätkusuutlikule arengule. Strateegiate dokumendid, hindamisaruanded ja ülevaated ei suuda katta antud küsimuste kogu keerukust. Need allikad võimaldavad teha küll mõningaid esmaseid üldistusi, kuid varjatute koostoitete väljaselgitamine nõuaks täiendavaid uuringuid.

Uuringu mõju teoreetiliste käsitluste arengule väljendub võimalustes seostada nõudluspoolsete poliitikate ja sealhulgas nõudluspoolsete innovatsioonipoliitikate käsitlusi jätkusuutlikkuse teemat vaatlevate uuringutega. Seda mitte ainult riigi tasandi uuringutes, vaid ka võrdlevuuringute tarbeks ja isegi organisatsiooni tasandi uuringutes. See lähenemine võiks pakkuda mitmeid uusi uurimisteemasid.

Mõju juhtimisele seisneb ettevõtetele suunatud nõudluspoolsete poliitikameetmete abistavas rollis säästva ettevõtluse põhimõtete rakendamisel juhtimises. Nende põhimõtete kasutuselevõtt soodustab tõenäoliselt ka ettevõtte imago arendamist klientide, tarnijate ja teiste partnerite silmis. Avaliku ja erasektori partnerlusvõimalused jätkusuutlikkuse alal pakuvad samuti mõningaid uusi kasumivõimalusi.

Tulevased teadustööd võiks keskenduma nõudluspoolse innovatsioonipoliitika meetmete konkreetsele rollile senisest ühtsemate ja seostatumate säästva arengu programmide ning toetuskeemide pakkumisel. Teadmispõhise ühiskonnani jõudmise teel paiknevate verstaapostide täiendav määratlemine väärrib samuti interdistsiplinaarset uurimistähelepanu ja avaliku arutelu. Kõrgeltarenenud ja jätkusuutlikkusele orienteeritud innovatsioonisüsteemi arendamine on veel üks väärtuslik tulevane uurimissuund.

DISKONTEERIMISMÄÄRA LEIDMINE RIIKLIKELE INVESTEERIMISPROJEKTIDELE EESTI RIIGI KINNISVARA NÄITEL¹

Priit Sander, Oliver Lukason, Kaia Kask
Tartu Ülikool

Sissejuhatus

Olukorras, kus tuleb omavahel võrrelda erinevatel ajahetkedel tekkivaid ja/või erineva riskitasemega rahavooge, kasutatakse äriettevõtetes raha ajaväärtuse kontseptsioonist tulenevat rahavoogude diskonteerimist. Sobiva diskonteerimismäära hindamine on aga enamasti problemaatiline, kuna selle peamine komponent – investorite tegelik nõutav tulunorm – pole turuandmete baasil otseselt jälgitav. Samane probleem esineb ka riiklike investeeringute puhul.

Käesoleva artikli fookuses on riiklike pikaajaliste kinnisvarainvesteeringute jaoks sobiva diskonteerimismäära leidmisega seonduvate probleemide analüüs ning võimalike lahendusvariantide pakkumine. Teema aktuaalsus tuleneb faktist, et riikliku kinnisvarastrateegia kohaselt toimub lähiaastatel rida olulisi sündmusi, muuhulgas ebavajaliku ja üldotstarbelise vara müük, enamiku eriotstarbeliste varade üleandmine RKASile, haldusteenuse pakkumise tsentraliseerimine. Enamus realiseeritavast kinnisvarast on oma olemuselt kommerts-kinnisvara. Kommerts-kinnisvara hindamisel on üheks peamiseks meetodiks tulumeetod, mille rakendamine eeldab ühe sisendina diskonteerimismäära kasutamist.

Teoreetiline tagapõhi riiklike investeeringuprojektidele sobiva diskonteerimismäära leidmiseks

Kuigi ka äriettevõtetes pole välja kujunenud päris ühest lähenemist, kuidas hinnata sobiva diskonteerimismäära suurust, on riiklike projektide puhul lahknevused erinevate majandusteadlaste arusaamades veelgi suuremad. Laias plaanis võib eristada kahte alternatiivset lähenemist: sotsiaalsel alternatiivkulul (*social opportunity cost*) ja sotsiaalsel ajalise eelistuse määral (*social rate of time preference*) põhinevad lähenemised.

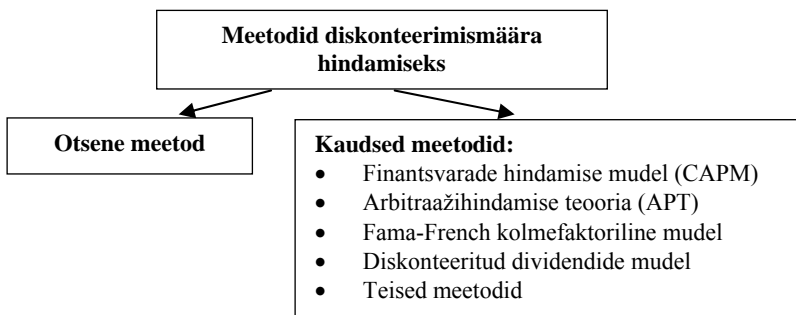
Neist esimese aluseks on arvamus, et riigi poolt teatud projektile rakendatav diskonteerimismäär ei tohiks erineda diskonteerimismäärast, mida selle projekti puhul rakendaksid erainvestorid. Lähenemine lähtub ideest, et projekti käivitaja juriidiline staatus ei mõjuta projekti riskitaset ning et lõppkokkuvõttes on ka riiklike projektide korral investoriteks eraisikud. Sellist lähenemist soovitatakse kasutada, langetamaks otsust näiteks mingi toote või riikliku teenuse tootmise erinevate võimaluste vahel, aga ka kõigi selliste investeeringute puhul, kus projekti rahastajateks võiksid põhimõtteliselt olla ka erainvestorid.

¹ Fulltext article “Discount rate for government projects: the case of government real estate in Estonia” can be found on the CD attached.

Sotsiaalse ajalise eelistuse määra kasutamine diskonteerimismäärana tugineb tõdemusel, et investeeringute tegemine tähendab sisuliselt tarbimise edasilükkamist. Seega peaks diskonteerimismäära aluseks olema selline intressimäär, mille saamisel oleksid inividid valmis tarbimiskulutusi edasi lükkama. Selle lähenemise korral ei pöörata erilist tähelepanu riikliku investeeringuga kaasnevate tulevaste rahavoogude riskitasemele, põhjendades seda muuhulgas asjaoluga, et kollektiivsete investeeringute tegemisel on riskitase väiksem ning et suurema diskonteerimismäära kasutamine pole tulevaste põlvkondade suhtes õiglane. Samas on mõned majandusteadlased (nt. Krishnaswamy *et al.* 1994) arvamusel, et agentuurikulude tõttu on riiklike projektide riskitase hoopis suurem kui eraprojektidel ning ka kasutatav diskonteerimismäär peaks seetõttu olema suurem. Majandusteadlased (nt. Sandmo ja Dreze 1971) on välja pakkunud ka mitmeid kompromissvariante, soovitades näiteks diskonteerimismäära leidmisel arvestada sellega, palju vähendab konkreetne riiklik investeering tarbimist ja kui palju erainvesteeringuid. Kokkuvõtvalt võib väita, et majandusteadlaste hulgas puudub ühtne seisukoht parima lähenemine osas ning nii mõnigi kord võivad ka ühe riigi erinevad valitsusasutused kasutada põhimõtteliselt erinevaid lähenemisi.

Erinevad meetodid riiklike kinnisvarainvesteeringute jaoks sobiva diskonteerimismäära leidmiseks

Paljud riiklikud kinnisvarainvesteeringud on sellised, mille puhul võiksid projekti rahastajateks põhimõtteliselt olla ka erainvestorid, kes siis kinnisvara riigile välja rendivad. Sellest tulenevalt on artikli autorid seisukohal, et riiklike kinnisvarainvesteeringute puhul tuleks enamasti kasutada erainvestoritega samu diskonteerimismäärasid. Rahandusteooria kohaselt peaks rakendatav diskonteerimismäär sisaldama investori nõutavat tulumormi ja muid kulusi (nii kapitali hankijale kui ka pakkujale tekkivad tehingukulud), mis tekivad seoses kapitali kaasamisega. Investori nõutava tulumormi leidmiseks saab kasutada nii otseseid kui ka kaudseid meetodeid (vt joonis 1).



Joonis 1. Erinevad meetodid diskonteerimismäära hindamiseks (autorite koostatud).

Investori nõutav tulunorm peaks omakorda sisaldama riskivaba tulunormi (mis kompenseerib investorile tarbimise edasilükkamisest tingitud ebameeldivused ning raha ostujõu vähenemise) ning riskipreemiat, mis kompenseerib rahavoogudega seotud riskitaset (kusjuures enamik rahandusteadlastest on veendumusel, et vaadelda tuleks üksnes seda osa riskist, mida pole võimalik hajutada).

Joonisel 1 toodud meetoditest on praktikas kõige laialdasemat aktsepteerimist leidnud finantsvarade hindamise mudel (CAPM). Finantsvarade hindamise mudeli näol on tegemist turu tasakaalumudeliga, mis põhineb Markowitzi portfelliteoorial, Tobini eraldusteoreemil ning tervel hulgal kitsendavatel eeldustel. Hoolimata asjaolust, et paljud neist eeldustest pole praktikas täidetud, on CAPM kujunenud maailmas üheks enimkasutatud meetodiks diskonteerimismäära hindamisel. Seda mudelit kasutatakse ka hinnaregulatsioonile alluvate ettevõtete puhul nii Eestis kui ka mujal maailmas. Samuti on CAPM-i põhiselt Eestis riigi poolt paika pandud nõutav tulunorm riigile kuuluva kinnisvaraarenduse ja -haldusettevõtte (Riigi Kinnisvara AS) kohta.

Finantsvarade hindamise mudeli kasutamine kinnisvara nõutava tulunormi leidmiseks Eesti oludes

Finantsvarade hindamise mudeli kohaselt sõltub nõutav tulunorm (R_i) riskivabast tulunormist (R_F), aktiva süstemaatilist riski väljendavast beetakordajast (β_i) ning tururiskipreemiast (RP_m):

$$(1) \quad R_i = R_F + \beta_i \cdot RP_m$$

Välja on töötatud ka mitmeid finantsvarade hindamise mudeli modifikatsioone võtmaks arvesse nt väikeettevõtte riskipreemiat, koguriski taset, likviidsusriski jms.

Riskivaba tulumäärana kasutatakse enamasti valitsuse pikaajalise võlakirja tulusust. Kuna Eesti riik ei ole hetkel pikaajalisi võlakirju emiteerinud, võetakse aluseks kõrgeima krediitireitinguga eurotsooni riigi (Saksamaa) pikaajaliste (10 aastat) võlakirjade tulusus. Kuna seoses finants- ja majanduskriisiga on intressimäärade tase tunduvalt madalam nende ajaloolisest keskmisest, võetakse aluseks viimase 10 aasta keskmised tulusused (3,95%). Hinnates eraldi riskivaba tulumäära, tuleks sellele lisada veel Eesti riigiriski preemia, mille leidmisel saab lähtuda nt riigi riskireitingust (Eestil hetkel A1), CDS turunoteeringutest, Talibori ja Euribori erinevustest või kasutada muid lähenemisi. CAPM-i kontekstis lisandub aga riigiriski preemia tururiskipreemia komponendile ja seega seda riskivaba tulumäära leidmisel arvesse ei võeta.

Kuna diskonteerimismäära kasutatakse tulevaste oodatavate rahavoogude diskonteerimisel, peaks tururiskipreemia hindamisel lähtuma tulevikkuvaatavatest näitajatest. Praktikas kasutakse aga enamasti ajaloolisi andmeid. Viimase kümne aasta jooksul on AAA krediitireitinguga riikides tururiskipreemia olnud tasemel *ca* 4,9%-5%. Arvestades Eesti riigi krediitireitingut, tuleks sellele hinnangule lisada

täiendav riigiriskipreemia suuruses ca 1,3%² ning summaarseks tururiskipreemiaks kujuneks ca 6,2%-6,3% Kindlasti tuleks tururiskipreemia hindamisel arvestada investorite meelestatusega turul. Finantskriiside ajal suureneb investorite riskikartlikkus märgatavalt ja tururiskipreemiad ületavad oluliselt ajaloolisi keskmisi.

Aktiva süstemaatiline risk (beetakordaja) leitakse kas hinnatava objekti ja turuportfelli ajalooliste tulumäärade aegrea alusel, tuginedes raamatupidamislikele näitajatele, või kasutatakse sektoripõhist beetakordajat. Riigile kuuluva kinnisvara korral saab kasutada sektoripõhist näitajat. Kui äriettevõtetes kasutatakse enamasti finantsvõimendusega beetakordajat, siis riigi puhul on selline lähenemine komplitseeritud ja pigem võiks lähtuda finantsvõimendusest beetakordajast. Teiseks probleemiks süstemaatilise riski hindamisel on sobiva sektori ja piirkonna valik. Sarnaste sektorite beetakordajad võivad olla üsnagi erinevad, sama sektori beetakordajad on erinevad piirkondade lõikes, beetakordajad muutuvad üle aja ning sektorisiselt on beetakordajate varieeruvus suur. Kõige sobivam oleks võtta süstemaatilise riski hindamise aluseks selliste ettevõtete näitajad, kelle varade portfelli oleks võimalikult sarnane riigi kinnisvaraportfelliga. Samas nõuab see väga spetsiifilist informatsiooni ja põhjaliku analüüsi läbiviimist. Alljärgnevalt eeldatakse, et kinnisvarainvesteeringufondid (REIT), kui laiapõhjalist kinnisvaraportfelli ja maksuvabastust omavad institutsioonid, on sobivaks võrdlusbaasiks riigile kuuluvale kinnisvaraportfelliga. USA-s on REIT-de finantsvõimendusest beetakordaja viimasel 10 aastal olnud keskmiselt tasemel 0,65.

Ülaltoodud sisendandmete baasil saaksime riigile kuuluvate kinnisvaraprojektide diskonteerimismääraks ca 8% aastas. Samas tuleks aga arvestada veel mõne täiendava asjaoluga. Võrreldes börsil kaubeldavate REIT-dega, hõlmab otseinvesteering kinnisvarasse tunduvalt suuremat likviidsusriski. Investorid hindavad likviidsust (eriti rasketel aegadel) ning seetõttu on nõus likviidsete instrumentide eest maksma kõrgemat hinda ehk teisisõnu nõuavad sellistelt instrumentidelt madalamat tulunormi. See tingib vajaduse kasutada kinnisvarainvesteeringu diskonteerimismäära hindamisel täiendavat riskipreemiat (RP_{liq}) kompenseerimaks likviidsusriski. Likviidsusriski hinnangul on ühelt poolt oluline investeeringust väljumisega seotud kulud ja selleks kuluv aeg ning teiselt poolt tüüpilise investeerimisperioodi pikkus. Tuginedes Y. Amihud (1993) poolt formuleeritud loogikale, hinnangutele potentsiaalsete tehingukulude suuruse ja keskmise investeerimisperioodi pikkuse kohta, võiks likviidsusriskipreemia suurusjärguks olla ca 0,8% aastas.

Teiseks modifikatsiooniks, mida tuleks kasutada, on kompensatsioon kulutuste eest, mida tuleb teha kapitali kaasamiseks. Erainvestori korral oleks nendeks näiteks tasud väärtpaperiemissiooni korraldavale investeerimispanngale, kulutused emissiooni ja selle dokumentatsiooni ettevalmistamiseks jms. Riigi kontekstis maksutuludest finantseeritavate projektide puhul sellistest kulutustest rääkida ei saa (küll aga esinevad sellised kulud laenukapitali kaasamisel). Samas ei saa riik ka

² Hinnangu aluseks on USA rahandusteadlase Damodarani analüüs (Damodaran Online).

maksutulused koguda ilma täiendavaid kulutusi tegemata. Aastatel 2006-2009 ulatusid Eestis Maksu- ja Tolliameti tegevusega seotud kulud keskmiselt ca 1% kogutud maksutuludest. Kui arvestada selliste kulude suuruseks 1% kaasatud kapitali mahust ning vaadelda nõu peretuteetset kapitali, kujuneb diskonteerimismääraks riiklike kinnisvarainvesteeringute puhul ca 8,9%.

CAPM-i puudused riiklike investeeringute jaoks sobiva diskonteerimismäära leidmisel.

Finantsvarade hindamise mudeli kasutamisel, leidmaks riiklikele investeeringutele sobivat diskonteerimismäära, on palju puudusi. Osa neist tulenevad mudeli eeldustest, mis praktikas pole täidetud; osad tulenevad raskustest sisendnäitajate hindamisel ning osad on tingitud riigi kui majandussubjekti eripäradest. Kui analüüsida üksnes viimaseid, siis tuleb tõdeda, et selline meetodika võimaldas leida diskonteerimismäära kinnisvara kui varaklassi kohta tervikuna. Nimetatud varaklass hõlmab aga väga erineva riskitasemega varasid, mistõttu peaksid ka kasutatavad diskonteerimismäärad erinema. Selliseks diferentseerimiseks tuleks aga kasutada juba teistsuguseid hindamismeetodeid (nt eksperthinnanguid).

Teiseks probleemiks on riigi kui lepingupartneri eripära. Riigiga seotud makserisk on oluliselt väiksem, mistõttu riigile rendile antud kinnisvaraobjektide üüritulud on vähemvarieeruvad ning madalama riskiga. Seetõttu võib mõnel juhul olla õigustatud ka diskonteerimismäärana sellise määra kasutamine, mille alusel saab riik laenu võtta.

Järeldused

Diskonteerimismäär, mida kasutakse riiklike kinnisvarainvesteeringutega seotud rahavoogude diskonteerimisel, võiks enamikel juhtudel vastata määrale, mida samase objekti puhul nõuaksid erainvestorid. Seega tuleks diskonteerimismäära leidmisel rakendada samu lähenemisi, mis on kasutusel eraettevõtetes. Üheks laialdaselt kasutatavaks meetodiks praktikas on finantsvarade hindamise mudel (CAPM).

Riiklikele kinnisvarainvesteeringutele sobiva diskonteerimismäära hindamisel CAPM-i baasil tuleks lisaks selle mudeli klassikalistele komponentidele (riskivaba tulunorm, tururiskipreemia ja süstemaatilist riski väljendav beetakordaja) arvestada veel Eesti riigiriskiga, kinnisvara vähesest likviidsusest tuleneva likviidsusriski-preemiaga ning kapitali kaasamisega seotud kuludega. Autorite hinnangul võiks pikaajaline kinnisvarainvesteeringute diskonteerimismäär Eestis olla ca 8,9% aastas, kuid praktikas tuleks kindlasti arvestada ka konkreetsest objektist ja sellega seotud lepingutest tulenevaid riske. Teatud tingimustel võib riiklike kinnisvarainvesteeringute korral kasutada diskonteerimismäärana ka laenukapitali hinda riigi jaoks.

EURO NÕRKUSTE JUURED¹

Mart Sõrg, Nadežda Ivanova
Tartu Ülikool

Sissejuhatus

Euro kasutuselevõtul oli nii poliitilisi kui ka majanduslikke eesmärke: taheti kiirendada ja süvendada integratsiooni ning majanduslikku arengut Euroopas. Enam kui üheteistkümne aastase euro kasutuse kogemuse põhjal võib väita, et neid eesmärke suudeti täita vaid osaliselt. Kesiste tulemuste peamisteks põhjusteks on ühise valuuta rahapoliitilise raamistiku ebatäiuslikkus kui ka tõsiasi, et Euroopa ei ole olnud ega ole praegugi optimaalne ühisvaluuta piirkond.

Artiklis püüame analüüsida eurole probleeme põhjustanud asjaolusid ja ülemaailmse majandus- ja finantskriisi järel rakendatud rahapoliitiliste abinõude võimalikke mõjusid ning muid võimalusi ühisraha stabiliseerimiseks ja usaldusvärsuse tõstmiseks.

Euroopa pole optimaalne valuutapiirkond

Turgude integratsioon eeldab ka rahalist integreerumist. Euroopa ajaloost võib tuua hulgaliselt sellekohaseid näiteid. Näiteks juba 1379. aastal leppisid hansalinnad kokku olemasolevate rahasüsteemide unifitseerimises.

Euroopa Ühenduse loomise järel 1957. aastal tõstatus monetaarintegratsiooni vajadus, mis realiseerus ühisraha – euro – kasutuselevõtuga arveldusrahana alates 1999. aastast ning paberrahana 2002. aasta algusest. Kuivõrd ühisraha eeldab iseseisvast rahapoliitikast loobumist, siis mõned riigid pidasid oodatavate kasude kõrval seda hinda liiga kõrgeks ja jäid kõrvale (Suurbritannia, Taani, Rootsi). Meie analüüs näitas, et mitmed 2004. aastal ja hiljem Euroopa Liiduga ühinenud riigid ei kiirusta samuti euro kasutuselevõtuga, tahtes veel mõned lisaaastad kasutada iseseisvat rahapoliitikat oma riigi majanduslike ja sotsiaalsete probleemide paremaks lahendamiseks enne iseseisvast rahapoliitikast loobumist.

Teatud riikide ühisrahaga liitumisest loobumine või edasilükkamine kaugemasse tulevikku on selge märk, et ühise valuuta kasusid hinnatakse liiga tagasihoidlikuks, sest europiirkond pole suutnud aga suuda praegugi täita optimaalse valuutapiirkonna kriteeriume. Ka ühist raha kasutavate riikide grupi arengunäitajate analüüs kinnitab seda. Europiirkonna majanduskasv on olnud aeglasem kui EL riikides väljaspool seda. Viimane globaalne finants- ja majanduskriis aga näitas, et tööjõu mobiilsus Euroopas pole piisavalt kõrge tagamaks hõivatuse ja palgatasemete vajaliku konvergentsi, aga töötuse taseme erinevused on viimastel aastatel isegi kasvanud.

¹ Fulltext article “Roots of the weaknesses of the euro” can be found on the CD attached.

Meie analüüs näitas, et europiirkonna probleemid jäid peavalu mitteteketavale tasemele stabiilse arengu ja laenuubumi perioodil, aga paar aastat tagasi alanud globaalne finants- ja majanduskriis tõi eredalt välja europiirkonna sisemised nõrkused ja mõnede riikide suutmatuse iseseisvalt oma finantsprobleemidega toime tulla. Ilma europoliitika olulise korrigeerimise eduta kardetakse isegi ühisraha kollapsit.

Euroopa ühisraha raamistik pole täiuslik

Euroopa ühisraha kasutuselevõtuks töötati välja Stabiilsuse ja kasvu pakt, mille üheks osaks olid konvergentsikriteeriumid (Maastricht Criteria). See oli kompromiss, sest riikidel polnud piisavat soovi ühishuvide nimel oma traditsioonilistest rahapoliitilistest vahenditest loobuda. Seda näitab nii konvergentsikriteeriumide kokkulepitud sõnastus kui ka nende hilisem veelgi vabam tõlgendus. Samuti ei suudetud kokku leppida piisavalt tõsiseid sanktsioone stabiilsuskriteeriumide täitmise patustajate korralekutsumiseks, rääkimata nende „euro klubist“ väljaviskamiseks.

Riigid ei olnud valmis loovutama iseseisva riigi traditsioonilisi õigusi ja finantsressurse piisavalt Euroopa Keskpannale, et see saaks teostada edukalt keskpangapoliitikat kogu europiirkonnas. Globaalne majandus- ja finantskriis, kus Euroopa mitmel maal tuli ilmsiks suutmatuse oma võlgu refinantseerida (Kreeka) või pangandussektorit elus hoida (Iirimaa), sundis alustama eurosüsteemi kiirremondiga. Selleks moodustati nii üleeuroopaline finantsjärelevalve kui ka karmistati pankade usaldusnormatiive. Nobeli 2008. a. majanduspreemia laureaat professor Paul Krugman peab euro põhinõrkuseks seda, et rahapoliitika tsentraliseerimisega ei kaasnenud fiskaalpoliitika tsentraliseerimist europiirkonnas nagu on seda USAs.

Pidades lubatavaks konvergentsikriteeriumiks eelarvepuudujäägi osas aastas 3% SKP suhtes eeldati, et EL majanduskasv tuleb keskmiselt 5% aastas ja inflatsioon keskmiselt 2%. Tegelikult pole aga ühelgi aastal nii kiiret majanduskasvu suudetud saavutada, inflatsioon on mitmeid aastaid olnud üle 2% ning mitmed riigid oma siseriiklike probleemide tõttu ületasid sageli 3% eelarvedefitsiidi. Seetõttu on riigivõlg europiirkonnas tervikuna kasvanud ja on mõnes riigis juba aastase SKP lähedal või isegi üle selle.

Seetõttu on usaldus euro tuleviku suhtes nõrgenenud ja euro päästmise abinõud peavad olema radikaalsemad kui oleks olnud vaja distsipliinirikumiste ennetamisel või nende vastu patustajate õigeaegsel korralekutsumisel.

Ühisvaluuta huvid pole piisavalt kaitstud

Euro kasutuselevõtmise kuupäev määrati kindlaks 1995. aastal. Sellest ajakavast otsustati kinni pidada, kuigi osa riike ei suutnud selleks hetkeks täita raha- ja eelarvepoliitilisi stabiilsusnõudeid. See andis signaali kõigile liikmesriikidele, et rahvuslikke huvisid võib ka edaspidi eelistada ühishuvidele. Meie uuring näitas, et eelarvepuudujäägi ülempiiri ületasid kriisieelsetel stabiilsetel kasvuaastatel ka

Saksamaa ja Prantsusmaa. Mitmete riikide valitsused ei andnud endale piisavalt aru, et stabiilsuskriteeriumide eiramine pikas perspektiivis nõrgendab nii Euroopa konkurentsivõimet, suurendab riikide arengu ebaühtlust kui ka torpedeerib ühisraha ennast.

Seistes globaalse majandus- ja finantskriisi ajal ja järel silmitsi sellise distsipliini- puudulikkuse tagajärgedega hakati lõpuks aru saama, et probleemide tekkimist on kergem ennetada kui lahendada ja et ühisraha kaitset tuleb tugevdada. Seetõttu hakatigi ühist rahasüsteemi remontima.

Kuigi mitmed Euroopa Liidu uued liikmesriigid ei kiirusta oma valuutast loobumisega, lahendades enne omi probleeme ja oodates ära suurema selguse euro elujõulisuse kohta, otsustas Eesti, kuigi seda on ka võrreldud uppuvale laevale hüppamisega, siiski euro kasutuselevõtu kasuks. Meie arvates on see eurole mitmeti kasulik. Esiteks annab see väljapoole europiirkonda signaali, et Eesti ja Euroopa Liidu juhtorganid usuvad euro tulevikku. Teiseks näitab see nõrga eelarve-distsipliiniga riikidele, et ka majanduskriisi oludes on võimalik eelarve puudujääki hoida allapool lubatavat 3% SKPst. Kolmandaks on Eesti potentsiaalne liitlane nendele riikidele, kes üritavad tulevikus tugevdada europiirkonna distsipliini.

Kokkuvõte

Euro kasutuselevõtt oli loogiline samm Euroopa majandusliku integratsiooni teel selle oluliseks süvendamiseks. Siiski polnud Euroopa Liit enne ühisraha kasutuselevõttu veel piisavalt sobilik optimaalseks ühisvaluuta piirkonnaks eeskätt tööjõu vähese mobiilsuse ja eelarvepoliitilisele kultuuri erinevuste tõttu.

Kahjuks pole areng suutnud seda probleemi lahendada. Europiirkonna arhitektuur ei võtnud piisavalt arvesse rahvuslike huvide ühisraha huvidele allutamise vajadust. Sellest veast saadi tõsisemalt aru alles globaalse majandus- ja finantskriisi ajal, kui seati küsimärgi alla euro eksistents ja tulevik üldse. Alanud eurosüsteemi remont peaks ilmnenu puudused osaliselt kõrvaldama, kuid ilma fiskaalpoliitika enama tsentraliseerimiseta ja täiendavate abinõudeta tööjõu mobiilsuse hüppeliseks tõusuks pole probleemide teke ka tulevikus välistatud. Euro kasutuselevõtt Eestis 1. jaanuarist 2011 peaks kõigi eelduste kohaselt ühisraha tervisele ka positiivselt mõjuma.

KROONIKA

CHRONIK

CHRONICLE

PROF. JUHAN VAABEL (1899 – 1971)
AKADEEMIK, DR. JUR.



Akadeemik, dr. jur., prof. **JUHAN VAABEL** oli eestlastest esimene intelligentsi esindaja, kes õpingute, teadustöö ja praktika käigus tõusis **finantsõiguse** alal kõrgeima teadusliku kraadini. Oma elust sidus prof. J. Vaabel ca 24 aastat Tallinna Polütehnilise Instituudiga (TPI) töötades finants- ja krediitmajanduse aga ka statistika ja raamatupidamise kateedrite professori ja juhatajana ning periooditi majandusteaduskonna dekaanina. J. Vaabeli loengud sidusid üliõpilasi rahanduse ja panganduse erialaga ehkki pangandus ei olnud nõukogude ajal kuigi populaarne. J. Vaabeli esituses kõitis üliõpilasi eriala lai, suuri süsteeme hõlmav haare ning selle avar ja loogiline ainekäsitus. Kasu oli sellest kõige rohkem taasiseseisvunud Eestil Panga taasasutamisel ja selle edaspidises tegevuses.

Järgnevad kronoloogilised andmed J. Vaabeli eluteest ja tööst tuginevad entsüklopeedilistele materjalidele, kasutatud on ka kolleegide, eelkõige TÜ prof. P. Järvelaidi meenutusi. [1]

- Juhan Vaabel sündis 26. augustil **1899.** a Karksi vallas Viljandimaal.
- **1910-1913** õpingud Karksi vallakoolis. **1915-1918. a** veebruarini jätkusid õpingud Pihkva kommertskoolis, mis ajaloo keerdkäikude tõttu jäi küll lõpetamata.
- **1919. a** tuli J. Vaabel Pihkvast tagasi koduvalda ja võttis osa Vabadussõjast. Sama aasta kevadel lõpetas ta poolelijäänud õpingud Tartu Kommertsgümnaasiumis.
- **1920. a** tegi ta läbi allohvitseride kursused. Augustis immatrikuleerus J. Vaabel Tartu Ülikooli (TÜ) õigusteaduskonna üliõpilaseks.

Sellest aastast algas ühtlasi suure rahvusliku iseteadvuse kujunemise periood nii TÜ õppejõudude kui ka üliõpilaste seas. Teadlaseks saamiseks loeti oluliseks üliõpilaste auhinnaliste uurimistööde kirjutamist. Sellest võimalusest haaras kinni J. Vaabel. Ta uuris ka tänapäeval aktuaalseid teemasid ning aastatel pälvis järgmisi autasusid: 1922-1923 sai ta esimese (kõrgeima) auhinna töö eest „Alkohol riikide eelarves“ ning teise auhinna venekeelse töö eest teemal: „Значение индоссамента (надписи на обороте векселя) с точки зрения современного права“.

- **1924. a.** lõpetas J. Vaabel TÜ õigusteaduskonna I järgu diplomiga. Samal aastal kinnitati ta stipendiaadiks TÜ finantsõiguse õppetooli juurde.

- **1926-1927. a** suunati J. Vaabel TÜ stipendiaadina Prahasse.
- **1927-1929. a** alguseni jätkas J. Vaabel stipendiaadina Pariisis. Seal tekkis tal arvukalt erialaseid kontakte. Ta nimetati Rahvasteliidu Fiskaalkomitee (Fiscal Committee of the League of Nations) korrespondentliikmeks. Samal aastal tehti J. Vaabelile ettepanek asuda tööle TÜ õppeülesannete täitjana. Paralleelselt asus ta tööle Tallinna, Eesti Vabariigi majandusministeeriumisse: algul nõunikuna, siis peasekretärina ja lõpuks rahandusosakonna direktorina. Seal tegeles ta maksuõiguse normistiku reformimisega ja selle rakendamise korraldamisega. Tema käe alt käisid läbi maksustamiskorralduse seadus, aktsiisimaksude seaduse eelnõu, tolliseadustiku eelnõu jt. Nii hakkas temast kujunema teadlane-praktik.
- **1930. a** aastal kaitses J. Vaabel TÜ-s oma magistriväitekirja teemal: „**Administratiivne karistus ja selle rakendus maksuõiguses.**“
- **1931. a** kuulutati TÜ-s esimest korda välja mag. jur. J. Vaabeli loengud Eesti finantsõigusest. Töö kõrvalt majandusministeeriumis kirjutas ta Tallinnas doktoritööd. Trükki anti J. Vaabeli (kaasautorid: Selter, K.; Piip, A.; jt.): „X õigusteadlaste päeva protokollid“. Tartu.
- **1932. a** valis USA-s asuv Maksude Uurimise Instituut (The Tax Research Foundation) J. Vaabeli oma liikmeks.
- **1932. a** alates tegi J. Vaabel Rahvasteliidu Fiskaalkomitee Uurimuste direktori Mitchel, B. Caroli tellimusel kaastööd The Research Foundationile USA-s. Selle hulka kuulusid süstemaatilised ülevaated Eesti maksuõigusest (1932, 1933); Eesti riigi- ja maksuõigusest ning statistiline ülevaade Eesti maksundusõigusest (1934).
- 1933. a järgnes eelnevale lisaks Roomas asuva Institutio di Studi Legislativi korrespondentliikmeks nimetamine.
- 1934. a kaitses J. Vaabel TÜ-s oma doktoritööd: „**Eesti riigi maksuõiguse põhiprobleeme**“. Oponent, TÜ professor A.-T. Kliimann hindas selles kõrgelt teaduslike küsimuste püstitamise uudsust, mõistete täpse ja selge avamise oskust ja head kaasaegse dogmaatika tundmist. Samal aastal avaldas J. Vaabel raamatu: „Eesti riigi maksundusõiguse põhiprobleeme: riigi maksundusõiguse normistiku ehitus ja rakendus.“ Tartu.

Kokkuvõtvalt: selleks ajaks oli 35 aastase Juhan Vaabeli isiksus teadlasena olulisel määral välja kujunenud. Loengukursuste lugemine TÜs oli teda viinud mitmete uute teoreetiliste seisukohtade kujundamiseni maksuõiguses. Ta oli laiendanud loetavate eriainetes hulka TÜs. Lisaks finantsõigusele luges ta üliõpilastele ka maksundusõigust, eelarveõigust, finantsõigusteadust, riigitulundusteadust ning Eesti ja võrdlevat eelarveõigust, mis kõik ootas vormistamist uueks teadustööks ning rakendust praktikas. Paralleelne töö majandusministri abina oli temast kujundanud arvestatava rahandusspetsialisti. Kahjuks mõjutasid aga 1930ndatel aastatel Eestis toimunud poliitilised sündmused ebasoovitavalt J. Vaabeli elukäiku.

Aastatel 1929-1933 süvendas ülemaailmne majanduskriis Eestis sotsiaalsete gruppide ja poliitiliste ühenduste vastasseisu ning destabiliseeris parlamendi ülimuslikkusele tuginevat poliitilist süsteemi. 1932 toimus kolm valitsusevahetust, 1933 kaks. Poliitilisele areenile kerkis äärmuslik paremradikaalne ja anti-

parlamentaarne kriisiliikumine – Eesti Vabadussõdalaste Keskliit EVKL („vapsid“). Neid vaevasid maa- ja töösaamise mured ning korrupsioon. Nad taotlesid kõva käega valitsust, põhiseaduse muutmist ja suure võimuga presidenti. Kuid „vapside“ ideoloogias domineeris ka hulk negatiivseid tunnusoone nagu rõhutatud rahvuslus, sõjakas antimarksism ja antiliberalism. Nende rituaalides oli fasismi elemente – Hitleri pooldamine ja antisemitism. Erakonnad moodustasid relvastatud üksusi. „Vapsid“ pürgisid legaalselt võimule ja ohustasid vanade parteide positsioone. 1933. a oktoobris astus J. Tõnissoni valitsus tagasi ja K. Päts moodustas üleminekuvalitsuse. Aprillis ees seisnud riigikogu ja riigivanema valimistel pürgis riigivanemaks peale K. Pätsi ka „vaps“ A. Larka. Olukord viis „vapside“ riigipöörde võimaluseni. Selle ärahoidmiseks, aga ka konkurendi elimineerimiseks panid K. Päts ja J. Laidonär toime veretu sõjaväelise riigipöörde (12. märts). Suleti kõik EVKL-i organisatsioonid, vapsid kõrvaldati omavalitsustest ja riigiasutustest. Sõjaväes, politseis ja kaitseliidus viidi läbi puhastus.

J. Vaabel oli võtnud osa Vabadussõjast nagu tuhanded Eesti mehed. Kõiki neid, kes olid sõdinud Eesti Vabariigi sünni nimel, sidus hiljem nii mõndagi ühist. Jagades ilmselt nii mitmeidki vabadussõjalaste liikumise ideid, ei pooldanud J. Vaabel siiski kogu nende ideoloogiat. See takistas tal aktiivselt osalemast nende liikumises. Prof. P. Järveldi hinnangul kuulus J. Vaabel inimeste hulka, kes leiavad end poliitiliselt määratledes ikka ja jälle erinevate liikumiste vahelt ega saa seega ühegi reaalselt eksisteeriva partei või liikumisega ühineda. Tema jaoks oli esikohal tema erialane ja teadustöö. [1]

1934. a 22. oktoobril esitas TÜ õigusteaduskond J. Vaabeli finantsõiguse korraliseks professoriks. Vaatamata ülikooli ettepanekule ei kinnitanud riigivanem K. Päts 23. novembril J. Vaabelit finantsarvestuse õppetoolile mitte korraliseks, vaid erakorraliseks professoriks viidates kandidaadi väga noorele eale. See oli solvav otsus ja mõjutas tõenäoliselt J. Vaabeli edasisi valikuid ja elukäiku.

1934. a detsembris selgus vabadussõjalaste uus mässuplaan ning ligi 800 inimest arreteeriti. Sellega anti vabadussõjalaste liikumisele lõplik hoop. Ka J. Vaabeli vastu alustati ränki süüdistusi seoses osavõetuga „vapside“ liikumisest. Tema nimi figureeris „vapside“ poolt komplekteeritud valitsuse nimekirjas majandusministrina, mida kvalifitseeriti otseselt riigi reetmisena. J. Vaabel eitas oma osavõttu „vapside“ parteist ja kinnitas oma teadmatust „vapside“ valitsuse koosseisu lülitamisest. J. Vaabeli ja „vapside“ suhtega tegelesid kohtuorganid ja kuigi seda seost ei tõestatud, jäi J. Vaabel ometi nn „musta nimekirja“. Samal, 1934. aastal, ilmus J. Vaabeli raamat: „Eesti riigimaksundusõiguse põhiprobleeme.“ Töö oli maksundusõiguslikus literatuuris probleemistiku ulatuse ja haaratud küsimusteringi poolest originaalne ning väljapakutud seisukohad iseseisvad. See oli esimene katse maksundusõiguslikku probleemistikku laiemalt ja teaduslikult käsitleda. Töö omapäraks tuleb lugeda ka asjaolu, et selles taotleti Austria normativistliku õigusteaduse kooli põhivaadete esmakordset laiaulatuslikumat rakendamist majandusõiguse alal. (*Ibid.*)

1935. a algas J. Vaabeli ametitest tagandamise aeg. Riigiteenistusest vabastamine langes kokku tema teadusliku enesetäiendamise ajaga välismaal. Esialgu sai ta

kasutada talle juba varem taotletud stipendiumi ning elada (vaheaegadega) kuni 1937. a märtsini Šveitsis (Genf'is). 1935. a lõpul vabastati ta riigivanema otsuse põhjal (18. dets. 1935.a) ka TÜ teenistusest.

1936. a algatas ajakirjandus diskussiooni vapside mässukatse ja nn. "süüta süüdlaste" üle. Viimaste hulgas mainiti otseselt ka J. Vaabelit. Samal aastal algas tema rehabiliteerimisprotsess. 1936. a 23. detsembril kinnitati J. Vaabel riigivanema otsusega taas TÜ finantsõiguse õppetoolile erakorraliseks professoriks. Tema side Tartu ülikooliga oli seega küll taastatud, kuid kuni stipendiumiaja lõpuni jätkas ta siiski teadustööd Šveitsis.

- **1937. a** ilmus trükis: „Finantsõigus : loeng / J. Vaabeli loengute järgi“.
- **1938. a** kirjastati: „Riigimajandus: J. Vaabeli loengute kokkuvõtte Kõrgemas Sõjakoolis 1937.a“ ning „Riigimajandusteaduse konspekt J. Vaabeli loengute järgi“, koostanud Joh. Mäll.
- **1939. a** ilmusid trükis: „Sissejuhatus finantsõigusteadusesse : finantsõiguse normistik ja selle teaduslik käsitus / J. Vaabel“ ja „Riigimajandus : J. Vaabeli loengute kokkuvõtte Kõrgemas Sõjakoolis 1939.a“
- **1940. a** ilmus trükis: „Üldine ja õiguslade statistika : konspekt / koostanud Väino Lang ja Elmar Kruus J. Vaabeli loengute põhjal“.

Samal, 1940. aastal langetas J. Vaabel järjekordsed, tema elukäiku tugevasti mõjutavad otsused. Kui ta 1930ndatel aastatel oli oma poliitilistelt vaadetelt pigem apoliitiline, siis nüüd ühines ta juunikommunistidega. Seda sammu võiks selgitada ehk ainult tema läbielatud vintsutustega Eesti riigivõimu poolt 30-ndatel aastatel, kuid see otsus muutis ta elu lõpuni „omadele võõraks“.

- **1940. a** määrati J. Vaabel uute võimude poolt rahanduse rahvakomissari esimeseks asetäitjaks ja Eesti Panga presidendiks, kellena ta töötas 19.07.1940 – 03.10.1940 (kuni Eesti Panga likvideerimiseni). 1940. a 20. novembrini jäi ta TRÜ finantsõiguse professoriks, siis aga kinnitati Tallinna Polütehnilise Instituudi (praegune Tallinna TehnikaülikoolTTÜ) Finants- ja krediidimajanduse kateedri professoriks ja juhatajaks.

Sõjaaastatel lahkus J. Vaabel koos Nõukogude Armeega Venemaale (Tšeljabinski ja Saraatovi oblastitesse). Prof. P. Järvekülje andmetel töötas ta seal põllutöölisena kolhoosis, rahandusinspektorina Uralski- ja seejärel vaneminspektorina NSVL Riigipanga Saraatovi Oblastikontoris. (*Ibid.*)

- **1944. a** Eestisse naasnuna jätkas J. Vaabel ENSV rahanduse rahvakomissari (hiljem ministri) esimese asetäitjana ja TPI professorina.
- **1946. a** aastal valiti prof. J. Vaabel ENSV TA akadeemikuks. (pigem määrati Akadeemia koosseisu ENSV valitsuse poolt). Samal aastal autasustati teda Tööpunalipu ordeniga pangasüsteemi ümberkorraldamise eest Eestis. 1946–1951. a oli ta ENSV TA asepresident.

- **1951. a** käisid J. Vaabelist jälle üle lühiajalised repressioonid. Ta taandati TA asepresidendi kohalt kui kodanlik natsionalist ning valiti TA Majanduse instituudi nõukogu- ning samal ajal ka raamatukogu nõukogu liikmeks. Ametikoha tase langes, kuid side akadeemiaga jäi siiski püsima. Lõplik rehabiliteerimine toimus 1964, kui ta valiti uuesti (tegelikult ennistati) Eesti Teaduste Akadeemia asepresidendiks. [2] Sellel kohal lõpetas ta 1968. a pensionile minekuga. Prof. P. Järvelaid on hinnanud professor J. Vaabeli tegevust ET Akadeemias äärmiselt tagasihoidlikuks: „tuleb kurvastusega öelda, et ta ei suutnud midagi teha Eesti õigusteaduse suunamiseks teoreetilisesse suunda.“ (*Ibid.*)

Tallinna Polütehnilises Instituudis tegeles J. Vaabel 1950-ndail aastail põhiliselt statistika ja nõukogude õiguse loengutega majandusteaduskonna üliõpilastele. Paralleelselt üritas ta käima panna teaduslikku uurimistööd majandusanalüüsi täiustamiseks. Kogenud kõrgetasemelise majandusjuhina, kes aastaid oli töötanud uue Eesti Vabariigi rahandusministri asetäitjana, tajus ta hästi majandusanalüüsi tähtsust nii kogu rahvamajanduses kui ka ettevõtete juhtimisel. Ka nägi ta, kui vähe tolleaegsed analüüsid majandusjuhte nende tegevuses aitasid. **1963. a** ilmus J. Vaabeli „Statistika teooria põhijooni (statistika ja statistiline teadus).“ See raamat valmis eelpoolnimetatud riigieelarvelise uurimistöö tulemusena.

J. Vaabeli aspirantidest kaitsesid majandusanalüüsi alast kandidaadiväitekirja Vello Volt, Raimond Hagelberg, Maimu Saarepera jt.

Teadusadministratiivse tegevuse raames võttis J. Vaabel osa ühingu ÜS Ühendus tööst juhatuse liikmena, aseesimehena ja riigiõiguse sektiiooni juhatajana. Ka oli ta Riigihoiukassa nõukogu ja patendi apellatsioonikomisjoni esimees.

Hingelt teadusemees: professor, akadeemik Juhan Vaabel oma suurepärase hariduse ning väga hea praktilise ettevalmistusega nii kodu kui ka välismaal oleks võinud täita suure lünga Eesti õigus- ja majandusteaduse teoreetilises pagasis, mille puudumine veel tänagi probleeme tekitab. Kahjuks ei innustanud lõputu usaldamatus tema vastu teda teoreetikuna enam täielikult teadusele pühendumata. Küll aga suutis ta end viljakalt rakendada professorina ülikoolis. Üliõpilastele oli ta loengutes siiski meie oma professor, kuigi ajaloo tõmbetuultes tugevasti räsitud.

Kasutatud allikad

1. **Järvelaid, P.** Esimene eestlasest Tartu Ülikooli finantsõiguse professor Juhan Vaabel (1899-1971).
2. Eesti Teaduste Akadeemia. Ülevaateid ja meenutusi. Kronoloogia 1983-1998, Tallinn, 1988.
3. **Mereste, U.** Toimunust & kaasaelatust 2. osa: Meenutusi aastatest 1964 – 1992. Tallinn: SE&JS, 1992. 727 lk.

Inga Lõokene
(Tallinna Tehnikaülikool)

PROF. JUHAN VAABEL (1899 – 1971)
AKADEMIKER, DR. JUR.

Akademiker Prof. Dr. jur. **Juhan Vaabel** war der erste estnische Vertreter der Intelligenz, der während seines Studiums und der wissenschaftlichen Arbeit den höchsten wissenschaftlichen Grad im Finanzrecht erlangte.

Prof. Juhan Vaabel war ein sehr gebildeter und fähiger Wissenschaftspraktiker, dessen Lebenslauf von außerordentlichen Gegensätzen in der Entwicklung der Gesellschaft beeinflusst wurde: schwierige Kriegsjahre und schicksalsprägende Entscheidungen.

Der Bildungsweg und wissenschaftlicher Werdegang von J. Vaabel ist vorbildlich und dauerte ca. 20 Jahre. 10 Jahre davon brauchte er für das Beenden der Grundschule und Kommerzgymnasium, darunter auch die Teilnahme an den estnischen Freiheitskrieg im Jahre 1919. Dem folgte das Studium an der Universität Tartu, deren juristische Fakultät er im Jahre 1924 mit einem Diplom der I Stufe beendete. Im selben Jahr wurde er als Stipendiat beim Lehrstuhl für Finanzrecht der Universität Tartu ernannt. In den Jahren 1926 – 1929 setzte er sein Weg als Stipendiat der Universität Tartu in Prag und Paris fort. Durch die internationalen Kontakte wurde er Korrespondenzmitglied der Fiskalkomitee des Völkerbundes (Fiscal Committee of the League of Nations).

Parallel dazu begann er seine Arbeit an der Universität Tartu als Lehrer und gleichzeitig auch in der Wirtschaftsministerium der Estnischen Republik als der Rat und bald als Direktor der Finanzabteilung, woraus auch sein sehr guter Ruf als Finanzspezialist stammte. 1932 wählte das Institut für Steuerforschung (The Tax Research Foundation), das seinen Sitz in der USA hat, ihn zum Mitglied. 1933 folgte dem die Ernennung zum Korrespondenzmitglied von Institutio di Sudi Legislativi in Rom. 1934 verteidigte J. Vaabel an der Universität Tartu seine Doktorarbeit „Hauptprobleme der Steuerrecht in Estland“. In seinen wissenschaftlichen Arbeiten wurden die Fähigkeit der Begriffserklärung, neue wissenschaftliche Fragestellungen und gute Kenntnisse der zeitgenössischen Dogmatik hervorgehoben.

Leider hatten die politischen Ereignisse in den 1930er Jahren einen ungünstigen Einfluss auf den Lebenslauf von J. Vaabel. Wegen seiner Teilnahme an dem Freiheitskrieg 1919 wurde er mit der Bewegung der Freiheitskämpfer in Verbindung gebracht. Sein Name figurierte in der Mitgliederliste der Regierung der Freiheitskämpfer als Wirtschaftsminister, obwohl J. Vaabel seine Verbindung dazu verneinte. 1935 wurde er von Reichsdienst und seiner Dienst an der Universität Tartu abgesetzt. Beleidigt von diesem Beschluss von J. Päts schloss er sich in den 1930er Jahren den Junikommunisten an, die ihn zum ersten Stellvertreter des Vorsitzenden der Finanzvolkskommissariat und zum Präsidenten der Estnischen Bank erwählten. Er wurde auch zum Professor des Lehrstuhls für Finanz- und Kreditwirtschaft der Universität Tartu, zum Leiter des Lehrstuhls und zum Dekan der Fakultät ernannt, wo er 24 Jahre arbeitete. 1946 wurde er zum Akademiker der

Wissenschaftsakademie von ESSR. Er nahm an der Arbeit des Studentenvereines „Verbindung“ als Mitglied der Leitung, als stellvertretender Vorsitzender und als Leiter der Sektion für Reichsrecht teil. Auch war er der Vorsitzende des Kollegiums der Staatssparkasse und der Patentenapellationskommission.

Das Erbe von J. Vaabel ist die auch heute noch aktuelle finanzrechtliche Literatur.

Inga Lõökene
(Technische Universität Tallinn)

PROF. JUHAN VAABEL (1899 – 1971)
ACADEMICIAN, DR. JUR.

Academician, Dr. Jur. professor **Juhan Vaabel** was the first representative of Estonian intelligence to acquire the highest academic degree in financial law in the course of his studies and scientific work. Professor Juhan Vaabel was highly educated and able scientist and practitioner, whose life was influenced by extraordinary schisms in the development of the society: difficult wars and fatal choices.

J. Vaabels educational process and becoming a scientist is noteworthy having lasted for about 20 years. Of these years he spent 10 acquiring primary and secondary education, having participated in Estonian Liberation War in 1919. He then continued his studies in Tartu University and finished the Faculty of Law in 1924 with a I grade diploma. The same year he was appointed a grantee to the Tartu University Chair of Financial Law. During 1926 – 1929 he continued as a Tartu University grantee in Prague and Paris. Due to foreign connections he became a correspondent member at the Fiscal Committee of the League of Nations. He accepted a job as teacher in Tartu University and at the same time became a counselor in the Ministry of Economics of Estonian Republic where he soon became the director of the Finance Department. In that office he made a name for himself as an outstanding specialist in finance. In 1932 The Tax Research Foundation of the USA elected him to be their member. In 1933 it was followed by his appointment as a correspondent member of the *Institutio di Studi Legislativi* of Rome.

In 1934 J.Vaabel defended his doctor thesis “The Principal Problems of Estonian Tax Law” in Tartu University. His scientific work was noted for his ability to explain the essence of concepts, novelty of approach to scientific questions and knowledge of contemporary dogmas. Unfortunately J. Vaabels life was unfavorably affected by the political events in the 1930-s. Having participated in the Liberation War in 1919 he was connected to the movement of liberators. His name came up in the list of the liberator’s government as the Minister of Economics although he denied this role. In 1935 he was divested from the state office and from the job in Tartu University. Offended by J. Päts’s such decision he joined the “june communists” in the 1930-s, who appointed him the first deputy to Chancellor of the Exchequer and the President of Estonian Central Bank.

He was also appointed a professor at the Chair of Finance and Credit Economics at Tartu University, Director of the Chair and Dean of the faculty where he worked for 24 years. In 1946 he became an academician at the Academy of Science of ESSR. He participated in the activities of Students Association “Union” as a member of the board, deputy chairman and director of state law section. He was also the Chairman of State Saving Association and Chairman of Patent Appellation Committee. The heritage of J. Vaabel is his scientific work of finance law which is still current today.

Inga Lõokene
(Tallinn University of Technology)

MAJANDUSPOLIITIKA TEADUSKONVERENTSID EESTIS (1984-2011)

WISSENSCHAFTLICHE KONFERENZEN ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK IN ESTLAND (1984-2011)

SCIENTIFIC CONFERENCES ON ECONOMIC POLICY IN ESTONIA (1984-2011)

- I 1984 Ühiskondliku tootmise intensiivistamise probleemid Eesti NSV-s
- II 1994 Majandusteadus ja majanduspoliitika Eesti Vabariigis
- III 1995 Majanduspoliitika teooria ja praktika Eesti Vabariigis
- IV 1996 Aktuaalsed majanduspoliitika küsimused Euroopa Liidu riikides ja Eesti Vabariigis /I ja II/
Aktuelle wirtschaftspolitische Fragen in den Ländern der Europäischen Union und in der Republik Estland /I und II/
Topical Problems of the Economic Policy in the Member States of the European Union and the Republic of Estonia /I and II/
- V 1997 Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja integreerumine Euroopa Liiduga
Die Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Integration mit der Europäischen Union
Economic Policy of the Republic of Estonia and Integration with the European Union
- VI 1998 Eesti Vabariigi integreerumine Euroopa Liiduga – majanduspoliitika eesmärgid ja abinõud
Die Integration der Republik Estland mit der Europäischen Union – Ziele und Mittel der Wirtschaftspolitik
Integration of the Republic of Estonia into the European Union – Goals and Instruments of Economic Policy
- VII 1999 Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja Euroopa Liit
Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Europäische Union
Economic Policy of the Republic of Estonia and the European Union
- VIII 2000 Eesti Vabariigi majanduspoliitika tulemuslikkus ja Euroopa Liit
Wirksamkeit der Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Europäische Union
Effectiveness of the Economic Policy of the Republic of Estonia and the European Union
- IX 2001 Harmoniseerimine ja vabadus Eesti Vabariigi majanduspoliitikas integreerumisel Euroopa Liiduga
Harmonisierung und Freiheit der Wirtschaftspolitik Estlands in EU-Integrationsprozess
Harmonisation and Freedom in the Economic Policy of Estonia integrating with the European Union
- X 2002 Euroopa Liiduga liitumise mõju Eesti majanduspoliitikale
Die Integration der Europäischen Union und ihre Wirkungen auf die Wirtschaftspolitik Estlands

- Effect of Accession to the European Union on the Economic Policy of Estonia
- XI 2003 Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu
Die Wirtschaftspolitik Estlands auf dem Weg in die Europäische Union
- XII 2004 Estonian Economic Policy on the way towards the European Union
Eesti majanduspoliitilised perspektiivid Euroopa Liidus
Wirtschaftspolitische Perspektiven Estlands als Mitglied der Europäischen Union
Economic Policy Perspectives of Estonia in the European Union
- XIII 2005 XIII majanduspoliitika teaduskonverents
Die XIII wirtschaftspolitische Konferenz
13th Scientific Conference on Economic Policy
- XIV 2006 XIV majanduspoliitika teaduskonverents
Die XIV wirtschaftspolitische Konferenz
14th Scientific Conference on Economic Policy
- XV 2007 Eesti majanduspoliitika – kolm aastat Euroopa Liidus
Die Wirtschaftspolitik Estlands – drei Jahre in der Europäischen Union
Economic Policy of Estonia – three Years in the European Union
- XVI 2008 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2008
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2008
Economic Policy in the EU Member States – 2008
- XVII 2009 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2009
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2009
Economic Policy in the EU Member States – 2009
- XVIII 2010 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2010
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2010
Economic Policy in the EU Member States – 2010
- XIX 2011 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2011
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2011
Economic Policy in the EU Member States – 2011